

אשר בך אתפאר

פארו היה עליהם ונתקיים בהם 'אשר בך אתפאר'. במשך היום כולו, מחציתו, או שעות רבות מן היום, הם קשרו את האות על ידם והתקשטו בטוטפת על ראשם. פעמים בגלוי ופעמים בסתר - מאחורי הפרגוד בביתם או בית מדרשם. פעמים גם רק ב"של יד", בינם לבין קונם, לבל יראו אחרים. הצד השווה שבכולם, שנתאו להתקשר עם יוצרם במצוות התפילין וחמדו לקיים המצווה כמאמרה, כפי שנהוגה היתה מימי קדם.

מתוך עיניים מייחלות אל הכתר שישוב לעטר את ישראל תדיר, יצאנו למסע בעקבות הכתר שמאחורי הפרגוד אשר עיטר ראשי עם, ופסענו בין משעולי תקופות, מקומות, דמויות ואישים, להפנות מבטנו ולהציץ מבעד לחרכי פרגוד היכלם של כמה וכמה מגדולי התורה, ראשי ישיבות, רבני קהילות ויושבי על מדין, ועוד כהנה חכמים ומופלגי תורה, אשר הלכו בתפילין

וכן אם דקדק החכם על עצמו והיה דבורו בנחת עם הבריות ודעתו מעורבת עמהם ומקבלם בסבר פנים יפות ונעלב מהם ואינו עולבם, מכבד להן ואפילו למקילין לו ונושא ונותן באמונה, ולא ירבה באריחות עמי הארץ וישיבתן, ולא יראה תמיד אלא עוסק בתורה עטוף בציצית מוכתר בתפילין ועושה בכל מעשיו לפני משורת הדין והוא שלא יתרחק הרבה ולא ישתומם עד שימצאו הכל מקלסין אותו ואוהבים אותו ומתאווים למעשיו הרי זה קידש את ה'. ועליו הכתוב

אומר: ויאמר לי עבדי אתה ישראל **אשר בך אתפאר**

רמב"ם הלכות יסודי התורה פ"ה ה"א

"יתר מרעהו צדיק"
(משלי יג. כו)

"כי דרך הצדיקים להסתיר
מעשיהם ולהצניע לכת. אך מי
שרוצה להיות צדיק ולילך בדרכי
ה'. הוא מרגל מצדיק חברו דרכיו
ללכת בהם. והוא מלשון 'ויתורו
את ארץ כנען'
(ביאור הגר"א שם)

אל המסע שלפנינו, יוצאים אנו בחרדת קודש.
ומכמה טעמים.

ראשית, בשל גודל יקרת מעלתו הנוראה של הנושא בו עוסקים אנו, מצוות התפילין, הקושרת אותנו אל ה' אלוקינו, קשירה בפועל, קשירת הגוף המבטאת ומביאה אל קשירת הלב והמוח. הן בכל רגע שקושרים אנו את לבנו ומוחנו אליו ית' ע"י התפילין, מקיימים אנו שמונה מצוות אשר ציוונו בתורתו הקדושה. בכל רגע, מתקדשים אנו בקדושה נצחית וממשיכים אנו אל נפשותינו שגב זיו נוראות אורו האלוף שיאיר בנשמתנו לעולמי עולמים ואשר מתקן אותנו תיקון גדול, כפי שמלמדנו הרמח"ל בדרך ה'. 'טוטפת' זו, היא תכשיט יהדותנו. היא 'אות' היותנו עמו של אדון העולם ב"ה. כל העיסוק והבירור שלפנינו אחר חכמים שדבקו במצווה זו לילך בה כל היום, או חלקים מן היום, אל נא נביט אליו כאל 'מחקר היסטורי' וכיו"ב, או אסופת סיפורים או ליקוט מנהגים בעלמא מהליכות חכם זה או אחר, אלא מתוך ייקור מצוה זו, הנקראת 'יקר', ניגשים אנו בזה לייקרה בקרבנו – מתוך ידיעת יקרותה אצל אותם אישים וחכמים, ובבחינת דברי רבינו הגר"א שלמעלה, לרגל אחר צדיק לידע דרכיו וללכת בהן.

הטעם השני לחרדת הקודש, היא בשל בואנו לגעת בשולי גלימתם של חכמים וגדולי תורה בישראל, להכנס בהיכלם ופעמים לתאר בשורות ספורות את דמותם הגדולה, הרי שחרדה תאחזנו, שכן קטנם עבה ועצום מקולמוסו ומה לה לעט הדלה להביע תוארם וטוהרם של עבדי ה', ובמקום שבאה העט לנגוע, עלולה לגרוע.

והשלישי, ידענו כי ענין ההליכה בתפילין כל היום, הגם שמוסכם אצל הכל כי כך עיקר מצוותה, הרי שיש צדדים בנידון. במאמרנו זה, שלא באנו בו מן הפן ההלכתי, שמקום לכשעצמו הוא, אלא לספר אורחותיהם של חכמים שכן נהגו. הרי שכאן נבוא בחרדת קודש ובכפיפת ראש קמיה כל חכמי התורה כולם, ולא יבוא הקולמוס אל מקום הפולמוס, וחלילה לו להכנס במעונות אריות ולקלס לארי זה למול ארי אחר שעה שכולם גבורי כח לעשות רצונו ית' בלבב שלם. ובוודאי הכל חמדו את מצוות התפילין, ושבחי של חכם זה לא ישתמע ממנו חלילה גריעותא לחכם אחר שטעמו ונימוקו עמו. אכן כל הירא את ה' ומעריץ את תורתו, מעריץ את חכמיה בהערצה ללא גבול ומידה, וגם אם מבקש לאחוז בהנהגת האחד, שלימה הערצתו אל האחר.

עוד מענין זה נדגיש ונאמר, כי אף שיובאו להלן עשרות רבות של חכמים בישראל שהלכו בתפילין, ואף שזו רשימה חלקית ועוד דברים עימנו, לא נתיימר לומר כי הנה, כך היה מוסכם ורווח בישראל. לא נוכל לומר כן. ואל לנו ליפול במוקש שפעמים נופלים בו בני אדם, שגם כאשר כוונתם לטובה וחפצים לחזק שיטתם, מוכנים בשל כך לדחוק לתוך המציאות את חפצם כפילא הנדחק בחודא דמחטא ולעוות המציאות. לא כן דרכנו. מירושלים עיר האמת אנו. ואף אם רצוננו טהור בתכלית לחזק מצוות התפילין ומתאווים ומחמדים ומייחלים שתשוב התפילין לעטר ראשם של ישראל כל היום, לא נשנה את פני המציאות, שלא כך היתה. אילו היתה, לא היה מצטער רבינו הגר"א את אותו צערו הגדול עליו סיפר תלמידו

רבי חיים מוואלוז'ין
ואשר יובא עוד להלן, ולא
היה מביע רצונו לקום
ולסובב כל ערי ישראל לבקשם
ולהורותם שישובו למצוות התפילין כתיקונה
להתעטר בה כל היום.

אומנם כן, בוודאי ראה בכך הגר"א סממן מקללת גלותם הארוכה
של ישראל שכה חפץ לתקנם. ואף שלא יצא לבסוף אל מסעו זה, בוודאי
חילחל רצונו, ובמחזות תלמידיו וההולכים לאורו, מצוי היה יותר ההליכה
בתפילין כל היום כאשר יוכח הקורא.

אך לא רק שם. לא רק בירושלים, ווילנא, וכיו"ב, ניתן היה לראות זאת.

גם במקומות אחרים ובתקופות שונות, מצינו שנהגו כן חכמים וגדולי תורה, צדיקים
וחסידים ואנשי מעשה, ראשי ישיבות ורבני ערים וקהילות, מהם שמפורסמים היו בשעתם
בגדלותם בתורה וכיום אין שם ידוע אצל הכל, ומהם ששם ידוע ומפורסם לכל בר בי רב, גם אם לא תמיד מפורסם
וידוע פרט זה שהלכו בתפילין.

אל עשרות רבות מן החכמים שהלכו בתפילין, נחשפנו בספרו של הגר"ר שריה דבילצקי זצ"ל "פאר יעקב" בו מחזק את
קיום מצווה זו ומונה רשימה ארוכה של חכמים שכן נהגו. בעזר ה"ת מצאנו והוספנו עוד כהנה חכמים וגדולי תורה, וצינו
בכל מקום את המקור, אם בתוך הדברים אם בהערות. את סדר הדברים לא קבענו ע"פ רשימה שמית בסדר אל"ף-
בי"ת. גם לא תמיד ע"פ תאריכי חייהם. עיקר תוואי מסלולינו הוא על פני תקופות או מקומות, שאזי בתוך חלקים אלו
עצמם, השתדלנו אכן לסדר זאת ע"פ סדר השנים והדורות, אולם לא מתוך היצמדות מוחלטת ופעמים שמשנתנה הסדר
לפי הענין, ואין מוקדם ומאוחר בדבר אלא אחר כוונת הלב הן הן הדברים להביט אל מעונם של חכם אחר חכם, לראות
את האחד יושב עד חצי היום בתפילין או בטו"ת והאחר כל היום כולו, האחד נהג כן תקופות בחייו והאחר בכל חייו.

אכן כאמור לעיל. לומר שכך רווח המנהג, לא נוכל לומר. אך להצביע על כך שהיו דברים מעולם, ובמשך הדורות הרבה מן
החכמים לא מנעו עצמם מלזכות עוד ועוד לקיום מצוות התפילין, נוכל גם נוכל לומר.

ובעיקר -

נוכל גם נוכל, ללמוד מדרכיהם.

ואומנם במקומות כמו קרית קדישא ירושלים שבין החומות, שבתוכיה כבר רווח המנהג לילך עם תפילין כל היום, ולא
רק בקרב בני אדירתו של אליהו שזכו לשוב אל המצווה כקדם, אלא עוד כהנה, ואשר לכאורה לא נצרכו לכל זאת, שהרי
כבר קם ונעמד הדבר כמצויאות חיים ברורה, פשוטה וקיימת, ולאו דווקא בשל סיפורים ותיאורים יעלה או יפול דבר אלא
מצוות התורה ודברי חכמינו ז"ל הם המנוע הגדול לקיום התמידי אותו הורה לנו הגר"א בהחזירו עטרת המצווה ליושנה
ולתיקונה. אך בוודאי גם לנו חיזוק רב בדבר להידבק בזה ביתר שאת ולאמץ לבנו בגיבורים באחיזת מצווה זו ולא יבוש
מן המלעיגים, ואדרבה, ההתבוננות אל הנהגתם של גדולי תורה ועבדי ה' שכך נהגו, יפה כוחה להאחיב עלינו ועל זולתנו
מצווה זו, ולהתעטר בה גם שלא בשעת תפילת השחר, וכדוגמת אותם חכמים וארזי התורה.

ואף שהרבה מן החכמים האמורים עשו זאת בהצנע, וחסידים וקדושים היו, אך דווקא חסידותם הגדולה היא המלמדת
עוצם תשוקת ליבם להידבק בה, הרי שמתשוקה זו נוכל לשאוב מלוא חפניים, ולהעמידה לנו לעיניים למען נוכל
להתאווה אל קרבת ה' ולרדוף אחר מצוותיו, מבלי לוותר על אף מצווה מלקיימה ולא על עיתים ושעות מקיימה.

הן כה דיבר רבינו הרמב"ם, בבואו לתאר צורת החכם (ראה בשער המדור) כאשר מבין הדרכים שמלמדנו שיש
לאחוז בהם, מונה את היות האדם "עוסק בתורה. עטוף בציצית. מוכתר בתפילין". וכפי שמסיים דבריו, שאם
מקיים האדם ככל הכתוב שם, אזי "הכל מקלסין אותו ואוהבים אותו ומתאווים למעשיו".

במאמר הסקירה שלפנינו, ניכנס כאמור אל מאחורי הפרגוד בבתי החכמים, וניווכח כמה הולמים אותם דברי
הרמב"ם הללו. ע"פ רוב, משתדלים אנו בתמצות ממש, ליתן מעט רקע על דמותם ולתבל
הדברים בשבחים וסיפור מעלתם. ובעצם, בכך מתקיים במידת מה דברי הרמב"ם.

בשורות ספורות אנו:

'מקלסים אותם'.

'אוהבים אותם'.

ומעל הכל 'מתאווים למעשיהם'.

חלק א' – גדולי התורה בדור שלפנינו

את חלקו הראשון של מסענו, נפתח אצל חכמי ישראל מן הדור הקודם, אשר כמה וכמה מהם, מתעטרים היו בתפילין בהיכלם, גם אם לא אצל הכל היה זה במשך היום כולו, הרי ששעות רבות היו יושבים בתפילין ושוקדים על תלמודם. יש שידועים יותר בהנהגתם זו ויש שפחות, ואף יש, שכמעט ואינו ידוע כלל, אך מפי נאמניהם, תלמידיהם וקרוביהם, שצינו את הדברים בכתובים, כמו גם ממקורות נאמנים של ספרי תולדותיהם, ידענו את הנהגתם, ונפץ להביט פנימה אל היכלם

החזון איש

אם בגדולי הדור הקודם עסקינו תחילה, הרי בוודאי המופלא שבהם ורב רבנן שבדור, הוא בעל ה"חזון-איש", הג"ר אברהם ישעיהו קרליץ זצ"ל (תרל"ט – תשי"ד). ואל ביתו וחדר משכיתו יצאנו בראשונה.

לפתוח בכבוד אכסנייתנו זו ולהגיד עוצם גדלותו, אך למותר. שהלא תורתו מכרזת עליו מקצה העולם ועד קצהו. אלא שבכל מקום שאתה מוצא גדלותו, אתה מוצא ענוותנותו, והרי הוא מצניע דרכיו עד מאוד. עוד בימי שבתו בוילנא, מצטנע היה בפינתו בהצטנעות לפנים מהצטנעות. וכשמוציא את ספרו, אין הוא כותב שם המחבר אלא מצטנע מאחורי האי"ש, ששמו רמוז בו. כמה יאה לקרוא עליו את דברי הגר"א במשלי המובאים בהקדמתנו: "כי דרך הצדיקים להסתיר מעשיהם ולהצניע לכת". אלא שאנו מבקשים לקיים את המשך דברי הגר"א שם ולהיות 'מרגל' אחריהם, לפיכך פונים אנו להביט אל חדרו פנימה, ולא בשעה שמצויים בני אדם, אלא בשעה שעומד הוא ומגיף את החלונות, ואת הדלת סגר אחריה היטב, ואינו רוצה שיראוהו. את זאת נבקש 'לרגל' ולדע... מה מתרחש שם בשעה זו?

מי שעל ידו נוכל לרגל ולדעת מה מעשיו של מלך שעה שנעול הוא בארמונה של תורה מבלי רואה, הלא הוא השר לממשלת התורה, אחיינו ותלמידו, הג"ר חיים קנייבסקי זצ"ל. ואף שאינו מצוי תדיר בבית רבו-דודו, שהלא ספון הוא בביהמ"ד, אך די פעמים היה שם בכדי לראות את אשר ראה.

וכך העיד: **"ראיתי לפעמים את החזון איש לומד עם תפילין, אבל סגר את הדלת לגמרי שלא יראו"**. ("כל משאלותיך" דברים שרשם מפיו תלמידו הג"ר אליהו מן, ב"ב תשע"ח, עמ' רמ"ז)

הנה כי כן, יושב הוא ענק התורה מאחורי פרגודו, מיטיב הוא את הפרגוד שיהיה מכסה יפה, נותן את ה'אות' על ידו ואת ה'זכרון' בין עיניו, שעליהם נאמר 'למען תהיה תורת ה' בפיך', והריהו מתקטר עם קב"ה ואורייתא בקשר של תפילין ושקידת התורה. מאין רואה. מאין יודע. בלתי לה' לבדו!

התופעה בה מגיף הוא את החלונות וסוגר הדלת, עורה כנראה סקרנות אצל מי שנתקל בה.

סיפור שכזה, מובא אף הוא במקור הנ"ל – מפי הג"ר אליהו מן, תלמידו הקרוב של הגר"ח קנייבסקי, שסיפר זאת פעם באוזני הגר"ח, ואשר מקורו מהרבנית ברזם (אחות הגר"ח) ששמעה מאמה (אחות החזו"א) כי פעם שכנה של החזו"א שאלה אותה על דבר משונה שרואה היא כל יום ולפעמים אף כמה פעמים ביום, שהחזו"א סוגר את התריסים. ולפלא בעיניה על מה ולמה, וכי איזו עבודה עושה בשעה זו האם לומד קבלה או איזו עבודת ה' אחרת? היא שאלה את אחיה החזו"א ואמר לה כי סוגר התריסים כאשר אוכל כדי שלא יראוהו. לפשרו של סיפור זה ענה הגר"ח: "זה גמרא ומובא בשו"ע שלא יאכל בפני רבים". אך כאן הוסיף הגר"ח עוד: **"והיה פעמים נוספות (כנ"ל) שהיה סוגר כי לפעמים היה לובש תפילין ולומד ולא רצה שידעו ואם בא מישהו היה חולץ קודם את התפילין"**.

עוד שם מפי הגר"ח: **"ברשימות שלי מהנהגות החזון איש כתבתי, נכון להתפלל ביחידות בתפילין, מבציבור בלא תפילין"**.

אף מספר שעות, אך לא זו בלבד, אלא כאמור היה נהג כן הרבה בשעות אחרות ביום בביתו פנימה.²

מלבד הנהגתו הפרטית של ה"חזון איש" ללמוד פעמים עם תפילין, מן הראוי גם להביא בזאת הוראתו לאחד מן הקרובים אליו, ה"הג"ר שאול קוסובסקי זצ"ל, שהיה תלמיד חכם ועסק בתורה בשקידה רבה וגם יר"ש מרבים היה, ויחד עם תורתו קבע עשה מלאכתו עראי והביא פרנסת לחמו ממקצועו כ"עורך דין". **ומנהגו היה להיות עטור בתפילין תדיר**, אם בתפילין של יד שעה שהוא במשרדו, ואם גם בשל ראש שעה ששוקד על תלמודו, אולם שאלתו בפיו, האם גם בעת מלאכתו זו יכול להניח תפיליו. את התשובה שהשיב לו החזון איש, סיפר באוזני כמה ממכיריו, בהם הג"ר שריה דבליצקי זצ"ל, והג"ר יצחק זילברשטיין שליט"א.³

וכך כותב הגר"ש דבליצקי: "וכדאי להעתיק בזה מה שסיפר לי (אלחטול) ידידי הרב הגאון ר' שאול קוסובסקי זצ"ל, שפעם אחת שאל את פי מרן החזון איש זצ"ל, דאם הוא לבוש בתפילין ובא אחד אליו לעשות חוזה וכדומה, אם יפשוט לפני זה את התפילין. **וענה לו, דאפי' אם הוא בלא תפילין כדאי ללבוש את התפילין לפני עריכת החוזה. כי לערוך חוזה בתפילין שזוהי פרנסתו הוא היתר גמור, ועוד מקיים באותה שעה הרבה מצוות**".

עדותו זו הובאה במאמרו אודות מצוות תפילין כל היום, תחילה בסוף ספר "מבקשי השלימות" להג"ר משה טשינגל זצ"ל, ובהמשך בכמה מספריו של הגר"ש דבליצקי עצמו.⁴ הגר"מ טשינגל הנ"ל, היה אף הוא מקרוביו הנאמנים של החזון איש.⁵ ולענין דידן יצוין, כי גם רבי משה, שהיה מחשובי התלמידי חכמים בבני ברק והרביין תורה בישיבת "בית יוסף" היה נוהג להיות עטור בתפילין כל היום כולו ואף היה הולך כך ברחוב.⁶

הגם שכשהיה מתעטר בתפילין בלימודו היה זה מאין רואים ורק בביתו פנימה, אך יש מי שבידו עובדא מעניינית, שאינה ידועה, ובאחרונה באה בכתובים ממקור נאמן ה"הג"ר מנחם צבי ברלין שליט"א, ראש ישיבת "רבינו חיים עוזר", שסיפר שכאשר נסע החזון איש להלוויית רבי משה בלוי זצ"ל בירושלים, וחלפו בדרכם בעיר רמלה, הקיפו ערבים את הרכב אחר שהבחינו בנכבדים יהודים היושבים בו ורצו לפגוע בהם.

על אשר אירע ברגעים אלו מספר הגרמ"צ ברלין כדלהלן: "הנהג רצה להאיץ את המהירות, אבל החזון איש הורה לו שלא יעשה זאת. משהביע הנהג את החשש מפגיעתם-הרעה של ה'שבאב' הערבי, יצא החזון איש מהרכב, וכשראוהו הערבים ברחו משם תיכף ומיד. ויהי לפלא. כששאלו את מרן החזון איש כיצד קרה הדבר, **הצביע החזון איש על התפילין שבראשו, בהם היה עטור כל עת הנסיעה**. הרי פסוק מפורש 'וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך'".⁷

החזון איש בהלוויית רבי משה בלוי (משמאל נראים הרב מפניבו והרב משיבין)

יצוין, כי על הנהגתו של החזון איש ללמוד עם תפילין שמענו בדברים שבע"פ מעוד מקורות מבני משפחתו הרמה ומיודעי דרכיו, בהם מקרב משפחתו ומקורביו של אחיינו הגדול **הג"ר חיים שאול גריינמן זצ"ל**. שאמנם גם הוא, שכידוע דבק בתורתו ובדרכיו של דודו-רבו בכל עוז ותעצומות, העידונו נאמנה מן הקרובים אליו ביותר, כי הרבה היה לומד בתפילין. אכן רבים עוד זוכרים את שעות קבלת הציבור שהיה אחר התפילה בהן היה ניתן לראותו נותר עם טלית ותפילין, דבר שהיה פעמים

1 מפי הגרמ"צ ברלין, הובא בגליון "קול ברמה" גליון 376 מברקין-ניסן תשפ"ג עמ' 41.

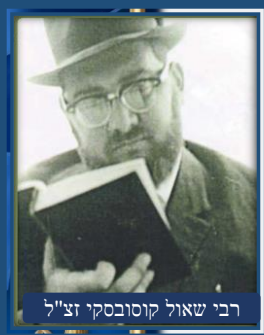
2 כמ"כ מצוי כן בקרב בניו שליט"א. אם כי בביתם פנימה בחדר תלמודם. (מפי תלמידי בנו הגרמ"ש שכך נוהג, ועוד) יצוין בזה כמ"כ את אשר נכתב אודות אחיינו הג"ר שמואל זצ"ל ב"ר מאיר גריינמן שליט"א, שהיה ת"ח מופלא ולדאבון לב נגדע באיבו, הובא במאמר לדמותו "חזו בני חביב" שבסוף ספריו "זכר שמואל" על הש"ס: "שתקופות הרבה (וגם בימי בחרותו) היה לומד שעות רבות כשהוא מעוטר בתפילין"

3 דברי הגר"י זילברשטיין כפי ששמע מפיו, הובא ב"תפארת שאול" פרקי חייו של רבי שאול קוסובסקי, עמ' נ"ב.

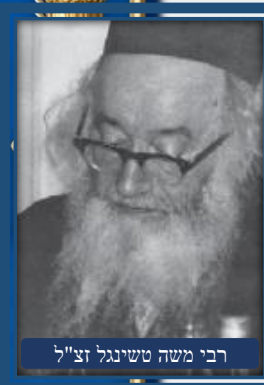
4 ראה "פאר יעקב" בענין חוב מצות תפילין כל היום, הגר"ש דבליצקי, בתוך ספר שו"ת אור השנים לבעל הפרדס, בהוצאתו, מהד' תשע"ב עמ' שי"ד. ובעוד מספריו.

5 בפי נכדיו שהחזון איש התבטא כי מלהביט בו מקבלים יר"ש.

6 "הגאון הצדיק רבי משה טשינגל בעל מבקשי השלימות ז"ל היה מיחידי סגולה, וממבקשי השלימות, היה יושב והוגה בתורה כל היום עם חברותא כשהוא מעוטר בתפילין, כך נהג כל ימיו

רבי שאול קוסובסקי זצ"ל

רבי משה טשינגל זצ"ל

הגרי"ז הלוי סולוביצ'יק – הרב מבריסק

מביתו של החזו"א עולים אנו ירושלימה אל הבית ברח' פרס, מעונו של הארי שעלה מבריסק, הגר"ר יצחק זאב הלוי סולוביצ'יק זצ"ל (תרמ"ז – תש"ך) שם ספון הוא על התורה בכל עוז ותעצומות, בכל מורא גדול וחרדת אלוקים.

ובטרם נקיש על הדלת, נכין את עצמנו לכך, כי אף אם השעה אחת בצהרים, או שעת דמדומי חמה, צפוי במידה רבה שנמצאנו להרב מבריסק כשהוא מעוטר בתפילין, או בטלית ותפילין.

אם משום כך נבקש לקבוע כי הגרי"ז היה הולך בתפילין כל היום, דומה שלא תהא זו קביעה נכונה. ואם נרצה לומר כי הנהגתו היא שאינו הולך בתפילין כל היום, בוודאי שאין זו קביעה נכונה. שכן גם אם מצוי עם תפילין שעות הרבה ביום, לא ידענו כי קביעת מסמרות יש כאן בשאלת ההליכה בתפילין משך היום, ומאידך ידענו חפצו לשהות עימיהן הרבה, ומלבד שהניח גם תפילין כשיטת הרמב"ם לעת מנחה, הרי שבשחר כמו במנחה מוסיף הוא עוד כהנה שהיות הרבה, ומבקש עוד ועוד להיות עטור בהן.

ובעצם, מה לנו פה ומי לנו פה לנסות להגדיר הליכותיו, בקיאים מעימנו יש בדבר המדקדקים אחר הליכותיו עד לאחת, ומה טוב נעשה אם נטה אוזן לדבריהם.

הנה לנו דברים שהוחקו עלי ספר ונרשם בהם בענין זה כי מפי בנו הגר"ר משולם דוד הלוי הם: **"מרן הגרי"ז זצ"ל היה לובש את התפילין בשחרית כמו ג' שעות, ועשה שהיות להמשיך לבישתן"**.⁷

הנה כי כן, 'עשה שהיות להמשיך לבישתן' כנראה זו באמת ההגדרה. שמא תאמר 'להמשיך לבישתן' היינו לזמן מועט. הרי שבדברים שנרשמו מפיו של הגרמ"ד במקום אחר ובענין אחר, תיאר סדר אביו אחר תפילת השחר ואמר: **"ואח"כ היה יושב בטלית ותפילין זמן רב והיה אומר תהלים וגם היה כותב"**.⁸

ואם חפצנו בעוד פירוט מעט כיצד אחר התפילה היה טועם מידי וחוזר אל שולחנו לעסוק בתורה

בתפילין ולכתוב חידושי, הנה דברים כנ"ל שצויין בהם כי מפי בנו הגר"ר מאיר הלוי נאמרו: "מנהגו של מרן הגרי"ז זצ"ל היה בכל יום לאחר תפילת שחרית, ואמירת תחנון, **עוד כשהוא מעוטר בטלית ותפילין, לאכול דבר קל שברכתו 'בורא נפשות'** (הכנת ארוחה זו היתה מוטלת על הגאון הגדול רבי מאיר הלוי שליט"א) **ולאחר האוכל היה יושב מרן הגרי"ז ולומד, או כותב מחידושי תורתו** (אגב, ספרו **חידושי מרן רי"ז הלוי על התורה, נכתב בזמן הזה, כשהוא מעוטר בטלית ותפילין**)".⁹

אכן כבפתיחת דברינו, לבוא אל ביתו באיזו שעה מן היום ולגלותו עטור בתפילין, אין זה מראה חריג כי אם מצוי. אי משום תפילת המנחה שמתפלל בתפילין ואי משום שלומד הרבה בתפילין. ואומנם לא אחת מאלו שבאו לביתו תיארו שכך מצאוהו. כך למשל סיפורו של הגר"ר משה מאיר פרג, שבהיותו תלמיד ב'עץ חיים' למד עם רבי מאיר בנו

שנחלה פעם במחלת החצבת "יום אחד, לאחר גמר הלימודים ב'שיבת

'עץ חיים', **בשעות אחר הצהרים,**

הלכתי לביתו כדי לבקרו, כאשר

דפקתי על הדלת, פתח לי אותה

מרן הגרי"ז כשהוא מעוטר

בטלית ותפילין" (ומספר כי נאות

להכניסו רק אחר שוויא כי הוא

ומשפחתו מחוסנים)¹⁰. כך גם:

"בתכריך כתביו של הגאון רבי דוד

מלינובסקי זצ"ל, הביא כדהלן:

פעם אחת כשהגעתי לביתו של

מרן הגרי"ז זצ"ל, **היה זה בזמן**

שהתפלל מנחה מעוטר בטלית

ומעוטר בתפילין כדרכו וכו"¹¹.

ועל תפילת מנחה זו, היה מקונן

תלמידו הגר"ר מנחם מנדל צ'צ'יק:

"אשרי עין ראתה, רבנו מעוטר

טלית ותפילין בתפילת המנחה

עם דמדומי חמה, ובשברון לב

⁹ "עובדות והנהגות לבית בריסק" ח"ג עמ' קנ"ג. עוד מוצאים אנו תיאור הנהגתו בעת כתיבת חידושי, בספר "אגרות מרן רי"ז הלוי": "את כתביו בדברי תורה בכל הזמנים כמעט ולא העלה בכתב ידו שלו, משום שלא אבה שמלאכת הכתיבה תסיט אותו מן הריכוז והדקדוק העצום בענין גופו, ועל כן סדר הכתיבה היה מתבצע כדהלן: מרן זצ"ל יושב היה אצל השולחן **לעתים כשהוא עטוף בטליתו ועטור בתפילין** ובאימה ויראה כשחרדת קודש נסוכה על פניו הוא מקריא ומכתיב לאחד מבניו העומד לצידו את הענין. כתיבת מערכה אחת בסדר הזה יכלה להמשך שעות ארוכות וכו"

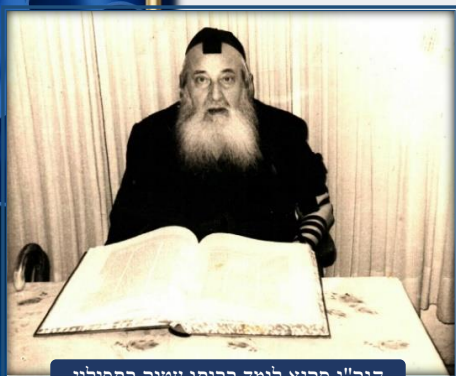
¹⁰ "עובדות והנהגות" ח"א עמ' מ"ה.

¹¹ "עובדות והנהגות" ח"א עמ' רמא.

רבי יחזקאל סרנא – ראש ישיבת חברון

מרח' פרס יורדים אנו במעלה ההר עד לרחוב הישיבה, שם שוכנת באותן שנים הישיבה המעטירה "חברון". בבנין הישיבה מתגורר קברניטה הגדול הג'ר יחזקאל סרנא (תר"ן – תשכ"ט) ממעמדי עולם התורה באה"ק וממנהיגי היהדות החרדית. למן עלות ישיבת "כנסת ישראל" מסלבודקא לאה"ק, תחילה אל עיר האבות חברון ולאחר מאורעות תרפ"ט הקשים לירושלים, ניצב משך עשרות בשנים בעוז ובגאון בראש תורן ספינתה, מרביץ בתוכה תורה ויראת ה' והעמיד מקרבה תלמידים לאלפים.

את הנהגתו לשבת בביתו וללמוד כשהוא עטור בתפילין, שמענו בעבר מפי בנו הג'ר יעקב חיים סרנא זצ"ל ראש ישיבת "חברון – גאולה" עת פנינו אליו (כותב השורות) לוודא אם נכונים הדברים, ואכן סיפר על כך ומפיו רשמנו זאת. וכן שמענו מפי

הג'ר"י סרנא לומד בביתו עטור בתפילין

כמה מתלמידיו, הגם שלא היה ידוע אצל הכל, שכן נהג זאת בתוככי ביתו. מלבד התייעוד שבתמונות, הובאו גם הדברים בכתובים וכדלהלן: **"זכורני שמו"ר ראש ישיבת חברון הגאון ר' יחזקאל סרנא זצ"ל, היה מעטור בתפילין כל היום"**¹⁷.

כיוצ"ב, במאמר שכתב אחר פטירתו, תלמידו הג'ר יצחק גרינברג זצ"ל, כשבתוך דבריו מספר על ימי המצור שעמדה בהם ירושלים, תוך שהוא מתאר כיצד הג'ר יחזקאל ניווט את הישיבה בגלי העת ורומם את הכל, כאשר "הוא מתעלה והעולם כולו

מתעלה עמו", מוסיף ומספר: **"באותם הימים היה ברוב היום עטור טלית ותפילין,** ומעלה את הדברים לאופקים חדשים"¹⁸.

עם תלמידים, כשהוא עטור תפילין, מימין משניח הישיבה הג'ר הירש פאלי

¹⁶ "הדור והתקופה" הנהגות מהגרי"ז ומגד"ל שרשם הג'ר אליקים שלזינגר וקובצו לספר זה ע"י תלמידיו בישיבת הרמה לונדון, (תשס"ב) עמ' ה'.

¹⁷ "הגינות הלכה ח"ב עמ' רס"ח.

¹⁸ הג'ר יצחק גרינברג במאמר לדמותו, בטאון "דגלנו" תשרי תש"ל עמ' ג.

מתחנן 'ונפשי כעפר לכל תהיה' הלא למשמע אוזן דאבה נפשנו"¹².

ואומנם, בשל הנהגתו לישב במשך היום בטו"ת זמן לא מועט, פעמים היה נראה כי כן הנהגתו כל היום, וכפי שהעלה בכתב הג'ר אליהו בוצ'קו זצ"ל מייסד וראש הישיבה "עץ חיים" במונטרה שבשווייץ, שבמאמרו הנפלא "ארץ חמדה" העוסק במעלת א"י וירושלים, כשהוא שופך מלוא חפניים שבחי מעלתה של הארץ, מן המקורות ומן המציאות, ומקלס בין מעלותיה את היותה משכנם של גדולי ואדירי התורה ומבטא תחושת לבבו מהפעמים שביקר באה"ק ובא בבתייהם של גדולי ישראל, בהם גם בבית הגרי"ז, שעל כך מביע בדבריו מה נאדר המראה – **"כשראיתי את פניו המזהירים של הגה"צ ר"ו סולוביצ'יק מבריסק היושב כל היום עטוף בטליתו ותפילין על ראשו ולמוד בקדושה ובטהרה"**¹³.

וכה היתה חשובה בעיניו מצוות התפילין, עד שקיבל על עצמו לבל יעבור יום שאינו חוזר שוב ומניחן. אלא שלא תמיד עלה בידו ועשה 'התרת נדרים' (הגם שבפועל בוודאי לא חדל מלנהוג כן) הנה מקור הדברים: "סיפר לי הרב הגאון החסיד רבי אהרן ברוך אנגלנר שליט"א מניו יורק כדלהלן: מרן הגרי"ז זצ"ל היה מרבה לעשות 'התרת נדרים'. והיה יום אחד שביקש מרן הגרי"ז זצ"ל לעשות 'התרת נדרים' **על שקיבל על עצמו להניח עוד פעם אחת תפילין במשך היום,** ולבסוף לא עלה בידו, ולכן ביקש להתיר את הנדר"¹⁴.

נראה כי 'עשה שהיות להמשיך לבישתן', היתה אף ביחס לתפילת המנחה ולהנחתן אחה"צ, ואם נותר איזה זמן, היה שווה עימהן עד שתשקע חמה ממש. סיפר הגרא"ל שטיינמן זצ"ל על תקופת מגוריו בבריסק בסמיכות לגרי"ז, ומאחר ודרכו של הגרי"ז היתה לעשות 'הטבת חלום' לעיתים הרבה, עשה כן סמוך לשקיעה שיחול גם על חלומות שינת היום, ומאחר והזמן היה דחוק להספיק קודם השקיעה היו קוראים במהירות לשכנים שיבואו להיטיב: "אנחנו גרנו כ-15 מטר סמוך לבית הרב ועל פי רוב היו קוראים לנו לצורך זה, **ולרוב הרב ה' עדיין מעוטור בתפילין** כדרכו בתפילת המנחה"¹⁵. כמו"כ הג'ר אליקים שלזינגר שרשם הנהגותיו כפי שהיה רואה בביתו, כתב: **"זמן רב לפני השקיעה חזר ולבש טו"ת לתפילת מנחה ושהה כן עד השקיעה"**¹⁶.

¹² הובא בתחילת ספר "פניני רבינו הגרי"ז", לגרמ"מ שולצינגר.

¹³ ממאמר "ארץ חמדה" בתוך "יד שאול" ספר זכרון לחתנו הג'ר שאול וויינגרט, ת"א תשי"ג, עמ' קצא. הובא גם בספר "אור היהדות" בו כנסו מאמרי, י-ם תש"ס, עמ' שפ.

¹⁴ "עובדות הנהגות" ח"ד עמ' קכ"ג.

¹⁵ "אעלה בתמר" "דברים ששמענו מאת מרן רבינו בעל אילת השחר שליט"א, מתורת בית בריסק", ב"ב תשע"ה, עמ' פ"א.

רבי שמחה זיסל ברוידא – ראש ישיבת חברון

אף שעוסקים אנו עדיין בגדולי תורה מדור אחד קודם, אך המקום גורם, ומבקשים אנו להישאר לרגע בישיבת חברון, ומ'גאולה' עוברים אנו עימה אל שכונת 'גבעת מרדכי', עת כבר השיב הגר"י סרנא נשמתו ליוצרו, ומעתה, לצד ראשי הישיבה האחרים, ראש הישיבה דישיבת חברון הוא הגר"ר שמחה זיסל ברוידא (תרע"ב – תש"ס). אף הוא זכה והרביץ תורה ויראה והעמיד תלמידים לאלפים, תחילה כר"מ בישיבה ולאחמ"כ כראש הישיבה רבות בשנים. וכקודמו, יושב הוא מאחורי הפרגוד להתעטר ולהתקשר עם קונו במצוות התפילין.

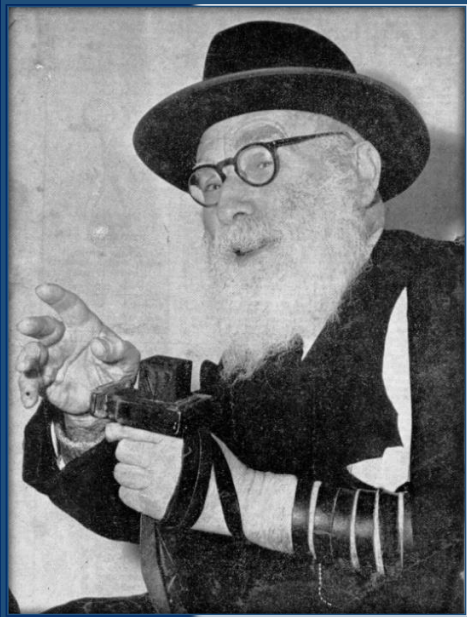
וכך מספר אחיינו ותלמידו הגר"ר משה פינקל שליט"א: **"הוא היה יושב בחדרו מדי יום ביומו שעות רבות כשהוא עטור בתפילין וכך היה לומד בשקידה רבה. אגב, הוא תמיד הצניע את דרכיו ולא רצה שיתפרסם שהוא עטור בתפילין בחדרו"**.¹⁹

כיוצ"ב הובא במאמר לזכרו בשלושים לפטירתו: **"בני ביתו זוכרים את ראש הישיבה לומד עטור בתפילין כל שעות הבוקר, עד שעת תפילת המנחה בישיבה. מתי מספר יודעים, שאף בערוב ימיו למד אחוה"צ בביתו מעוטרת בתפילין"**.²⁰

רבי אליעזר יהודה פינקל – ראש ישיבת מיר

ובחזרה אל דור הנפילים מקימי עולם הישיבות באה"ק, ופונים אנו מהיכלם הפנימי של רישי מתיבתא רבתא דחברון, אל היכלו דריש מתיבתא רבתא ישיבת מיר המעטירה, הלא-הוא הגר"ר אליעזר יהודה פינקל (תרל"ז – תשכ"ה). לבד מגדלותו המופלאה בתורה וזכותו הכבירה

בהעמדת מבצר התורה ישיבת מיר באה"ק, הרי הוא דבוק במצוות בכל לב ונפש, ואנו מוצאים אותו אחוז תדיר במצוות התפילין. פעמים מעוטר בשל יד ושל ראש, זאת בשעה שיושב ולומד בביתו, ופעמים בשל יד לבד, שעה שיושב בהיכלה של הישיבה או שנמצא חוץ לביתו. אודות הנהגתו בביתו, ידועה היתה הנהגתו זו אצל הקרובים עמו, והובא בספר **"בכל נפשך"** (תולדות רה"י הגר"צ פינקל זצ"ל): **"בשעות היום היה יושב ולומד בזמן סדרי הישיבה בביתו, כשהוא עטור בתפילין"**.²¹ הנהגתו

לילך בשאר היום בתפילין של יד, הובאה בספר **"מרבין תורה הגדול"** לדמותו של רבי אליעזר יהודה (מאת הגר"ר יואל שוורץ עמ' 125): **"היה נשאר לבוש תפילין של יד כל היום"**. כך גם כותב בספרו **"טוטפת ותפילין"** בתוך דברים בענין מצוות התפילין כל היום וז"ל: **"אמנם הגר"א טען, שאפשר לשמור על קדושתם וצריך להניח אותם כל היום. והמניח אותם בכל רגע מקיים שמונה**

מצוות עשה. ולאלה שחוששים שזה יוהרא אם יניח תפילין חוץ מזמן התפילה, יעץ, שייניחו רק תפילין של יד. וכן היה נוהג הגר"ר אליעזר יהודה פינקל זצ"ל ראש ישיבת מיר".²²

מבין כותבי תולדותיו, יש שהביאו הנהגתו זו אף ביחס לשנות צעירותו, עת עלה ונתעלה ונתגבשה שיעור קומתו בתורה, כך ע"פ המובא בספר **"מרבצי תורה ומוסר"** – **"איש לא ידע כי מעלות השחר עד חצות היום הריהו מעוטרת בתפילין קטנות"** (שהצניען מתחת לבגדו וכובעו) דרך קבע".²³

²¹ "בכל נפשך", י-ם תשע"ג, עמ' 36

²² "טוטפת ותפילין" י-ם תשנ"ט, עמ' 58. (המחבר הגר"י שוורץ למד בצעירותו כמה שנים בישיבת מיר והיה קשור עם רבותיה, אף למד בחברותא עם הגר"ח שמואלביץ. כשרשנו וחקרנו אצלו בעבר מנין עובדו זה שהלך בתפילין של יד כל היום, השיב כי ראה זאת יום-יום בעיניו. את הנהגתו זו שמענו מעוד מקורות יודעי דבר).

²³ "מרבצי תורה ומוסר" הרב אהרן סורסקי, ב"ב תשל"ו, חלק ד' עמ' נ'.

¹⁹ הגר"ר משה פינקל בשיחה למוסף "המבשר תורני" גליון 65 י"א ניסן תש"ע.

²⁰ "מוסף שבת קודש יתד נאמן" גליון מיוחד לכבודו ולזכרו של הגאון הגדול רבי שמחה זיסל ברוידא זצ"ל ראש ישיבת חברון פרשת במדבר, עמ' 9. יצוין גם את המסופר בספר תולדותיו "נסיך ממלכת התורה" י-ם תשס"א עמ' 325, כי בימי שישי עוד טרם שהלך לביתו לאכול פת שחרית היה יורד לחדרו בישיבה ולומד כשהוא עטור בתפילין ומעוטף בטלית עד שחש כי התבררה לו הסוגיא שמעתה יכול להתכונן לקבל השבת כשהסוגיא מבוארת.

בנוסף, אי אלו איזכורים על היותו מעוטר בתפילין, מצויים בכמה מן הסיפורים אודותיו המופיעים במקורות שונים, ואף שגם בהם לא צויין באיזו שעה מן היום היתה ההתרחשות, אך בכך שהאיזכור אינו מציין שהיה זה בשעת תפילה או סמוך לה אלא צויין רק עצם דבר היותו מעוטר בתפילין, גוברת הסבירות כי היה זה באחת משעות היום ואולי מאששת את עובדת הנהגתו זו.

הסיפור האחד, הוא מתוך רשימות מפיו של הג"ר חיים יעקב לוי זצ"ל, בנו של הג"ר אריה לוי זצ"ל, שכתב כרבה של "פרדס חנה", שם התגורר רבי אליעזר בן

שלמה זצ"ל שהיה ממקורביו והרבה להכנס לביתו, והיה מעלה על הכתב את אשר שמע מפיו, בד"כ אף ציין את התאריך בו נאמרו הדברים. רשימה זו הופיעה בקובץ "ישורון", כרך ל' עמ' תק"ז. ושם בעמ' תק"כ הובא: "בילדותו של הרב, היה אביו לוקח אותו לחברון לימים נוראים. כשבא לראשונה, נכנס לסבא מסלבודקא לקבל שלום. **הסבא ישב בעליית גג מעוטר בתפילין ומעוטר בטלית**, וכו'".

סיפור נוסף הוא מפי הגר"ל שטיינמן: "סיפור רבנו בשם רבי אייזיק, שנסע פעם עם חמיו הסבא מסלבודקא צוקל"ה ברכבת, והגיעו כמה שוטרים להציק לסבא, **והסבא היה מעוטר בתפילין, ושהתחילו להציק לו גילה את כובעו וראו את התפילין ומיד ברחו**. כי ראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא אליך ויראו ממך"²⁵.

עוד סיפור ישנו, על רבי ברוך יהודה בלוי (בנו של רבי משה בלוי המנהיג האגודאי ואביו של רבי יעקב בלוי חבר הבר"ץ) שנסע יחד עם רבי דוד בהר"ן ועוד מנכבדי אנשי ירושלים כמשלחת בפני הסבא מסלבודקא למחות בפניו על הרוחות החדשות שעלולות לבוא מתלמידי חברון. כידוע, הופעתם החיצונית היתה לצנינים בעיני בני היישוב הישן וחששו לתפוצות שליליות ולרוח מודרנית שתבוא מהם. בנו של רבי

גם את תפילת המנחה, הקפיד רבי אליעזר יהודה להתפלל כשהוא מעוטר בטלית ותפילין. ב"משנה ברורה" מהדורת "ביצחק יקרא" ובו הגהותיו של הג"ר אביגדור הלוי נבצל שליט"א, מציין זאת בתוך דבריו, הלכות תפילין סי' ל"ז, וז"ל: "יש הנוהגים בתעניות להניח תפילין במנחה, והטעם כי הגוף נקי, וכדי להשלים מאה ברכות. ואינני יודע מצד נקיון הגוף, מה ההתר שלא להניח בשאר ימים בשעת מנחה, כי מאחר שמתפלל הרי ממילא מחויב בנקיון הגוף. **ומוח"ז הגאון ר' אליעזר יודא פינקל זצ"ל, ראש ישיבת מיר, במשך נ' שנים התפלל ביחידות מנחה, כדי שיוכל להניח תפילין בצנעה. וכן נהג הרב מבריסק זצ"ל להניח תפילין במנחה, גם אדמו"ר זללה"ה נהג כך בתקופה מסוימת**. וכן צריך להעדיף ש"ץ עם תפילין, כי התפילה בתפילין חשובה יותר, ויש בה יותר קבלת עול מלכות שמים" עכ"ל.

כיצד מנהגו של הסבא מסלבודקא

את הנהגת הבן, הג"ר אליעזר יודל, ראינו. גם הנהגת התלמיד (הגר"י סרנא) ואף הנהגת הנכד (הגרש"ז ברידא, חתן בנו) וביקשנו לידע האם הרב-האבא-הסבא, הלא הוא הג"ר נתן צבי פינקל – ה"סבא מסלבודקא" (תר"ט – תרפ"ז), אף הוא נוהג היה להיות עטור בתפילין בלימודו או במשך היום? כשמיששנו בכתבי תולדותיו, לא מצאנו שציינו הנהגה זו. (אם כי עיקר התמקדותם היא אישיותו-שיטתו המוסרית ודרכו הסלבודקאית וכל כיו"ב, ואולי פחות בהנהגותיו הפרטיות. אך עדיין בוודאי היה מקום שיזכירו זאת, ולע"כ כאמור, לא מצאנו).

מאידך, רגליים לדבר יש, המצביעות לכאורה כי כך אומנם נהג. ראשית, בשלושה תמונותיו, המופיעות בזה, מתועד הוא עטור בתפילין. בשתיים שמימין מוקף הוא תלמידים כשהוא עטור בתפיליו (יתכן ששתיהן צולמו באותה עת) ואין זה נראה בשעת תפילה. כך גם השלישית שמשמאל, שצולמה בעת לימודו. (נזכור כי לא מדובר בתקופה כבימינו בה המצלמה מצויה אצל הכל. מועטות הן תמונותיו, ובפעמים הבודדות שצילמוהו, במקרה בשתיים-שלושה מהם היה עטור בתפילין, פחות מסתבר. ואם היה זה אחר התפילה, היכן היא הטלית?)

האמור, כמובן הוא רבי אייזיק שר, חתנו של הסבא מסלבודקא וראש ומייסד ישיבת סלבודקא בבני ברק.

²⁴ ה"ה הג"ר שלמה זלמן אוירבך, רבו של הגר"א נבצל.
²⁵ גליון "כאיל תערוג", מתורתו ודבריו של הגר"א ז"ל, שנה ב' גליון 77 פרשת בשלח תשע"ה (בחיייו של הגר"א ז"ל). רבי אייזיק

רבי דוב צבי הלר – המשגיח דסלבדוקא

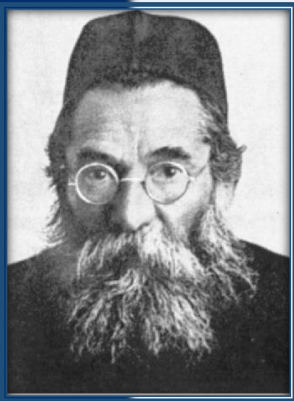
אנו נשארים עוד קמעא בסביבת 'סלבדוקא-חברון', ופונים אל הישיבה שבעיר סלבדוקא, מבקשים להביט אל אחת מדמויותיה הגדולות, הלא-הוא הג"ר דב צבי הלר (תרכ"ב-תרצ"ה) שהיה נקרא בפיו כל 'רבי בערע הירש'. מתלמידי

וולוז'ין היה, ומשנתמנה כמשגיח ישיבת "כנסת ישראל" שבסלבדוקא, עמד על משמרתו זו במשך כיוכל שנים, בהן העמיד וחינך תלמידה יד ביד עם הסבא מסלבדוקא, ואף תיאורוהו כ"נשמה אחת עם הסבא"²⁸. עלה לאה"ק בשנת תרצ"ד ונפטר שנה לאחמ"כ ומנו"כ בהר הזיתים. על חתניו נמנים הג"ר אברהם גרודז'נסקי זצ"ל הי"ד שכהן אחריו כמשגיח הישיבה והג"ר יעקב קמינצקי זצ"ל. במאמרו של הג"ר אפרים אשרי זצ"ל על ישיבת סלבדוקא בליטא, מספר אודותיו: **"הוא היה מתהלך לעיתים ימים שלימים עטוף בטליתו ותפיליו"**²⁹.

רבי לייב חסמן – המשגיח דחברון בתקופת רבנותו בלודבינובה

שמו של הג"ר יהודה לייב חסמן (תרכ"ט – תרצ"ו), נקשר בשמה של ישיבת חברון, בה כיהן כמשגיח בעלותה ארצה ובשנותיה הראשונות בירושלים.

אולם טרם לכך, כבר הרביץ תורה ויראה בכמה מקומות, בהן ישיבת טלז ששימש כמנהלה הרוחני, ולאחמ"כ כרבה של לודבינה פלך סובאלק, משם עבר לשמש כרב וראש הישיבה בשטוצ'ין, משעלתה כאמור ישיבת סלבדוקא לאה"ק, נתבקש לכהן בה כמשגיח. בתולדותיו שבריש ספרו על הש"ס "מחנה יהודה", מספר בנו רבי רפאל בהתייחס לשנים בהן כיהן כרב לודבינובה: "זכורני מימי ילדותי שהיה יושב

לבדו רוב היום בעזרת הנשים הריקה והדמומה **עטוף בטלית ומוכתר בתפילין כחד מקמאי וכותב חידושי תורה"**.

ברוך יהודה בלוי המביא סיפור זה ומציין כי מפי אביו הוא, כותב את אשר אירע: **"הסבא, שהיה עטור בתפילין, הסיט את התפילין של ראש, ואמר: 'ובתור סטודנטים, הם מוצאים חן בעיניכם?...' הכוונה היתה ברורה – אילולא היו הבחורים כאן בישיבה, הם כבר מזמן היו הולכים לרעות בשדות זרים"**²⁶.

סיפור נוסף הובא מפי הרבי מטאלנא, רבי יוחנן טברסקי, אודות שנות בחרותו בירושלים בהן הסתופף בצלו של האדמו"ר בעל "שומרי אמונים", כאשר באחת הפעמים נסע עם רבו ועוד בחורים אל חברון עיר האבות להתפלל, שם פגשו בבחורי ישיבת חברון. גם כאן, קשה היה להם עם הופעתם של בני הישיבה והחליטו אפוא לסור אל הסבא מסלבדוקא ולהשמיע תלונתם. "גם אני" – סיפר לימים הרבי, "ניצלתי את ההזדמנות לראות את אותו צדיק". רבינו לא שכח את דמותו הקורנת. **הסבא קיבל את פניהם כשהוא עטור בתפילין"**²⁷.

כאמור, אף כי רבה הסבירות, מצדנו רבה הזהירות, ולא קבענו אלא הצענו. כך או כך, חביבה היתה מצוות התפילין על הסבא מסלבדוקא עד מאוד, הנה סיפור נאה על האב והבן גם יחד ועל רגע של מפגש משולש בין האב לבנו ולמצוות התפילין. ונביא זאת כלשון הספר "האבא מסלבדוקא" תולדות חייו של בנו של רבי אליעזר-יהודה, הג"ר חיים זאב פינקל, שכתבה כלתו (עמ' 239): "כאשר הגיע הסבא רבי אליעזר יהודה לבקר את אביו הסבא מסלבדוקא, וזה היה כבר באחרית ימיו, לאחר שחלה את חוליו, הייתה התרגשות גדולה. הימים היו ימי החורף שלאחר חנוכה תרפ"ז. הסבא (רא"י) הגיע מארצות הברית לאחר ששהה שם לטובת הישיבה. הוא יצא ממיר עוד בתרפ"ז והתעכב שם משך זמן רב עד שקיבל ידיעה כי מצבו של הסבא מחייב נסיעה לחברון. זה שנים שבן לא ראה את אביו, ואב לא דיבר בלימוד עם בנו. זה חי בחברון, וזה היה במיר, כל אחד בונה עולמות משלו. אבל השעה שהגיע הסבא לאביו הייתה שעת אחר הצהריים מאוחרת, ובטרם החלו האב והבן לדבר והנה פנה האלטער ואמר: ראה יש לי תפילין מהודרות, שכתב רבי נתנאל סופר, אולי אתה רוצה להניח? מובן שהסבא (רא"י) לא סרב, הוא הניח את התפילין המהודרות של ר' נתנאל סופר וקרא שמע עוד בטרם שקעה החמה".

²⁶ "לקט ופרט" הר' בלוי טוביה (בן הרב ברוך יהודה בלוי) – ים תשע"ז, ח"א, עמ' נ"ח.

²⁷ "תוספת לגליון המודיע" כ"ב כסליו תשע"ט, עמ' כ"ה.

²⁸ "רבי יעקב" תולדות רבי יעקב קמינצקי (חתנו) – ים תשנ"ז, עמ' 101.

²⁹ ר"א אשרי בתוך "מוסדות תורה באירופה בבנינים ובחורבנם" ש.ק. מירסקי עמ' 146.

רבי ירוחם ליבוביץ – המשגיח דמיר

במיר כבר היינו. התוודענו אל ראש הישיבה היושב בהיכלה עם תפילין של יד כל העת וכמעט אין איש יודע מאומה, רק היושב בשמים מביט אל הזרועות הקשורות ב'אות על ידך' וכותב זאת בספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו. הובא גם שכבר מצעירותו, היה הולך רה"י עם תפילין ומצניען, מה שמלמדנו כי יתכן שאין הנהגתו זו רק בהיכלה של מיר באה"ק, אלא גם בישיבה בליטא הריהו קשור בתפילין בזרועו. האם גם המשגיח דמיר כך? אין לנו ידיעה בדבר על תקופת היותו במיר. הלא הליכה עם תפילין של יד, פירושה, הסתרה מאין רואים. ואם

ידענו על תקופות אחרות שכן עשה, שם כנראה היה מי שגילה והבחין בכך וגם סיפר זאת ביום מן הימים. ועל כך באנו לספר ולהפליג אל היכלה של מיר באותו היום בו נתכנסו כל התלמידים למספד גדול במלאת השלושים לפטירת המשגיח רבי ירוחם ליבוביץ (תרל"ד – תרצ"ו). והנה עולה אל ההיכל הרב מובשוביץ, אחיו של רבי דניאל מובשוביץ ראש הישיבה דקלם, ובתוך דבריו מספר לציבור, כי בהיות רבי ירוחם בקלם, הלך חצי היום בתפילין של יד! תלמיד היה לרבי ירוחם באותה עת, הלא הוא הגר"ש וולבא, ביום מן הימים אף כתב על דמותו ודרכיו של רבו חיבור יקר בשם "האדם ביקר", ושם (מהדו' ד' עמ' ח') כתב עובדא זו: **"זמן רב הלך החל משעות הבוקר עד הצהריים לבוש בתפילין של יד"**.

מה נאה להביא כאן דברים שהובאו משמו באחד ממכתביו, על מהות מצוות התפילין: "כל כך גדולה אהבת הקב"ה לנו, לא די במה שנתן לנו את התורה, שב וצונו להניחו על גופנו ממש שיהא מונח עלינו ללא כל חציצה מעכבת"³⁰. עוד זאת היה מספר (הובא ב"טופת ותפילין" לר"י שוורץ, ועוד) כי הגיע פעם לאחת המרחצאות וראה שם גוי שעל זרועו היה חקוק דמות של אהובו ולזכרו ולשאת אהבתו תמיד אל מול לבו, ועל כך היה אומר, צאו וראו דוגמא מוחשית, הנה לנו אברהם אבינו שטרם קבלת התורה קיים את המצוות, כי כן ידע כי למול לבו נושא הוא תמיד את אהבתו אל הקב"ה.

³⁰ מנכדו הגר"צ הירש קפלן, "מוסף שב"ק" פ' כי תצא תשס"ט.

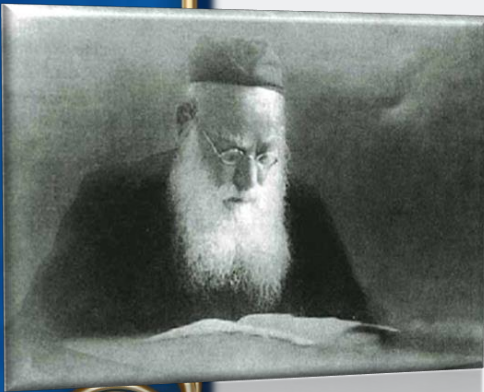
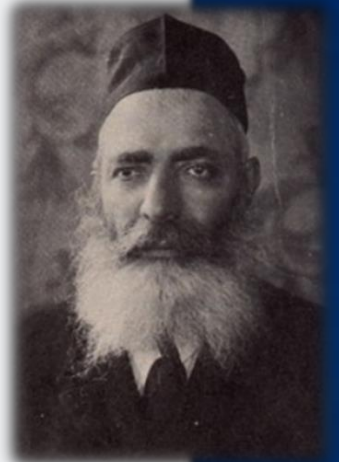
רבי שמעון שקאפ – ראש ישיבת גרודנא

טרם נכנס אל היכל ישיבתו של הגר"ר שמעון יהודה הכהן שקופ (תר"כ – ת"ש) בעל "שערי יושר" וראש ישיבת גרודנא, לבדוק האם ישנה ידיעה כלשהי בקרב התלמידים בדבר הנהגת רבם ללך בתפילין של יד כל היום, נסור לרגע אל מקום אחר לגמרי, אל בית אחד שבירושלים, ביתו של מורינו הרב, הגר"ש זילברמן זצ"ל, ונטה אוזן לאחד השיעורים בו דיבר על נושאים שונים שיש לנו להיתקן. באמצע הדברים אמר, הרי האנשים הם יהודים טובים, וכי לא יחפצו לקיים מצוות תפילין, או ללמוד מקרא, אלא הקושי הקיים הוא מחמת שנראה לפעמים כי צריך לשנות מוסכמות, ודווקא משום שיהודים טובים הם, סבורים כי יש בכך שינוי ממעשי רבותינו ועל כן רואים להימנע, אך אם נלך ונאמר בנחת, כי גם חכמים למדו מקרא, ונספר כי רבי שמעון שקאפ הלך עם תפילין כל היום, הרי שתועלת יש בדבר להקל על החפץ לקיים המצוות כתיקונם ביודעו כי אין זו חריגה מהנהגתם. כך, בערך כדברים הללו הגיד ושח ונתן דוגמאות לדברים שונים. מאין ידע כי כך נהג רבי שמעון? מן הסתם שמע מתלמידיו, שכן אז עדיין לא בא הדבר בכתובים.

ואומנם כן הוא, הידיעה כי כך עשה עמוד האש שלפני בני הישיבות הגר"ר שמעון, בוודאי רב כוחה להוות דחף ומניע לכל אחד ממחנה התורה השותה את מימיו, וחפץ אף הוא לעבור את החיים עם עוד רבבות מצוות ולקיים מצוות התפילין במשך היום, ולו בשל יד בלבד. אלא שאין ידיעת מעשהו דרבי שמעון מוכרת כלל בקרב המחנה, וככל שידוע ומפורסם כמה חשף רבי שמעון זרועו בתורה, כן אינו ידוע ואינו מפורסם כי אותה הזרוע קשורה היתה בתפילין תדיר. לפיכך נקיימה מצווה לשמוע בדברי חכמים ונספרה בנחת כי אמנם כן היה וכך שחו התלמידים – שרבים הולך בתפילין של יד כל היום, מוצנע תחת בגדיו.

הנה מי שבא לתקופה מסוימת ללמוד אצל רבי שמעון ושמע זאת בישיבה, הלא הוא הגר"ר מיכל פיינשטיין זצ"ל. הובא דבריו בספר "תורה יבקשו

מפיהו" (תולדותיו ודרכיו של הגר"ר שקאפ, מהדורה שניה עמ' 313): "הגר"ר יחיאל מיכל פיינשטיין ראש ישיבת בית יהודה סיפר, ששמע בשעתו שרבינו חובש כל היום תפילין של יד

באופן שאינו ניכר תחת הבגד³¹.

יצוין עוד, כי בספר היובל לרבי שמעון שקאפ (עמ' ט"ו), שיצא בחייו כהוקרה מתלמידיו, הובא תאור על יסודה של הישיבה במאלטש, טרם בואו של רבי שמעון לגרודנא, שם מתאר אחד התלמידים את היום הראשון ליסוד הישיבה: **"וכשבא הגר"ש לביהמ"ד להגיד את השעור הראשון היה מעוטר בתפילין"**.

רבי אליהו דושיניצר – משגיח ור"מ דלומז'ה

מגרודנא שבליטא ללומז'א שבפתח תקווה, שם מרביץ תורה ויראה תלמידו הגדול של ה"חפץ חיים" הלא הוא הגר"ר אליהו דושיניצר (תרל"ז – תש"ט) המשגיח הנודע דלומז'ה, שגם מוסר הוא שיעורים במס' הנלמדת.

כל היושב בהיכל ביהמ"ד בסדר הראשון, רואה לומד בחלק משעות הבוקר כשהוא עטור בט"ת. מי שנמנה על לומדי הישיבה היה זה הגר"ח קנייבסקי, מתלמידיו וממוציאי שיעוריו שהובאו בספר "נחלת אליהו". בספר "מפיהם" בו רוכזו ראיונות שנערכו עם גדולי ישראל, הובאה שיחה עם הגר"ח אודות רבו זה. במענה לשאלה 'מלבד השיעורים, במה היתה נוכחותו בישיבה?' השיב הגר"ח³²:

"רבי אליהו היה מגיע בבוקר לישיבה לתפילה, ועם תום התפילה היה נשאר ללמוד מספר שעות כשהוא עטור בטלית ותפילין. רק בשעה 11 היה נפנה ללכת לטעום משהו"³².

שעות לפנה"צ הללו, אינם 'סוף פסוק' בחיבתו למצוות התפילין, וכנראה שגם מאוחר יותר אין יכול הוא להינתק מן התפילין ומותר את ה'של יד' להיות קשורות על זרועו. כן הובא בספר "נחלת אליהו" הנ"ל ממכתבו של רבי יצחק קלמן, בו מספר: **"הרבה פעמים ראיתיו עטור בתפילין של יד באמצע היום"**³³.

רבי אליהו לאפיין – המשגיח דכפר חסידים

את שמעו של הגר"ר אליהו לאפיין זצ"ל (תרל"ו – תש"ל) המשגיח הנודע מכפר חסידים, לא צריך להשמיץ, דמותו ואישיותו ידועה לכל. מה שאולי פחות ידוע, זו הנהגתו אודותיה מספר אחד מתלמידיו הקרובים, הובא בגליון "כנסת" מעולמה של ישיבת "כנסת חזקיהו": **"הרבה פעמים היה הולך עם תפילין כל היום"**³⁴.

עוד יש לספר, מהקדמת ספרו "לב אליהו", בתיאור התמדתו הגדולה, מבין הדוגמאות לכך הובא גם הסיפור: "פעם אחת בתענית צבור ישב ללמוד בטלית ותפילין ולא הרים ראשו מן הספר כשלש שעות רצופות".

כיו"ב סיפר תלמידו הגר"צ אליאך, את שראה בתקופת לימודיו בישיבת חברון לשם היה מגיע ר' אליהו לאפיין לתפילה ולימוד בזמנים בהם היה שוהה בירושלים: "וכשהיה

מתפלל בישיבה ואחרי תפילת שחרית היה נשאר ללמוד גפ"ת בעיון רב כשהוא עטור בטלית ותפילין עדין בעמידה על גבי הסטנדר, ובמצב הזה נשאר עד שהתקבצו הבחורים למנחה גדולה והתקברו לשבת באזור שלו, ואז הרגיש תכונה והתכוון גם כן לתפילת מנחה"³⁵.

הוא היה אומר:

"כל מה שאדם אוהב יותר את התורה – אם לומד כמה שעות רצופות נדמה לו שעברו רק כמה רגעים... וכן תמצא בכל מצוה שאדם עושה בחביבות, כגון מי שאוהב מצות תפילין – נקל לו ללבוש תפילין כל היום, והבן זה" (לב אליהו א' פרק "שביבי לב" עמ' רכב).

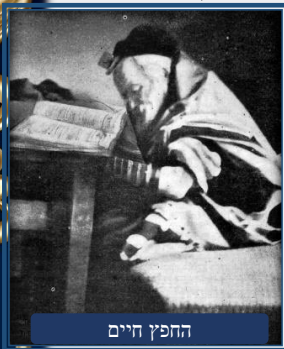
³⁵ בראיון למוסף שב"ק יתד נאמן, גליון פסח תשס"ט, עמ' 28. יצוין עוד, כי במאמר "איש המוסר" במלאת שבעה לפטירתו (מ. נחשוני, עיתון "שערים" כ"ז אלול תש"ל) נכתב: "מי שהכיר את ר' אליהו לאפיין על כל יסוריו ומסירות הנפש שבו יכול להעיד כי הוא היה צדיק אמיתי אשר לר נרתע מגלגולי הזמן ומיסוריו. מי שראה אדם כזה בשנות התשעים כשהוא הולך עטוף בתפילין בצהרי היום לתפלל מנחה וכו'".

³¹ וכן בקונטרס "חמדה טובה" לר' טוביה שפיגל (ב"ב תשס"ד) שבסופו מביא דברים ששמע מהגר"ר יחיאל מיכל פיינשטיין, בהם את אשר שמע בהיותו בגרודנא שרבי שמעון הולך בתפילין של יד כל היום תחת השרוול.

³² "מפיהם" – לקט ראיונות עם גדולי ב"ב תשס"ח, עמ' 37.

³³ "נחלת אליהו" פרק "מעשים ונהגות" עמ' ט"ו.

³⁴ גליון "כנסת" – מעולמה של ישיבת כנסת חזקיהו לדורותיה, גליון מס' 1 סיוון תשפ"ב, עמ' 10, ראיון עם תלמידו הרב עמוס טבצ'ניק.

החפץ חיים

לגבי הנהגת אביו בעל החפץ חיים, ע"פ מה שכתב בנו הג"ר אריה לייב, לא נהג לילך עם תפילין כל היום. יחד

עם זאת, פעמים שהיה מניח תפילין באמצע היום בשעת לימודו ושוהה עימם לזמן מה³⁶. (דבריו בענין קיום מצוות תפילין כל היום, למי שיכול לשמור ולקיימה כדנה, כתב ב"ביאור הלכה" סי' ל"ז ד"ה מצוותה כל היום. הובא בהערה³⁷.)

רבי רפאל שלום שאול הכהן מונק אב"ד בורגפרף

ענף פאר מגזע משפחת הכהונה הנכבדה – משפחת מונק, היה זה הג"ר רפאל שלום שאול (תרנ"ט – תשכ"ט). מתלמידי ביהמ"ד לרבנים בברלין, שכייה כרב הגליץ והמחוז 'בורגפרף' בגרמניה, אליה היו כפופות כעשרים קהילות מהסביבה. בשנת תרצ"ט עלה לאה"ק והתגורר בת"א שם כיהן כרב ביה"כ 'איחוד שיבת ציון'. תשובותיו בהלכה ודרשותיו כינס בנו הג"ר שמואל דוד הכהן מונק זצ"ל – רב הקהילה החרדית בחיפה, בספר "בגדי שש" (י-ם תשל"ג). בספר זכרון שהוציאו משפחתו, מסופר על תקופת רבנותו: "למרות עיסוקיו הרבים בעניני הציבור, רוב שעות היום היה לומד בעין גדול, מעוטר בתפילין ומעוטף בטלית"⁴⁰.

רבי גדליה דסלר – מקלם, קובנא

אחד מתלמידי החכמים ומנכבדיה של העיר קובנא, היה רבי חיים גדליה דסלר מקלם, אחיו של רבי ראובן דב דסלר ודודו של רבי אליהו אליעזר דסלר המשגיח מפוניבז'. רי"א גיברלטר בן העיר קובנא שמספר אודות מעלותיו וגדלותו בספרו "יסר יסרני", כותב עוד: "סיפר לי בנו, הרב הצדיק רבי שמחה זיסל זצ"ל, שעד הצהריים היה אביו יושב ולומד, עטור טלית ותפילין"⁴¹.

לפטור א"ע ממצות תפילין כל היום. ופשוט דכונתו אם יודע שיכול ליהרר א"ג"כ מהיסח הדעת דהיינו ע"פ משחוק וקלות ראש כמו שכתבנו לעיל בכלל כ"ח ע"ש. ועיין בספר מעשה רב שכתב דאם חושש ליהורא בפני הבריות מותר בשל יד לבד. ומ"מ טוב לעשות של ראש קטן והרצועות יהיה ג"כ מכוסות מלילך בשל יד לבד עכ"ל ואשרי המקיים כדנו כמשאחז"ל במגילה כ"ח שאלו תלמידיו את ר"א במה הארכת ימים א"ל וכו' ולא הלכתי ד"א בלא תורה ובלא תפילין"

⁴⁰ ספר זכרון "דרכי שלום", תשנ"ט, עמ' יב.

⁴¹ "יסר יסרני" לרבי יצחק אלחנן גיברלטר, ח"א ב"ב תשס"ז, עמ' 154

רבי יחזקאל אברמסקי בתקופת רבנותו בסלוצק

בתוך מסלול חייו המופלא של הג"ר יחזקאל אברמסקי (תרמ"ו – תשל"ו) בהן כיהן בכמה מקומות, ישב בכלא במוסקבה, הוגלה לסיביר, עלה לארץ ישראל ושימש כראש ישיבה בסלבודקא, כשבכל העת דבוק בתורה בגאונותו המופלאה ומזכה את ישראל בביאורו "חזון יחזקאל" על התוספתא. במסלול זה שימש גם כרבה של סלוצק, על תקופה זו מסופר בספר תולדותיו "מלך ביופיו"³⁶: "רבינו קבע את מקום תפילתו בקלויז הסלוצקאי עתיק היומין, שעמד על תלו מני מאות בשנים, וגם לאחר שסיים תפלתו נשאר פה בכל יום שעות אחדות ללמוד את שיעוריו הקבועים כשהוא מעוטר בטלית ותפילין".

בהמשך מאמרנו, עוד נשוב לתקופת הדור בה עסקנו, וגם מעט אל הדור שאחריו, דורנו והתקופה הסמוכה לו. לא לפני שנחלוף על פני כמה מסלולים קדומים יותר, בהם נביט אל גדולי תורה בליטא ובעוד מקומות, כמו גם מסלול מיוחד בירושלים, בה מצוי היה יותר ההליכה בתפילין. אולם טרם נמשיך, נזכיר עוד כמה דמויות הוד של גדולי תורה ותלמידי חכמים, אולי אינם מוכרים דיים כגדולי התורה שהוזכרו, אך איש כגבורתו בתורה ויראת ה' טהורה.

רבי אהרן הכהן קאגאן – בן החפץ חיים

ואם רבי אהרן קאגן עצמו אינו מן המפורסמים, הרי שאביו הגדול אינו כן, הלא הוא בעל ה"חפץ חיים" זצ"ל. רבי אהרן קאגאן (תרס"ו-תשי"ז) היה בנו הצעיר, שנולד מזיווגו השני. בשנות המלחמה נמלט עם אמו דרך סיביר ליפן ומשם למונטריאול קנדה, שם כיהן כרב ביהכנס"ס "קנין תורה". בתש"ה עברו לניו יורק, שם היה ספון על התורה בשקידה רבה באחד מבתי המדרש שבעיר, ושמענו מהג"ר אברהם יצחק צימרמן שליט"א בשם אביו הג"ר חיים זצ"ל, שדרכו היה לישב בביהמ"ד תמיד מעוטר בתפילין כל היום³⁷.

³⁶ ב"ב תשס"ד, ח"א עמ' 171.

³⁷ הג"ר אהרן לא זכה להקים בית ונפטר קרוב לשנתו החמישים ומנ"כ בניו יורק

³⁸ "דוגמא מדרכי אבי" אות י"ז.

³⁹ ח"ל: "עיין בפמ"ג שמסתפק אם מן התורה חייב כל היום או מן התורה די ברגע אחד שמניח ומדרבנן כל היום ובטלוה עכשיו שאין לנו גוף נקי ומסיק דעיקרן של דברים דאם לא הניח יום א' כלל לתפילין ביטל מ"ע ובהניח רגע עליו קיים המצוה אבל מצוה מן המובחר מן התורה להיותו עליו כל היום וכו' עיין שם. ובספר ישועות יעקב פסק דמן התורה מצוות כל היום עיין שם. ועיין בספר א"ר שמוכח מדבריו דמי שידע שיש לו גוף נקי אין לו

חלק ב'

מתקופות קדומות בגולה ועד דורות אחרונים

גולה אחר גולה גלתה יהודה, ובכל שנות גלותם ניטל עדיים מעליהם ונעדרה עטרה מראשם כבימים ראשונים בהם צורתו של יהודי היתה כשהוא עטור בתפילין כל היום, אך עדיין מוצאים אנו במשך הדורות חכמים ואנשי מעשה במקומות שונים, שאינם מניחים את חשקם הגדול לזכות למצוות התפילין, ומתעטרים בה תדיר. תופעה זו מציין זאת בעל השל"ה (חולין ג ע"א) בדבריו, שאף כי מחמת גוף נקי לא מניחים עתה כל היום, אולם **"ראיתי בני עליה שמלובשים בהם כל היום"**.

כיו"ב, מלבד רבינו הגר"א שכידוע עורר להחזיר עטרה ליושנה, מוצאים אנו עוד שמחזקים ודורשים זאת. דוגמא לכך הוא בעל "ראשית חכמה" שכותב (שער הקדושה פרק ו'): **"הרי שהחיוב שיהיה לאדם ציצית ותפילין כל היום. וכן נהגו ללבוש טלית קטן כל היום, ותפילין מי שימצא גופו נקי חיוב עליו ללבושם אפי' שלא בשעת התפילה"**.⁴²

מעבר לאישים שנהגו כן לעצמם, מצאנו מעט מקומות שהיו עטורים בתפילין בכינופיה. מלבד בית מדרשו של הגר"א בוילנא ותלמידיו באה"ק, שיובא להלן, גם קודם לכן אנו מוצאים זאת. הגם שמסענו עתה בארצות הגולה, אך בבואנו לתאר תקופות קדומות, נציין בזאת את הישיבה בצפת של בעל ה"בית יוסף", אשר ממכתב בקשת תמיכה אל קהילת מנטובה, שכתב בנו של הבית יוסף – רבי שלמה קארו, שעמד אחריה בהנהגת הישיבה, למדים אנו על מנהגם זה, שכן כותב אודות הלומדים: **"אנשי מעשה לומדים בתורת ה' כל היום בטלית ותפילין"**.⁴³

מבין ענקי הדורות שהלך עם תפילין כל היום, היה זה **רבי חיים בן עטר – בעל ה"אור החיים"** אף אצלו מוצאים אנו כי כן המנהג בישיבתו שייסד בירושלים. כידוע, את מרבית שנותיו, חי במרוקו, אולם דרש לציון

דרישה גדולה ועלה לרצות אבניה והקים את ישיבת "כנסת ישראל" בבית מדרשו, שכמקובל, זהו ביה"כ "אור החיים" בעיר העתיקה. על הנהגתו לילך בתפילין כל היום מספרים תלמידיו בהקדמתם לספרו "ראשון לציון": **"זך וישר פעלו הרב דומה למלאך ה' צבאות, מעוטף בטליתו ובתפילין בזרועו ומתנהג בחסידות"**.

כך כאמור, הנהיג בישיבתו "כנסת ישראל". אף הוא, מציין זאת באיגרת לתומכי הישיבה במנטובא, ומספר להם: פתחנו הלימוד בר"ח חשוון... וזה סדר הלימוד: מן הבוקר עד הערב יושבים יחד ללמוד... **ואופן הלימוד בטלית ותפילין כל היום**.⁴⁴

התכנסות ללמוד בתפילין בצוותא, אנו מוצאים בתקופה

מאוחרת יותר, בעיר אוסטרובה שבפולין, שמעורבת היתה במתנגדים וחסידים, שם נמנו חבורה מבני העיר והקימו את 'חבורת טו"ת' (ר"ת 'טלית ותפילין') וקבעו להיקבץ יחדיו בביה"כ שהיה נקרא 'מצודת המתנגדים' ללמוד בכל יום למן אחר תפילת השחר ועד הצהריים דף גמ', כשהם עטורים בתפילין.⁴⁵

אגב היותנו לרגע בעיר 'מעורבת' זו, נציין כי התקיימה בה ישיבה של כמאה וחמישים תלמידים, שככה"נ נמנו על ב' הצדדים, רבני הישיבה היו מן הצד האחד הגר"ד וולף בער שהיה חסיד אמשינובא, ומאידך הגר"ד ניסן ר"מ, שאף כי לא זיהינו מי האיש, אך מענין דידן להביא את הנכתב אודותיו: "הוא היה ממשכימי קיום לעבודת הבורא, קיים את 'יראוך עם שמש', היה מתנגד אדוק שבאדוקים, זהיר שבזהירים, מדקדק במצוה קלה כבחמורה, נהג על פי שיטת הגאון מוילנא, **היה עטוף בטלית ומוכתר בתפילין יום תמים**".⁴⁶

אך בל נקדים את המאוחר, ונשתדל לצעוד בסדר כרונולוגי של השנים (שנת פטירה).

הוא מונה: **"רוב היום מעוטף בטלית מוכתר בתפילין ויושב בין ברכי מורינו הרב"** ("אגרות ותשובות רבינו חיים בן עטר" ב"ב תשע"ב עמ' קמו).

⁴⁵ "ספר הזכרון לקהלת אוסטרוב מזוביצק" ת"א תש"ך עמ' 38. וכן "מגילת פולין אוסטרוב מאזוביצק" תשכ"ו, במבוא – עמ' 8.

⁴⁶ "ספר הזכרון לקהלת אוסטרוב מזוביצק" ת"א תש"ך עמ' 39, וכמו"כ בזכרונותיו של מנדל טימאן מאוסטרוב, הובא ב"אהל רחל" י-ם תשנ"א עמ' 202. נציין עוד, כי באוסטרובה שכנה גם אחת מישיבותיה של נובהרדוק, אף שם אנו מוצאים חיזוק וחיבה למצוות התפילין, ובין קבלות טובות שקיבלו על עצמם הנובהרדוקאים מופיעה התקנה: **"שני פעמים בשבוע יתפללו כל בני החבורה תפלת המנחה בתפילין ביום ד' וביום א'" מתוך פנקס שנותר ובו קבלות חיזוק של בני הישיבה, הובא ב"אהל רחל" י-ם תשנ"א עמ' 95.**

בית הכנסת "אור החיים" בעיר העתיקה

רבינו הרמח"ל

כשמבקשים אנו להכנס אל היכלו של הרמח"ל ולהביט כיצד הנהגתו במצוות התפילין, קול מהדהד בתוכנו – של נעליך מעל רגליך, כי זה האיש משה קדוש הוא עד מאוד. והוא ניהו עבד ה' אשר עלה ונתעלה דרגה אחר דרגה בסולם מדרגותיו של רבי פנחס בן יאיר. לא רק נאה דרש ונאה האיר לכל בית ישראל לכל דורותיהם אחריו – את ה'מסילה הישרה' שהיא זו אשר תביא את האדם לעבוד את ה' נכונה, אלא נאה קיים ובפועל העפיל מדרגה לדרגה עד העליונה שבהם 'רוח הקודש' והריהו משיג מעתה משמעותו הנוראה והאין-סופית של מצוות קונו עד לשורש-שורשיהן, לפניו נגלו כל תעלומות חכמה להשכיל בדברים לתכליתם, ואבות ושרי מעלה נשלחים אצלו לגלות לו רזין עילאין קדישין. כלום יש כאן מקום לבדוק האם לבוש הוא בתפילין תדיר? הלא מי כמוהו מבין 'חומר המצוות אשר עלינו ויקר העבודה אשר בידנו' הוא זה שיודע ומודיע שגב תכליתו של הבריאה ותכליתו של האדם שלא נברא 'אלא להתענג על ה' ולהנות מזיו שכינתו שזהו התענוג האמיתי והעידון הגדול מכל העידונים שיכולים להמצא'. והרי בוודאי לא יוותר בעד כל חללא עלמא על 'האמצעים' המביאים לכך, שכן לא ניתנו האמצעים אלא כדי ש'יוכל להגיע אל המקום אשר הוכן לו שהוא העולם הבא לרוות שם בטוב אשר קנה לו ע"י אמצעים אלו' וכי יוותר על רבבות רגעים של מצווה ועל ההתקדשות האדירה הבאה מן התפילין עליה מלמדנו בספרו דרך ה', הן כל פנייתו היא רק לבורא ית' ואין לו שום תכלית אחרת 'אלא להתקרב אליו ית'. 'רגע של תפילין' זהו אמצעי לקרבה הזאת. ואם כן, הרי לדידו 'כל מה שיוכל לחשוב שהוא אמצעי לקרובה הזאת ירדוף אחריו ויאחז בו ולא ירפה'!

לפיכך, אכן אוחז הוא במצוות התפילין ואינו מרפה, אלא בכל עת ובכל שעה – **"עסק במשך היום בתורה שהוא מעוטף בטלית ותפילין"** – כלשון תלמידו רבי מיכאל טירנו בהספדו עליו⁴⁷.

אנו מוסיפים לפסוע בין משעולי התקופה הקדומה ובין שבילי גדולי אשכנז ומוסיפים ליומן מסענו כמה דמויות נבדות של אדירי תורה:

רבי אברהם אביש פילד – אב"ד ליסא ופרנקפורט

הג"ר אברהם אביש פילד פרנקפורטר (ת"נ – תקכ"ט) מח"ס "ברכת אברהם" ועוד, היה מגדולי וגאוני דורו שהפליגו רבות בשבחו ולא אחת נבחר

להיות מכריע במחלוקות שונות בין חכמי הדור, כיהן תחילה כרבה של ליסא ולאחר פטירת בעל ה"פני יהושע" עלה לכהן פאר תחתיו כרבה של פרנקפורט. **"כל היום היה יושב והוגה בתורה ותפלה בטו"ת, וגם בעת דין ומשפט הי' דרכו לדון בטו"ת"**⁴⁸.

רבי אהרון פירד אייבשיץ

הג"ר אהרון פירד אייבשיץ היה רב ואב"ד פשדבווש, הוא אחיו של הג"ר יהונתן אייבשיץ הנודע בעל ה"אורים ותומים" ורב קהילות אה"ו, ובנו של הג"ר נתן נטע אב"ד אייבשיץ. ב"גזע פאר" מתוך הספר "יכהן פאר" (י-ם תשכ"ד עמ' ע"ו) הובא אודותיו: "חריף מופלא וגאון בנגלה ובנסתר. ישב סגור ומסוגר בחדרו עטוף בטלית ותפילין".

רבי יחזקאל לנדא – הנודע ביהודה

נודע ביהודה גאונותו ובישראל גדול שמו – של בעל ה"נודע ביהודה", הג"ר יחזקאל הלוי לנדא (ה'תע"ד – תקנ"ג) מענקי ופארי הדור, רבה של פראג וראש הישיבה אותה הקים בעיר, שם היה מוסר בכל יום ארבעה שיעורים. בספריו הנודעים, מכבד הוא את הוריו וקוראם על

שמש, על אביו הג"ר יהודה שהיה חבר ב"ועד ארבע הארצות", קרא את שם ספרו "נודע ביהודה", וע"ש אמו מרת חיה, קרא את ספרו צל"ח – ר"ת ציון לנפש חיה. את דבר הנהגתו להיות מעוטר בתפילין, יודעים אנו מדור מאוחר מעט, מתוך הספד על נינו הג"ר ישראל לנדא, אותו הספיד הג"ר ברוך עסמאן מקייב, רב דאיוואנקאר, ואשר הביא זאת בספרו הנקרא "חד וחלק" (חלק שני זיטאמיר תרע"א עמ' ע'): **"וכפי המקובל אשר הגאון הנורא בעל נוב"י אבי זקנו של הנפטר הי' מעוטף כל היום וכל הלילה בטלית ותפילין"** (ומשיגרא דלישניה נקט 'וכל הלילה' שהרי לאו זמן תפילין הוא).

רבי אריה לייב עפשטיין – בעל "הפרדס"

מגיעים אנו למעונו של ה'אריה דבי עילאי' – כך מכנה רבינו הגר"א את הג"ר אריה לייב הלוי

⁴⁷ מובא בספר "אור הגנוז" לר"מ שריקי עמ' נ"ו.

⁴⁸ "בנין שאול" י-ם תשס"ה, עמ' קא.

בבולוז'ין הרביץ בה תורה, עוד טרם הוקמה בה הישיבה הנודעת, ומי שעתיד להקימה, הלא הוא הגר"ר חיים, עוד נער צעיר היה ובאותה עת קיבל תורה מהשאגת אריה, טרם פנה לוילנא ליצוק מים על ידי רבו הגדול הגר"א. מבולוז'ין הגיע לבסוף בעל ה"שאגת אריה" אל העיר מין, שם כיהן כעשרים שנה, ובני קהילתו הללו, הם שמכניסים אותנו אל מעונו להביט כיצד היה נראה שעה שעסק בתורה ובתפילה וכיצד מראהו עת מלמד את תלמידיו. וכך נכתב אחר פטירתו בפנקס הח"ק של ק"ק מין: **"וכל ימי השבוע התפלל ולימד מעוטף בטלית ותפילין על ראשו עטרת פז בצום ובתפילה ובחשוקי חמר גם לעת מנחה היה מעוטף בטלית ובתפילין"**⁵⁰.

רבינו הגר"א

היכלו של רבינו הגאון החסיד מוילנא, זהו וודאי צומת מרכזית במסענו. כמוכן, שלציין את הנהגתו לילך בתפילין, אך למותר וידוע לכל. בכל זאת, מבין המקורות שכתבו זאת, נקוט בלשון תלמידו בעל ה"חיי אדם", שגם הוא לא נמנע מלכתוב את "הידוע לכל": **"קדושתו ופרישותו ידוע לכל, הנהגתו היתה לא הלך ד' אמות בלא תורה ותפילין, ונוח לכל אדם, מימיו לא נראה ולא נשמע בו שמץ גאוה להשתרר על הבריות. אשרי עין ראתה כל אלה, דורו ראו ושמו"**⁵¹.

דורו – ראו – ושמו!

בוודאי! איך אפשר לא לשמוח בדור שכזה בו – "כל הישוב כולו יושב תחת כוכב אחד כזה, שעולה רק אחת לאלף שנה, ורק פעם אחת נפל מרקיע, ונתמלא כל העולם כולו אורה זו תורה" – כלשון בעל ה"תפארת ישראל" על המשניות הגר"ר ישראל ליפשיץ⁵².

הדור שמח... אך היה מישהו אחד בדור שהצטער. לא הצטער קצת, אלא 'הצטער הרבה'. ודווקא בקשר לדור.

כלומר, בוודאי היה שש ושמוח באלוקיו, בתורתו ובמצוותיו, בשמחה ואושר עד אין קץ על קרבתו ודבקותו בה'.

אלא שדווקא משום קרבתו זו ואהבתו הגדולה לאלוקיו וגודל תשוקתו לקיים רצונו בעולמו, דווקא משום כך, 'היה מצטער הרבה'.

עפשטיין (ה'תס"ח – תקל"ה) שאכן מלבד אדירות גדולתו העצומה בכל חלקי התורה בנגלה ובנסתר, זכה הוא בעל "הפרדס", להיות מן הבוודדים שקיבלו הסכמה מהגר"א. ומהדברים שנטפו מקולמוסו של הגר"א נדע עד כמה אכן היה רם ערכו. וכך כותב בהסכמה לספרו "הלכה אחרונה": **"לאהוב נפשי הרב הגאון המאור הגדול המפורסם בתורה ובחסידות, נר ישראל עמוד הימיני פטיש החזק... באתי להודיע שקיבלתי ספר הקדוש שחיבר... בהיות שאני מכיר הרב המחבר אריה דבי עילאי, שמעודו נטה שכמו לסבול עול תורה ועול מלכות שמים, ועשיתי ביותר לעת זקנותו... בעיון קצת ראיתי שהוא מלא יראת ה'".** גם על סידור התפילה "אור השנים" שהוציא בעל הפרדס, זכה להסכמתו של הגר"א ושם אף מכנהו: **"הרב הדומה למלאך ה' צבאות"**. אכן מגדולי דורו המופלאים היה, כשלושים שנה כיהן כרבה של קניגסברג, חיבר כ"ג ספרים בנגלה ובנסתר, בהלכה ובאגדה, וכן בחכמת התכונה והעיבור. ספרו "הפרדס" הוא מן הנודעים שבהם, ובו מבאר את תרי"ג המצוות, כל מצווה ממקורותיה, מן המקרא, תלמוד, שו"ע והזוהר. בחיבורו "אור השנים" (מהדו"ב בד"ה אח"כ כשמניח תפילין וכו') מעורר לקיים מצוות התפילין כל היום: **"ומצוות כל היום. וכן היה המנהג בזמן התנאים והאמוראים והגאונים והפרושים, וגם היום נוהגין כן אנשי מעשה, וראוי לנהוג כן מי שיוכל לשמור את עצמו, וגדול כח התפילין שרבותינו מנו ד' מצוות בתפילין של ראש וד' בתפילין של יד וכו'".** נאה דרש וכמובן שנאה קיים וכל ימיו – **"לא מש מאהלו של תורה בקדושה וטהרה מעוטף בטלית ומוכתר בתפילין"**⁴⁹.

רבי אריה לייב גינצבורג – "השאגת אריה"

עודנו סובבים והולכים ב'מעונות אריות' ופונים מפרדסו של הארי האחד אל שאגתו של הארי החי חבירו, ה"ה הגר"ר אריה לייב גינצבורג (נפ' תקמ"ה) הנודע בחיבוריו "טורי אבן" ו"שאגת אריה". אכן מאריות גבר בדבקותו ובגבורתו הכבירה בתורה. מסופר עליו כי כל אימת שעלה לו ספק בסוגיא מסויימת, היה מעביר במוחו את כל הש"ס, אותו סיים בימי חייו אלף פעמים. אף כי לא ידענו מי המספר, אך ידענו על מי יסופר, ולאזן על כל איניש ניתן לספר זאת. השאגת אריה שהתגורר תקופה

⁴⁹ "גבורות הארי" – תולדותיו מאת נר"נ רבי אפרים מרדכי עפשטיין, וילנא תר"ל, עמ' ו'.

⁵⁰ הובא ב"אבי הישיבות" תולדותיו משנתו של הגר"ח מוולוז'ין, י-ם תשע"ד, עמ' 77.

⁵¹ בהקדמת ספרו "זכרו תורת משה".

⁵² בהסכמתו לביאור הגר"א לשו"ע חו"מ.

ובעל הצער הזה, הלא הוא רבינו הגר"א עצמו.

את דבר צערו זה משמיענו הגר"ח מוולוז'ין: **"עוד אמר בשם רבו הגר"א ז"ל שהצטער הרבה על הדור הזה שמבטלין עיקר המצוה דתפילין שמצותה כל היום"**. (כתר ראש"ט"ו)

את לבו שלו, הרי קושר הוא להקב"ה כל העת עם התפילין שכנגד הלב ואינו זז ד' אמות מבלעדיהן. אך הלב הזה, מעוצם אדירות נוראות חיבורו אל הקב"ה, שותת הוא דם – מה יהא על עם ה'. מה עם כנסת ישראל שצריכה להתהדר ולהתקשט לפני קודשא-ברוך-הוא. הרי צריך להשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם ולהחזיר עטרה ליושנה במצוותיה של תורה ולהשיב תפארת ישראל לראשם ולזרועם.

ומתוך צער גדול זה, מבקש הגר"א לצאת למסע

בכל ערי ישראל

ומושבותם,

ולמרות זמנו

היקר לו לאין

ערוך, לסובב

ולכתת רגליו

מכרך לכרך ומעיר

לעיר, לפנות אל

אחיו בני ישראל

האמונים עלי

קיום מצוות

התורה, לצוות,

להורותם ולזרזם,

לשאת אות

אלוהיהם על

ראשם ועל

זרועותיהם בכל

עת. יודע הוא

היטב את כל

הצדדים לכאן

ולכאן, ועל כתפיו הגדולות, אותן כתפיים הנושאות

בתוכן את כל התורה כולה בפנימיותה ובחיצוניותה

באופן מבהיל שאין כדוגמתו אשר מי יידע ומי

יכילנו, על הכתפיים הללו נוטל הוא את מלוא

האחריות לכך שהגיעה השעה לחזור לקיום המצווה

כמתכונתה.

זהו המסע עליו מוסיף שם הגר"ח מוולוז'ין לספר:

"כידוע שבעל הסמ"ג היה מסבב העולם להזהיר

לכל ישראל שילבשו בגד בת ד' כנפות עם ציצית.

כך אילו היה בכוחותיו היה סובב את העולם להחזיר עטרה ליושנה שיניחו ישראל תפילין כל היום."

ואומנם, אף שלא זכינו לכך שיצא למסע זה, אך רבים מן הסרים לדברו, קיימו וקבלו עליהם לקיים מצוות התפילין כל היום, וכך היו יושבים תלמידיו אצלו ובבית מדרשו.

בית מדרשו של הגר"א בוויילנא

זו אפוא תחנתנו הבאה, ומבקשים אנו להיכנס אל ית מדרש זה, וברגעים ספורים להביט אל מאה וחמישים שנה שהיה עומד.

ואומנם, גם אחר פטירתו, מוצאים שנמשך הדבר, ובתקנות שבפנקס "קלויז הגר"א" משנת תקע"ג –

י"ד שנה אחר פטירת הגר"א נכתב: **"גם יקבלו**

עליהם לילך בתפילין כל היום". כמו כן בתקנה

אחרת העוסקת בענין סדרי זמני הלימוד נאמר

שוב: **"ואחר שעה שלישית וחצי אחר חצות היום**

מחויבים לבוא לבית המדרש וללמוד בתפילין עד

הלילה"⁵³.

קרוב לחמישים שנה אחר פטירת הגר"א משתמע

מאיגרת שכתבו גבאי הקלויז אל משה מונטיפיורי

שביקר בוויילנא בשנת תר"ו, כי עדיין מהדהד רצונו

של הגר"א בצורת הנהגת בית מדרשו: **"והנדיבים**

בעם קיימו וקבלו עליהם לעשות רצון קדשו אשר

גלה לפניהם שישבו תמיד לפניו אנשים מפורשים

שלשה מנינים מעוטפים בטלית ותפילין כל היום

על התורה ועל העבודה ושיהיה דרכם בקודש בכל

על פי מנהגיו שהנהיג להם הגאון החסיד ז"ל".

כתשעים שנה אחר פטירתו, ועדיין נותר מנהג זה

לעמוד על כנו בבית מדרשו. מזכיר זאת הגאון רבי

שניאור זלמן דובער זצ"ל – מו"ץ דוילנא בספרו

"מצב הישר" (וילנא תרמ"א עמ' ל"ו): **"הנה בפ"ק**

וילנא בבית המדרש של הגר"א, ימצא כמה וכמה

לומדי תורה, כל היום מלובשים בטלית ותפילין".

גם בחלוף מאה ושלושים שנה לפטירת הגר"א

מוצאים אנו שעדיין ממשיך ונותר הדבר. ובמאמר

למלאות מאה ושלושים שנה לפטירתו מסופר:

"ובעיר ווילנא מקום מושב ומשכן הגאון ז"ל,

בבית המדרש הנקרא על שמו, יושבים שם תמיד

הרבה תלמידי חכמים מעוטפים כל היום בטלית

ותפילין והוגים בתורה יומם ולילה"⁵⁴.

שכיר". (פנקס "קלויז הגר"א" נמצא בארכיון איווא בניו יורק, קטעים ממנו הובאו בספר "הגאון" ועוד)

⁵⁴ ספר "אנשי שם" (לש. מ. פיין תרצ"ז) עמ' 7.

רבי חיים מוולוז'ין

גם תלמידו הגדול רבי חיים מוולוז'ין, מלבד הוראתו ב"כתר ראש" – "לילך בתפילין כל היום", אכן נהג כן בעצמו.⁵⁵

בספר "תולדות חכמי ירושלים" מסופר מפי חתנו של הג"ר מאיר שלום הכהן מקרליץ – תלמיד רבי חיים מוולוז'ין, שבשליחות רבו הקים ישיבה בוילנא והעמיד שם תלמידים רבים, אך היה עת ומאלו שלא ידעו ערכו הרם קיפחוהו שם בהלכה "ובהודע זאת לרבו הגאון שהוא שרוי בצער על זה, נסע הגאון הרב חיים ז"ל בעצמו לק"ק וילנא, והתממה שמה כשני ירחים, ובאותן הימים היה דרכו של מורו הגאון ז"ל להיות מעוטף בטלית ותפילין כמנהגו בכל הימים כפוף ועומד בישיבת תלמידו הגדול הנז' והיה נושא ונותן לפניו בהלכה שואל ומקשה כאחד התלמידים".⁵⁶

תיאור נוסף מן התקופה, מופיע בספר "תאומי צביה", דרשות המגיד מוילנא, ה"ה רבי זלמן זאב מו"ץ ומ"מ דוילנא, ב"ר יחזקאל פיול, שאף הוא היה מו"ץ ומ"מ דוילנא ומחבר הספר "תולדות אדם" על רבי זלמלה מוולוז'ין (נדפס מכת"י בני-ברק תשס"ו, עמ' קנו-קנח): "ולא אחת ממך קורא יקר, מה שסיפר לי אבי הרב המאה"ג ז"ל. פעם אחת היה פה בקהילתנו הגאון מופת הדור, מוה"ר חיים מוולאזין צוק"ל, וזה מפורסם אשר הגאון הנ"ל היה עמו ממש כרע כאח לו, והיו מתעלסים יחד באהבים, ורבת שבעה לה נפשם נחת ועונג זה מזה".

"פעם אחת בא אליו אבי ז"ל, והגאון הנ"ל ישב מעוטר בטלית ומוכתר בתפילין, וזה כל שער עמי יודע, כי עליו התקיים הכתוב 'וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך', הדר קולו ביראת ה' ותארו כמלאך ה' צבאות. ואבי ז"ל כשבא אצלו, ראה את הגאון הנ"ל שהיו פניו צהובות, ומלוכב בבגדי ר"ה, ובפנים שוחקות אמר לו ברוך הבא בואכם לשלום, אמר לו אבי ז"ל, רבינו כבודו יאיר ויזרח כפי משאלות לבו לטוב, אך אהבה מקלקלת השורה אשאל אותך, הנה אני רואה פניו איננו כתמול

שלשום ופנים חדשות באו לכאן ובדיחא דעתו, ואם כי הוא לבוש בטלית ותפילין עכ"ז מה יום מיומים?" בהמשך הדברים מספר שרבי חיים השיבו כי שמחתו היא משום שעתה מלאו לו שבעים שנה, וברכו על כך, ושחו עוד שיחתה של תורה סביב ענין זה, ע"ש. עכ"פ לענין דידן נמצינו למדים, כי לא זו בלבד שמצאו לרבי חיים שהוא מעוטר בטלית ותפילין, אלא שתמה, אם עליצותו משום התפילין שעטור בהן⁵⁷, הרי זהו דבר שבשגרה – "מה יום מיומים" ובוודאי סיבה נוספת יש כאן.

אגב, בעל השמועה, הג"ר זלמן זאב, שהיה כאמור מו"ץ ומגיד דוילנא, אף הוא עצמו היה עטור בתפילין תדיר, וכפי שכותב חתנו הג"ר אליהו שיק בהספדו עליו: "ומה נאמר על כבוד מר חותני. הוא ניהו קיים כמו שמבואר ברמב"ם עטוף בציצית ומוכתר בתפילין ועסק בתורה תדירא, וממש שלא הלך ד' אמות בלא תורה, ובעת חליו ג"כ לא מש מהתורה והיה לומד משניות בע"פ, והוא קיים זאת התורה אדם כי ימות באוהל, שמת מתוך התורה".⁵⁸

בהמשך מסענו, נגיע אל היכלם של תלמידי הגר"א באה"ק שדבקו בהוראת רבם, עתה ממשיכים אנו במסענו, הן בקרב ההולכים לאורו של הגר"א והן עוד מגדולי הדורות, שכרוכים היו אחר מצווה זו, המובאים מכאן ואילך לפי סדר שנותם.

שם, שמשיבו כי אינו כפורק עול שכן מניח תפילין "והם עדות שממשלת קוני ומלכותו עלי". אך יש שפירשו כי שמח ובדיחיה דעתו בעצם כך שמניח תפילין שמביא לשמחה. וכ"מ בבירור הגר"א בברכות שם "זו"ש כאן אנה תפילין מנחנא, ב' שינ"ן דבתפילין כמ"ש ש"ש אנכי על אמרתך" כי השמחה היא יחוד ימינא ושמאלא וכו'" ובתלמידי רבינו יונה שם "שמחת מצוה אני שמח, כי חולה הייתי במעי ולא יכולתי להניח התפילין זה כמה ימים מפני חשש הנקיות, ועכשיו שנתרפאתי – אני שמח בקיום המצוה הזו מתוך חפצי בה". ובזהר חדש ש"ה (סה"א): "מאן דמנח תפילין אצטריך למחדי"

⁵⁸ בהקדמת ספר "מוסר ודעת", הובא בקובץ "שורוק" כרך ה' עמ' תשמ"ז סוף הערה 12 הארוכה העוסקת בדמותו.

⁵⁵ אף שידוע שאלתו לגר"א אם יוכל ללבוש תפילין דר"ת, שבשלמא הגר"א כל העת הוא בתפילין של רש"י וחבל שיאבד מהמצווה בשל ספק, אך הוא לעומת זאת, מדוע שלא יעשה כן. יתכן שנשאלה השאלה בתקופה שטרם נהג להיות עטור תדיר בתפילין, או שבשונה מהגר"א שלא היה רגע בלא תפילין, אצלו ששייך שיהיה כן, האם כדאי שיניח ר"ת. עכ"פ מהעדויות שלפנינו עולה, כי כך נהג להיות עטור בתפילין תדיר

⁵⁶ תולדות חכמי ירושלים ח"ג פרק ה' עמ' 176 מעדות חתנו של רמ"ש הנ"ל ה"ה הרב מראדישקאוויץ.

⁵⁷ כוונתו כנראה אל האמור בברכות ל' ע"ב: "אביי הוה יתיב קמי' דרבה חזי' דהוה יתיב וקא בדח טובא א"ל לא ס"ל מר בכל עצב יהיה מותר א"ל אנה תפילין מנחנא". אמנם ברש"י

רבי יעקב קראנץ – המגיד מדובנא

ראש לכל המגידים, היה המגיד הנודע מדובנא הג"ר יעקב קראנץ (תק"ה – תקס"ה). חביב ואהוב היה אצל רבו הגר"א וידוע מכתבו אליו בו כותב לו "אחרי דרישת שלום כמשפט לאהובי, אבקשה את שאהבה נפשי שיבוא אצלי וכו'". גדול היה בתורה ובדעת ודבק בה' בכל עוז. אף במצוות התפילין דבק הוא למאוד, וכמובא בהקדמה לספרו "המדות": **"וכהאיר היום לבש טלית ותפילין והיה הולך בהם כל היום עד אחר תפילת המנחה"**. עוד שם: "ואחר תפילת שחרית היה לומד שיעור משניות וגמרא עד חצי היום, ואחר כך היה הולך לטעום, והיה הולך בתפילין, ופניו מכוסות עד בואו לביתו".

רבי יואל פרומקין מאמצ'יסלאב, בצוואתו

"העקשן יצליח!" מטבע לשון זו שיצאה מפי הגר"א, נזקפת היא לזכותו של הג"ר יואל פרומקין, שכך השיב לו הגר"א. ואף ששאל לגבי יכולת ההצלחה לבוא אל ה"פרישות", משמשת הדרכה זו כתמרור לכל המבקש לעלות בתורה ויר"ש גם למול קשיים ומהמורות. ואמנם סיפורו חייו המופלא של רבי יואל חסיד (כך היה נקרא בשל חסידותו הגדולה) מהווה הוכחה כי העקשן יצליח. בתחילת דרכו סוחר היה, אולם אש אהבת התורה ניצתה בו והחליט לעזוב הכל, כפי שכותב בנו בהקדמה לפירוש אביו על המשניות "חידושי מוהרי"ח": "כי אבא, בערך כ"ט שנה קודם פטירתו, הניח חיי שעה ועסק בחיי עולם, ופרק ממנו עול דרך ארץ וקבל עליו עול מלכות שמים, ולעסוק בשלושה עמודי עולם תורה ועבודה וגמילות חסדים, וגם ישב בתענית וסגף עצמו שש שנים בתחילת ישיבתו והתבודדו מהבלי עוה"ז". מלבד חידושי על המשניות (שהודפסו במשניות וילנא) ידועה היא צוואתו שהודפסה אף היא, (תחילה בשקלוב בשנת תקס"ב תחת השם 'צוואות' ובמהדורות שאחמ"כ בשם "אמרי קודש"). בצוואה זו כותב הוא (אות ט"ו): "אח"כ ילך כל היום ללימודו, ומה טוב מאד, עד אין קץ, אם יכול להיות יושב בטלית ותפילין".

רבי עקיבא איגר

ממקורות תקופתו של הגאון רבי עקיבא איגר (תקכ"ב – תקצ"ח) אין בידינו ידיעה האם היה עטור בתפילין במשך היום. המקור הקדום לתולדותיו, ספר "חוט המשולש", אינו מציין זאת. הוא רק מספר לנו, בתוך

סדר יומו וסדרי לימודיו ושיעוריו עם תלמידיו ובניו וכו', כי **"לאחר תפלת מנחה אשר התפלל מעוטף בטלית ותפילין למד לתלמידיו שיעור ש"ע אורח חיים ויו"ד"**⁵⁹. מעבר לידיעה החשובה לעצמה בדבר הנהגת רעק"א בתפילת המנחה, אך האם כוונת הדברים כי בשאר היום לא נהג כן, או שמא לספר בא כי לאחר תפילת המנחה אותה התפלל בתפילין – לימד לתלמידיו שיעור בשו"ע וכו'. הגם שאפשרות זאת פחות משתמעת, לא הוזקנו לכל זאת אלא בשל מקור אחר, אמנם מאוחר יותר, אך נאמר מאחד מגדולי התורה בדור העבר, שמלבד ידיעותיו המופלאות בתורה היה גם איש חקר והגות ובעל ידיעה רחבה בתחומים רבים כמו-גם בדברי ימי ישראל וחכמיהם, הלא הוא הג"ר יחיאל יעקב ויינברג זצ"ל (תרמ"ד-תשכ"ו) בעל שו"ת "שרידי אש" ועוד ספרים, שכך כותב בספרו "לפרקים": **"רבי עקיבא איגר זכרנו לברכה היה מעוטף בטלית ובתפילין כל היום כולו, למן הבוקר ועד הערב, כמדומני שגם כאשר אכל הוא לא הוריד את טליתו ורק חלץ תפילין של ראש"**⁶⁰.

רבי חיים שמואל בירנבוים – חתן ר"ע איגר

לבו של רבי עקיבא איגר, היה מתמלא שמחה בכל עת שהיה רואה את חתנו הג"ר שמואל חיים הלוי בירנבוים, שבעודו צעיר לימים הריהו כבר מופלג בתורה ועדיז לגדולות. ומנין ידענו את אשר בלבו – השמח הוא אם לאו, מתוך דבריו שלו, באיגרת שכתב למחותנו רבי דוד בירנבוים, אבי רבי חיים שמואל, בעת היות חתנו אן בן כ"ה שנה כאשר בתקופה זו דר היה בבית חמיו הגרעק"א. וכך כותב הוא: "אודיע לכבודו לשמחהו, להודיע נאמנה, מה שהוסיף בנו הרב הנ"ל במשך הימים שהיה בביתי על מה שהיה מלפנים ת"ל, ועלה למעלה ראש, והוא תלמיד חכם מופלג, ורב גדול בחריפות ובקיאיות, ויהיה כארז אדיר, כמותו ירבו בישראל. בכל עת שאני רואה אותו, תגדל השמחה בלבי בהודי' לשם, שזכיתי לתת את בתי לאיש אשר אלה לו, ואשריך

⁵⁹ "חוט המשולש" ח"ב דף ס"ד ע"ב

⁶⁰ "לפרקים" ח"ב (מהדורא חדשה) י-ם תשע"ו, עמ' תר"א

פעל לסייע למתיישבים באה"ק ולהחזיק ולתמוך בעדת תלמידי הגר"א. יחד עם זאת הקים ישיבה בוילנא למופלגי תורה והביא לצדו את הגאון רבי יעקב באריט, מגדולי התורה בוילנא שיעמוד אף הוא בראשות הישיבה. ואמנם הצמיחה תלמידי חכמים וזכתה שמבין ספסליה יצא בעל ה"חפץ חיים". אודות גדלותו בתורה, נכתב ("עיר וילנא" עמ' 187): "שקידתו בתורה היתה גדולה מאד, ממש לא פסק פומיה מגירסא. **בכל יום עד השעה השלישית אחר חצות היום למד בבית מדרשו מעוטף בטלית ותפילין, ויתר העת היה לומד בביתו.**"

רבי ישראל גינזבורג (זאריצער) המו"ץ דוילנא

אף שהיה הגר"ר ישראל גינזבורג (המכונה "זאריצער", נפ' תרי"ז) המו"ץ דוילנא משך שנים רבות, ציווה שלא לכתוב על מצבתו תואר 'מורה צדק' אלא 'מורה הוראה'. וכ"כ להם, משום חששו שמא הורה דבר שלא בצדק⁶³. הגר"ר ישראל היה בנו של הגר"ר אליעזר גינזבורג מגדולי וילנא אשר יצק מים על ידי רבינו הגר"א – ו"היה יקר מאוד בעיני הגאון נ"ע והיה בעל תוקע בבית מדרש הגאון⁶⁴". כבר ארביסר היה רבי ישראל בפטירת הגר"א אך זכה להיות מרואי פניו. אל בית אביו היה מגיע הגר"א לשהות בימי הקיץ ולעסוק שם בתורה. והובא כי בילדותו ברכו 'שימך אלוקים מורה הוראות בישראל'⁶⁵. ב"עליות אליהו" מביא כמה פעמים דברים ששמע ממנו מהנהגות הגר"א (ומזכירו שמעתי מפי ר' ישראל המ"ץ בוילנא וכיו"ב). הוא היה תלמידו הקרוב של בעל ה"חיי אדם" וסידר ספריו לדפוס. כתב לעצמו "קונטרס הנהגות טובות", הובא בקובץ "ישורון" ט' (עמ' תשס"ח, שם גם הובא תולדותיו) בו רשם נ"א הנהגות שקיבל ע"ע, וניכרת בהן חסידות ענוותנותו. שחוזר וכותב להזהר לבל ידעו אחרים מהנהגותיו. אף שכתבם לעצמו, ע"פ האמור בספר "עיר וילנא" הם נחקקו על לוח בקיר המזרח שבבית התפילה שבנו בוילנא לזכרו. בהנהגה ח' מקבל על עצמו – **"בלי נדר, ללמוד כל היום בתפילין, כשאדע בעצמי שגופי נקי והדעת מיושבת. ופשיטא להתפלל מנחה בתפילין, אם לא מחמת איזה סיבה שלא**

ר' דוד שזכית שיהי' כזה מחלצין"⁶¹. ואמנם נתקיימו הדברים, ובמשך השנים היה הגר"ש לאחד מגאוני התורה שבאותו דור. יחד עם גדלות חריפותו ובקיאיותו בתורה, היה מתחסד עם קונו ליראה אותו מאוד ולעבדו בכל לב, כמתואר בתולדותיו. מבין המעלות שנתעטר, זהו קיום תמידי למצוות התפילין, שכן **"כל היום היה מעוטף בטלית ותפילין עד הערב"**⁶².

נכד הפרד"ס, רבי חיים הלוי עפשטיין

הקשר של בית בעל "הפרדס" עם רבינו הגר"א נמשך גם בדורות אחריו. בנו הגר"ר מרדכי, היה מבאי ביתו הנאמנים והוא שרשם הנהגותיו שהובאו תחת השם "מעשה רב החדש". בנו של ר' מרדכי, הגר"ר חיים הלוי עפשטיין (נפ' תר"י) היה מתלמידי החכמים המופלגים שבוילנא, והעמיד שם ישיבה בביהמ"ד יסו"ד. בסוף ימיו עלה לא"י עם גלי העליות שהחלו בעליית תלמידי הגר"א. על גדלותו בתורה נכתב בה'הכרמל' (הובא בקובץ "ישורון" ט"ז, עמ' תשס"א): **"ישב כל היום כולו ולמד לבוש בטלית ותפילין, ולא הסב עינו מספרו כי אם להשיג על תלמידי ישיבתו."**

רבי חיים נחמן פרנס – מחכמי התורה בוילנא וראש הקהל

הגר"ר חיים נחמן פרנס (נפ' תרי"ד) היה מגדולי התורה המופלגים שבוילנא, וממנהיגי העיר, בדור שאחר הגר"א. הוא שימש כראש הקהל וכן נמנה על שלושת האישים העומדים בראש הארגון "רוזני וילנא", שמטרתו היתה סיוע למען יישוב ארץ ישראל. ארגון זה החל דרכו עוד בחיי הגר"א ובראשו עמדו הקרובים אליו שהיו כידא אריכתא ושימשו בפועל כזרוע המבצעת את כינונה של ארץ ישראל ותקומתה מהריסותיה, ע"י גיוס כספים בכל רחבי ליטא ורוסיה, מתוך מסי"נ גדולה בשל השלטון הרוסי העויין, תוך שהארגון מעורה בכל ענייני היישוב ובנין ירושלים. במשימת קודש זו עסק בכל עוז ותעצומות חותנו של רח"נ פרנס (בזיו"ש) ה"ה הגר"ר ליבלי רבי בעריש, מגדולי וילנא ומן הקרובים אל רבינו הגר"א, ולאחר פטירתו נכנס רבי חיים נחמן תחתיו ודבק בכל כוחו במשימה ומתוך מסירות רבה

⁶⁴ "עליות אליהו" – "מעלות הסולם" הערה כ"ד. עוד שם שנהרג ע"י יריה בעת שצרו הרוסים על וילנא וכאשר נפטר ונדע להגאון, קרע עליו ובידך בשם ומלכות".

⁶⁵ קובץ "ישורון" ט', עמ' תשע"א.

⁶¹ הובא ב"תולדות המחבר" שבתחילת ספרו של הגר"ש בירנבוים "רחש לבב" (י-ם תשי"ט).

⁶² מהקדמת שער המלך הגדול.

⁶³ "קינת יהודה וירושלים" מספד עליו, עמ' ז. וב"עיר וילנא" עמ' 50.

אוכל להניח, שיהיו אנשים בעת שאצטרך להניח, שלא יתגלה לשום אדם".

בעל התפארת ישראל – רבי ישראל ליפשיץ

זכה הוא הג"ר ישראל ליפשיץ (תקמ"ב – תרכ"א) שיהיו שפתותיו דובבות הרבה, זאת בשל פירושו הנודע על המשניות "תפארת ישראל" שנתקבלו בחיבה שני עמודיו "יכין" ו"בועז" אצל הלומדים והיה נכס צאן ברזל בפרשנות למתניתין. הוא כיהן ברבנות בערים שונות ולבסוף בדנציג והגלילות. בנו רבי ברוך יצחק מעיד עליו בהקדמתו לספר "תפארת ישראל": "וחיי הכותב שהיה לן בעת שהיה אב"ד בק"ק דסוי הרבה פעמים בתענית ג' ימים וג' לילות רצופים, וישב בטלית ותפילין תחת מכסה מלבוש העליון ולא הרגיש אדם בזה. ולא פסק פומיה מגירסא תמיד והיה משים לילות כימים בלמוד התורה".

רבי ישראל ליפשיץ בעל "תפארת ישראל"

גם פטירתו היתה מתוך מצווה זו, וביום צום גדליה תרכ"א אחר תפילת שחרית בהיותו שונה את פרקו כשהוא מעוטף בטלית ותפילין נפטר בפתע פתאום בבית הכנסת⁶⁶.

רבי ברוך יצחק ליפשיץ – בן התפארת ישראל

גם הבן, כאביו, מחזיק הוא במצוות התפילין בכל כחו. בהקדמה לספר "חמשה אלפין" לרבי אהרון אליעזר אפרון, וילנא תרע"ד (עמ' 6) כותב הוא: "מו"ר ברוך יצחק בהגאון פאר הזמן ועטרת תפארת ישראל מוהר"ר ישראל ליפשיץ זצ"ל, כי הוא הרב"י ישב לעת הזאת בהאמבורג אחר אשר יצא מעיר שווערין שבמעקלענבורג אשר כהן שם בכהונת רב כולל וכו'... ואילו באו לומדי עיר האמבורג מדי יום ביומו לשמוע שיעור דף גמרא מפיו, ואנכי הייתי בתוך מספרם. (חדושי תורתו נדפסים בפירוש תפארת ישראל אשר לאביו על המשניות בראשי תיבות אב"י, וזה הוא: אמר ברוך

יצחק). פעמים רבות בבואי לביתו ללמוד מצאתי אותו יושב מעוטף בטלית תחת מלבוש העליון אשר ה' עליו ועוזנו התפילין על ראשו, ולא רחוק ה' הפרי מן העץ, כי כמעשה האב כן מעשה הבן".

רבי אשר הכהן אב"ד שרשוב, תלמיד הגר"ח ולח"ץ

על לא מעט מן הידיעות שיש בידנו מהנהגתו של הגר"ח מולוצ'ין יחד עם הנהגות רבות הגר"א, חבים אנו על כך למעתיק שמועתו ותלמידיו הגדול הגר"ר אשר הכהן (נפ' תרכ"ו) בעל "כתר ראש" – הנהגותיו והוראותיו של הגר"ח. וכן מח"ס "ברכת ראש", שכתבן כרב ואב"ד שרשוב ולאחמ"כ כרבה של טיקטין, ומלפנים, בשנות צעירותו, אף מרבניה של ישיבת ולוצ'ין, אחר שמינהו רבו הגר"ח לכהן בה ולהרביץ בה תורה והוא אברך בן שמונה עשרה שנה ומחצה. מספר על כך בנו הגר"ר דוד בהקדמה לספר אביו "ברכת ראש" עמ"ס ברכות: "אחרי אשר נשא אשה נשאו לבו לעלות אל הר הקודש אל הישיבה הגדולה דק"ק וולאז'ין ולהיות גולה למקום תורה, והיה כבן י"ח שנה... עם היותו רך בשנים היה אב בחכמה וע"כ נטל עליו הגאון רבינו מוהר"ח ז"ל להגיד השיעור לפני הישיבה יום יום כל ימי משך שבתו שם שלשה שנים רצופים (אחרי ששה חדשים לבואו שמה)". כשמספר על מידת ההסתפקות של אביו, מביא את אשר היה מוכיח את בני ביתו – "באמרו הלא תדעו אשר בימי חרפי בהיותי בוולאז'ין הייתי מוכרח להסתפק בקטניות מבושלות בבוקר, ועם זה הייתי אומר השיעור כמה שעות לפני הישיבה שהייתה רבתי עם וגדולי תורה". אחר שעזב את ולוצ'ין ביקש לקיים 'ושנא את הרבנות', ורק בחלוף זמן רב, בשל הגלגל שהתהפך עליו ואחר שהכריחוהו מאוד, קיבל זאת מתוך בכי רב, אולם משך כשלושים שנה, על אף הפצרות רבות, לא ניאות בשו"א והתפרנס מיגיעו – "ומלאכתו ארעי לבוא לשעה או שתיים לרגלי מסחרו. לאוהל תורתו עשה לו עלית קיר קטנה על ביהמ"ד הישן בקאמניץ עיר מגורו, שם עסק בתורה ולשכנו זה דרשו חכמי התורה ויבואו שמה להקריב אליו דבר הקשה, ופעמים רבות לקח לו תלמידים הגונים להטיף להם לקחו הטוב, והוא ישב עטוף ומוכתר בטלית ותפילין ושקוד על התורה".

רבי יעקב אטלינגר – בעל "ערוך לנר"

ממנהיגי היהדות בגרמניה היה הגר"ר יעקב יוקב אטלינגר (תקנ"ח – תרל"ב) ומצודתו פרוסה עד

⁶⁶ "כתבי תפארת ישראל" י-ם תשפ"א עמ' כ'.

רבי בונים זאב מנדלזון – ריש מתיבתא ומו"ץ ורשא

הג"ר בונים זאב, שמכונה היה רבי זאב וולף (נפ' תרל"ו) מח"ס "תרומת זהב", היה נכדו של רבה הנודע של וורשא הג"ר שלמה זלמן ליפשיץ בעל ה"חמדת שלמה". בדברי מספד על מותו שנכתבו באחד מכתבי העת, נכתב בין השאר: "כי האדם הגדול הזה אשר היה בקי בכל חדרי התורה ספרי ראשונים ואחרונים... ובעודנו היה אברך צעיר לימים גם אז יסד לו ישיבה מפוארה בבחורי חמד... עד יומו האחרון היה מעוטף בטלית ותפלין ולומד ומלמד תורת תמימה ויראת ה' טהורה בשקידה נפלאה"⁶⁷.

רבי מנחם נחום קפלן (רבי נחומ'קה) מהורודנא

כל ימיו של רבי נחומ'קה מהורודנא (תקע"ב – תר"מ) היה מתחסד עם קונו ומתחסד עם בריותיו ודבוק הוא בתורה ועבודה וגמילות חסדים עד לאחת, עד שהפך לדמות ולשם בדאגתו העצומה לעניי ישראל. בהיותו תקופה בוולוז'ין היה נקרא 'המתמיד מז'אמוט', וכל ימיו שקד על התורה בכל עוז. קיבל תורה מהג"ר אליהו ראגלער, ועל אף גדלותו בתורה לא אבה לכהן ברבנות ותחת זה לעסוק בפעולות חסדיו. היה אהוב ונערץ בקרב יהודי ליטא, כמו"כ ידוע כי בעל החפץ חיים היה רואה בו כרבו. ניחן בכח הדרשנות והיה מעורר את העם לתשובה ולהתעוררות על גלות השכינה. אמרו: "הצדיק ר' נחום עטור היה בתפיליו כל היום כלו, כמנהג תלמידי הגאון מוילנא"⁶⁸.

דעתו של רבי ישראל סלנטר

כיצד נהג הג"ר ישראל סלנטר (תק"ע – תרמ"ג) בפועל לגבי הליכה בתפילין, כפי הידוע לא נהג כן. האם גם בתפילין של יד לא הלך? דומה כי גם זאת לא הובא בכותבי תולדותיו. אולם שדעתו היתה ברורה כי כך אכן צריך לנהוג ויש ללכת לכה"פ בתפילין של יד כל היום, זאת נדע מדברי בנו, הג"ר יצחק ליפקין, שכותב כי אביו כך סבר. מדבריו נראה

ארץ הקודש שלמען בנייה פועל הוא גדולות ונצורות ואף זכה לתואר "נשיא ארץ ישראל". נודע הוא בשערים ע"ש ספרו הנכבד שנתקבל בבתי מדרשות "ערוך לנר", כמו"כ חיבר ספריו "ביכורי יעקב" עמ"ס סוכה, וש"ת "בנין ציון". במבוא לתולדותיו בשו"ת הנ"ל (הוצאת "דבר ירושלים, פרק ז' גדול גאוני אשכנז") הובא: "בשעה חמש כבר קם כארי לעבודת בוראו, הניח את תפיליו, של רש"י ור"ת וישב מעטור בהם ומעוטף בטליתו עד לאחר הצהרים".

רבי שמואל מועד מוואשילקוב – תלמיד רמ"מ משקלוב

הג"ר שמואל מועד וואשילקובער (תקמ"ד – תרל"ה) מח"ס "בית שמואל הקטן" על המרדכי, גאון מופלא בנגלה ובנסתר, היה תלמידו של הג"ר מנחם מנדל משקלוב בחכמת האמת, (זקנם של האחים הגאונים רבי שמואל מועד ורבי דב מועד מירושלים עיה"ק, ושל הג"ר גדליה נחמן ברודר, מבוני שכונות ירושלים) הטעם שנקרא שם משפחתו 'מועד' כן שבצעירותו נתקל בקבוצת חיילי הצאר שרצו לחוטפו לצבא, באותה עת סיים בלימודו סדר 'מועד', ועל כל שאלה ששאלוהו החיילים השיב – 'מועד'. משחשבוהו למשוגע, הניחו לו והלכו, וקבע שם זה למשפחתו כהודאה לה'. נכדו רג"נ בראדר הנ"ל כתב עליו בסוף ספרו "גן ירושלים" (עמ' סז): "נהירנא כד הוינא כבר תליסר ולמדתי לפני זקני הקדוש לעת זקנותו שכבר עמדו עיניו מראות הוא הרב הגאון הצדיק ומקובל מ' שמואל מוואשילקאווע' בסדר נזיקין וקדשים, באין הבדל בין מסכתא למסכתא שגם בזבחים אמר לי הלשון רש"י בעל פה נשתוממתי לשמוע עד כמה יגע בתורתנו הקדושה עד שלשון הש"ס פוסקים היה שגור על פיו, ומשניות חזר על פה, ובקבלה שמש להגאון הקדוש החסיד ר מענדיל (משקלאב) זצ"ל תלמיד הגר"א זצ"ל. עוד כתב שם: "כל ימיו ה' מלוכש טו"ת".

בעל ה"ערוך לנר"

רבי שמואל מועד מוואשילקוב

⁶⁷ "חכמי פולין, י-ם תשס"ט, עמ' ר"י.

⁶⁸ "רבי נחומקה מהורודנא" עמ' 260.

באותה עת שם פניו למינכן והתחיל את עבודת חייו של הגהת התלמוד. אחד מבני קאפוליה כתב אודותיו אחר פטירתו: **"ועודני זוכר עוד כהיום את הרב המנוח, איך הוא יושב מוכתר בטלית ותפלין והוגה בתורת ה' בהתמדה ושקידה רבה"**⁷⁰.

רבי יוסף סקוביץ – זקן ההוראה דוילנא

הג"ר רבי יוסף סאקאוויץ (תקצ"ה – תר"ן) מחבר הגהות **"פורת יוסף"** על התלמוד הבבלי שנדפסו בש"ס וילנא. נמנה על חכמי הדור מהם נטל החפץ חיים הסכמה לספריו **"חפץ חיים"** ו"משנה ברורה". היה מגיד שיעורים בפני לומדים מופלגים בביהמ"ד של הגר"א ומשנת תר"ה שימש בה כראש המוצי"ס⁷¹. בספר **"עיר וילנא"** (וילנא תר"ס, עמ' 73) נכתב אודותיו: **"גאון מובהק ובקי נפלא בכל הש"ס והפוסקים ראשונים ואחרונים ויכתירוהו בשם זקן ההוראה. כל היום היה עטור בתפלין ופעמים אף בלכתו ברחובות לרוח היום לעת זקנתו לא סרם ממנו"**.

הנצי"ב מוולוז'ין

המראה הנאדר בהיכלה של וולוז'ין בימי רבי חיים ולוז'ינר – בה ראש הישיבה עטור כל היום בתפלין, לא נעלם מנופה של הישיבה והיה נראה במלוא הדרו גם בימיו של ראש הישיבה הנודע דוולוז'ין – הג"ר נפתלי צבי יהודה ברלין (תקצ"ז – תרנ"ג), מענקי אותו הדור, אשר אור תורתו האיר לכל בית ישראל והיה מקברניטי ספינת היהדות בגלי הימים ההם.

אם אכן ביקשנו תיאור מוחשי למראהו של הנצי"ב בהיכלה של הישיבה הקדושה, הנה לנו תיאור חי מתלמיד וולוז'ין, ה"ה הסופר התורני הרב יצחק סובאלסקי (עורך השבועון **"היהודי"** ומח"ס **"חיי היהודי ע"פ התלמוד"**): **"באזני מי מאתנו לא יצלצל עוד היום נועם קולו בתפילתו, ודמעותיו על לחיו בברכת 'אהבה רבה' שוא כל חרט סופר והבל כל צייר אמן לצייר את הדר הקדושה ורגשות אצולים שהתעוררו בלב הרואה את רבו איש אלוקים הזה עטוף בטליתו ומוכתר בתפלין, רץ הנה והנה עד אחרי חצות היום בין עמודי בית המדרש ושפתיו**

כי לא סבר זאת מצד מעלה או מידת חסידות, אלא חובה שאין להקל בה. מקום יש לומר שאיש אשר כמוהו, לו נאה להיות נאה דורש ונאה מקיים, אלא שגם אם ביצע זאת הלכה למעשה, אופייני שעשה זאת בהצנע והסתר.

וכך כותב בנו הג"ר יצחק, במאמרו על דרכיו ופעולותיו של אביו (ירחון **"תבונה"** תש"א גליון ז'): **"תפלה של יד (לכה"פ כי של ראש כשישא בשוק יהי לחוכא ואטלולא) דעתו שישאו כל היום (אף בלא הכריכות) בשוק ולא רצה שיקילו בזה (עי' עט"ז ריש ה' תפלין) ואין לה שייכות עם של ראש"**⁶⁹.

רבי רפאל נתן נטע רבינוביץ – בעל "דקדוקי סופרים"

מבין החכמים שבאותו הדור, מתייחדת דמותו של הג"ר רפאל נ"נ רבינוביץ (תקצ"ה – תרמ"ט), שבכל כוחו יגע ומצא לעשות אוזניים לתורה שבע"פ, לספור אותיותיה ולגאול

ולהגיה את התלמוד מן השיבוש והצנזור, ועשרים השנים בהן השקיע במלאכת קודש זו, כשהוא מעתיק את כת"י מינכן של כל התלמוד בבלי, משווה לכתבים ולדפוסים ראשונים, כל אלו הביאו לעולם את ט"ז כרכי **"דקדוקי סופרים"**. זאת מלבד שאר ספרים שההדיד וחיבר בעצמו. כבר מצעירותו, היה הגרנ"נ מופלא בגאונותו בתורה, בימי עלומיו בהגיעו לעיר קיידאן שם נישא, כינוהו הכל **"העילוי מקיידאן"**. משם הגיע אל קאפוליה אשר

בפלך מינסק וישב שם שקוד על התורה, בהמשך הגיע אל אישישוק ולוילנא, ונתוודע לחכמי המקום. כשנאלץ לברוח מרוסיה מחמת הצבא הרוסי הגיע אל למברג, שם כיבדוהו גדולי המקום.

רבי רפאל נ"נ רבינוביץ בעל **"דקדוקי סופרים"**

⁶⁹ בנותן ענין להביא את המסופר בספר **"אור אליעזר"** על הג"ר אליעזר שולביץ, עמ' כ"א: **"וסיפר לי כי פעם אחת בהיותו במעמל דבר אתו הגר"ס ז"ל מדוע לא מניח תפלין כל היום הלא היא מצוה תמידית, והתחיל להתנצל לפניו, אמר לו אני רק מעורר אותו אם חשב על פי דין איך לעשות ולא לילך סתם בלי עיון"**.

⁷⁰ **"המגיד"** שנה ל"ב גליון מ"ז, הובא בתולדותיו בריש ספר **"דקדוקי סופרים"** ברכות, הוצאת **"אור החכמה"** י-ם תשס"ב.

⁷¹ **"יהדות ליטא"** ח"ג עמ' 75

רבי הלל מיליקובסקי – רבה של סלנט, פוניבז' ושקלוב

פעמים שהג"ר הלל מיליקובסקי (תקפ"א – תרנ"ט) מופיע בכתובים בשם 'ר' הלל סלנטר', פעמים גם 'ר' הלל שקלובר, בשל הערים הגדולות שכהן בהם פאר. אך הכינוי שהיה מכונה בהיותו בוויילנא מחוז מולדתו, שם גם למד בישיבת 'רמ"לס' היה זה 'רבי הלל חריף' וזאת בשל חריפותו הגדולה בתורה וידיעותיו הרחבות, שניכרו בו כבר בהיותו אברך כבן... ארביסר חמיסר, שכן שלוש שנים אחר כניסתו לישיבה, נשא אשה בהיותו בן י"ג שנה (תופעה שאינה חריגה כ"כ בתקופה ההיא). גם בלוצ'ין בה למד תקופה הוכר כוחו הגדול בתורה ומינהו פעם הג"ר יצחק מולוצ'ין למלא מקומו באמירת השיעור, דבר שהיה חריג בישיבה. בוילנא נקשר עם הג"ר ישראל מסלנט והוא שמיינהו כרבה של סלנט. בכל הערים הגדולות שכהן הקרין מגדלותו העצומה בתורה. את מצוות התפילין קיים כמתכונתה ו'**היה לבוש בתפילין כל היום עד עת ערב**' ("זכרון הלל", עמ' 31). כך גם בתיאור ימיו האחרונים (שם עמ' 47) בהם כבר לא חש בטוב, אך – "בכל אלה הימים לא נפל למשכב והתנהג כדרכו בקדש, גם אכל ושתה וישב בתפילין כל היום כדרכו תמיד".

רבי צבי הירש דוב אייזנשטט – מחכמי ווילנא

הגרצ"ד אייזנשטט (תקע"ד – תר"ס) איחד על שולחנו תורה וגדולה במקום אחד. מן השבחים שנחקקו על מצבתו (והובא בס' "עיר ווילנא" עמ' 265) עולה דמותו כאחד מגדולי התורה המופלגים שבוילנא, כמו"כ היה מתומכי ומחזיקי היישוב בא"י. וכה נחקק בין שאר שבחיו: "צבי תפארת ווילנא, ובישראל גדול הדור"..." "ימיו קדושים היו לתורת ה', ויהי לגאון ביהודה"..." "שמש צדקתו זרחה בארצו, ויאר גם ההראל"..." "רם היה בארץ מולדתו, גם נשיא בארץ הצבי"..." עוד בתיאור דמותו נכתב בספר הנ"ל (עמ' 264): "מנעוריו שקד על דלתות התלמוד ומפרשיו, חריף ושנון ובקי בש"ס ופוסקים כאחד הגדולים, וה' ברכו בעושר, בכל זאת טרדת הונו לא מנעתהו מהגות בתורה מעוטף בטלית ותפילין יום יום עד הצהרים בקלויז הישן דפה"ק".

נעות וקולו לא ישמע, כי חוזר הוא על שיתא סדרא משנה בעל פה ובמרוצות סוקר את בני הישיבה⁷². תלמיד אחר, הג"ר אברהם זקהיים (שאף הוא כרבו הלך בתפילין כל היום) בספרו "נטעי איתן" תנינא, סימן ס"ב, בענין "גודל מצות תפילין כל היום ושכרה" מעיד: "**וכן ראיתי בלמדי בוולאזין בשנת תרל"ד ול"ה – ומ"א ומ"ב כי הנצי"ב זצוקל"ה הלך רוב היום בתפילין**". תלמיד נוסף, ר' יצחק ניסנבוים, מספר: "**הנצי"ב לא היה חולץ את תפילין כל היום**

ובתפילין הגיד גם את

השעור⁷³. כך גם בנו של הנצי"ב בספרו "רבן של ישראל" (עמ' 114): "**מן הבוקר עד אחרי הצהרים היה מעוטרי בתפילין ויושב או עומד ולומד מסדר שעוריו עונה תשובות לשואליו** וכו'". כיו"ב במאמר על פטירתו בעיתון "המליץ" (א' אלול תרנ"ג) מציין זאת הכותב, חניך וולוצ'ין: "שש עשרה שנה עברו, מעת הייתי תלמידו של הנצי"ב ז"ל, ועד היום תעמוד לפני תמונת נציב התורה, הוא **עומד לפני כמו חי בתפילין, אשר לא הסיר מראשו וזרועו כל היום**".

רבי נפתלי צבי יהודה ברלין – הנצי"ב

רבי אפרים פישל הכהן – רב ואב"ד ריסעשיץ

חיבת אה"ק היתה חדורה בלבו של רבי אפרים פישל הכהן (נפ' תרנ"ד), ולעת זקנתו, עזב את רבנות העיר בה כיהן רבות בשנים ועלה לאה"ק כשכל בני העיר מלווים אותו בכבוד רב. חתנו רבי שמואל יהודה אב"ד קוואהל כותב אודותיו: "**היה יושב על התורה ועל העבודה בטלית ותפילין כמעט עד סמוך לערב**"⁷⁴.

⁷² "חיי שעה" בתוך ספר "תפארת אבות", וינגוט ראובן, י-ם תשס"ב, עמ' כ"ז.

⁷³ הובא בספר "עץ חיים" – תולדות ישיבת וולוצ'ין, מ. צינבוץ ת"א תשל"ב, עמ' 239.

⁷⁴ "אור מופלא" ר' א.ז. רבינר, ת"א תשל"ב, עמ' רט"ז (במדור שבפנים הספר, "מפיהם ומפי כתבם של תלמידי הנצי"ב").

רבי יעקב מאיר קאמינעצקי מראגאלי – מחכמי ווילנא

הג"ר יעקב מאיר קמינעצקי מראגאלי (נפ' תרס"א, הגהותיו על שו"ת "נודע ביהודה" נדפסו לצד הגהות גדולי הדורות בנודע ביהודה מהדורת ווילנא) היה ידיד נעוריו של האדר"ת, שמכנהו בספרו "נפש דוד": "ידיד נפשי מעשירות שנים". וכשרצה הג"ר שמואל סלנט להציע בפני האדר"ת את רבנות ירושלים פנה אליו במכתב שיפעל בדבר (מופיע בספר "שבעים שנה בירושלים" עמ' ע"ח). הוא נספד ע"י הג"ר שלמה גורדון אב"ד דרוגזעניק בספרו "בנין שלמה", וכך כותב עליו: "הגאון רבי יעקב מאיר ראגאלער לא קיבל מעודו את משרת הרבנות כידוע לי בעת ילדותו פעם אחת נתבקש מעיר גדולה על רבנות בהשתדלות של הגאון רבי אברהם שמואל אב"ד בראסיין (בעל "עמודי אש") ובא אצלו במקלו ובתרמילו ובכה והתחנן לו שאינו יכול לקבל עליו רבנות בשום אופן". ובספר "ימי שנות" לר אברהם רוזינג (עמ' 16) כותב אודותיו: **"והוא ישב מעוטף בטלית ותפילין כל היום ולמד בהשקדה גדולה ובעיון רב"**.

רבי נח מובשוביץ – רב ואב"ד מלסטובקה

הג"ר נח הלוי מובשוביץ (נפ' תרס"ב) כיהן בכתר הרבנות למעלה מחמישים שנה. כשלושים שנה כרבה של מלסטובקה שבמחוז מוהליב ומלפנים כרבה של סמולביץ כעשרים שנה. מח"ס "עולת נח", בתוך ספר "נועם אחים" הכולל בתוכו גם את הספר של אחיו (נדפס וילנא תרמ"ג). על גדלותו בתורה מספר בנו הג"ר אליעזר זצ"ל בהקדמה לספרו "אבני צדק" כי בעידנא דחדוותא מימי שמחת תורה ופורים של שנתו האחרונה, גילה שמחת ליבו על שזכה ללמוד כולא תלמודא חמישים פעם. הוא מוסיף ומתאר את הנהגתו: **"היה יושב עד חצות היום מעוטף בטלית ותפילין"**⁷⁵.

רבי נח זצ"ל הוא אביו-זקנו של כב' רה"י הגאון רבי גרשון אדלשטיין שליט"א. מלבד ניניו הגרי"ג ואחיו הגאון רבי יעקב אדלשטיין זצ"ל, זכה רבי נח עוד כהנה לצאצאים גדולי תורה ויושבי על מדין שכינהו בערים שונות בליטא, ברוסיה, ובארץ הקודש.

בנו, רבי יוסף אליהו מובשוביץ – אב"ד נובוזיבוקו

בנו בכורו של רבי נח, היה הג"ר יוסף אליהו הלוי זצ"ל שכינהו בנובוזיבוקו ומלפנים בערים צרניקי וביליניץ. וברא כרעא דאבוה בדבקותו בתורה בכל עוז וביגיעת התלמוד שוב ושוב כל ימי חייו. על מצבתו נחקק: "נפטר בשנת חן לחיו וסיים יותר מארבעים פעם את הש"ס בשלמותו". אף בדבקותו במצוות התפילין דרכו של הבן כדרכו של האב, ובני משפחתו כותבים אודותיו: **"מידי יום ביומו היה שוהה עד למנחה גדולה בביהמ"ד עטוף בציצית ועטור בתפילין ועוסק בתורה"**⁷⁶.

רבי נפתלי הערץ קרצ'מר ראש הישיבה לצעירים דפוניבז' ליטא, בעל "נועם המצוות"

הג"ר נפתלי הרץ (תר"כ"ג – תרע"ג) שהיה מכונה "רבי הרצל קרצ'מר" נודע בשעתו בגדלותו ובצדקותו, ובישיבה לצעירים שהקים ועמד בראשה והיתה נקראת על שמו – "ישיבת ר' הרצל". (מבין תלמידיו היה הגרא"מ שך זצ"ל). בעיקר נודע בשערים בשל ספרו "נועם המצוות" ה' כרכים שהתקבל ברבים, שתוכנו "מיוסד על תרי"ג מצוות לבאר כל מצוה ולהטעים אותה בדברים המושכים את הלב לאבינו שבשמים" – כלשונו בשער הספר. הוא היה נכדו של הג"ר אשר הכהן מטיקטין אב"ד שרשוב המובא במאמרנו שאף הוא הלך בתפילין כל היום. וגיסו של הג"ר יונה ראם המובא גם הוא שנהג לילך בתפילין כל היום. במאמר לתולדותיו במאסף "ישרון" י"א (עמ' תתק"ו) הובא: "הגאון רבי אברהם יפהן זצ"ל ראש ישיבת נובהרדוק, היה מספר על הג"ר הרצל שראהו **יושב בבית המדרש מעוטף בטלית ותפילין ועוסק בתורה בהתלהבות קודש**".

בעל "נועם המצוות" רבי הערצל קרצ'מר

⁷⁶ "עטרת ישראל" לאחינו הג"ר ישראל מובשוביץ זצ"ל, ת"א תשכ"ה (בחלק "דרכי אבות" שבתוך הספר ובו תורת אבות המשפחה) עמ' ש"ג.

⁷⁵ "פועל צדק" (לבעל הש"ד) עם קונטרס "אבני צדק" מאת בנו של רבי נח – רבי מ. אליעזר זצ"ל, ת"א תרצ"ב, בהקדמה לאבני צדק עמ' 7.

רבי שלמה עזרא מער – אב"ד פוניבז' ליטא ור"מ הישיבה הגדולה דפוניבז'

בהיכלה של ישיבת פוניבז' שבליטא, האירה דמותו עטורת התפילין ורבת ההוד של רב ואב"ד דפוניבז' ור"מ הישיבה, הג"ר שלמה עזרא מער. אודות שיעוריו בישיבה כותב אחד מתלמידיו, הג"ר שפטיה סגל: "בישיבה היה אומר שיעור חריף וגדוש בבקיות, והבחורים הבוגרים וכן תלמידי חכמים מפוניבז' היו מתקבצים בחדרת קודש לשמעו. מקדים היה דרוש קצר ומתוק לפלפלת חריפתא שהשמיע, ובו מתריע היה על תיקון המידות ושקידה בתורה ועל דקדוק במצוות כראוי לכל פרטיהן והלכותיהן" ("אמרי רבי שפטיה" אשדוד תשס"ד, עמ' רד). נאה דרש ונאה קיים בשקידתו בתורה ובדקותו במצוות. וכותב תלמידו הנ"ל שם: "מלבד גדלותו בתורה הקדושה, כרב ופוסק וכר"מ חריף ובקי בחדרי תורה, **עטוף היה בטלית ובתפילין מעל ראשו בכל שעות היום**, ויושב כל הזמן במשרד הרבנות או בהיכל הישיבה".

רבי אברהם יצחק צימרמן – רב ואב"ד הלוסק וקרמנצ'וג

הג"ר אברהם יצחק הלוי צימרמן (נפ' תרע"ז) היה חותנו של הג"ר ברוך בער ליבוביץ זצ"ל ראש ישיבת קמניץ. תחילה כיהן כרבה של הלוסק ומשעבר לכהן בקרמנצ'וג נתמנה חתנו הגר"ב תחתיו בהלוסק שם פתח את ישיבתו. מופלא היה רבי אברהם יצחק בגדלותו בתורה בנגלה ובנסתר. בספר "חידושי הרא"ה" – חידושי תורתו על הרמב"ם (י-ם תשמ"ח) שהובאו לדפוס ע"י נכדו הג"ר חיים צימרמן זצ"ל, כותב הוא בהקדמה בין שאר שבחי גדלותו: "זקני הרב ר' אברהם יצחק, אבי אמו"ר הרב ר' יעקב משה, היה נמנה על הרבנים הגדולים שבדורו. **הוא הלך כל היום מעוטר בטלית ותפילין** ופומיה לא פסיק מגירסא".

רבי זאב שטיינפלד – המגיד מווילקא

'ווילקער-מגיד' כך היה נקרא בפי כל הג"ר זאב שטיינפלד. מח"ס "אמרי זאב". חתנו רבי פתחיה מנקין כותב אודותיו: "במשך עשרות שנים לימד תורה ברבים, הלכה ואגדה, גמרא ומשניות, הן בשבת והן בששת ימי המעשה. **רובו של יום יושב בבית המדרש עטור תפילין**" (אורחות פתחיה עמ' 38)

רבי זאב וולף טורבוביץ – רב ואב"ד קראז

"מן הנודעים בדורו היה הגאון רבי זאב וואלף טורבוביץ, רבה של קראז רבות בשנים, איתרע מזלו ונשתקע שמו"⁷⁷. קודם לכן שימש הג"ר זאב וואלף (תקצ"ט – תרפ"ב) כרבם של הערים סוויסלאוויץ פלך מינסק, קלעצק, וואלפא פלך גרודנא. אלפי גליונות בכל מקצועות התורה הותיר אחריו, אך ברובם הגדול לא נדפסו. מבין אלו ש"ל הם "ראש פינה" "עטרת זיו" "שו"ת תפארת זיו". בסוף שו"ת זה מגולל את סיפור עלילת הדם שאירע לזקנו בשנת תקפ"ט וכתבו בנוסח הדומה ל"מגילת שבת". אסתר" כשהוא קורא שם המילה "מגילת שבת". בנו הג"ר צבי הירש שהיה אב"ד אמדור ולבסוף עלה לארץ הקודש, כותב בהקדמה לשו"ת "תפארת זיו" הנ"ל (הוצאת חתן המחבר תרצ"ט עמ' 14): **"ונהינא כד הוינא טליא כי היה יושב כל היום מוכתר בתפילין והוגה בתורת ה' בהתמדה רבה"**.

רבי צבי יעקב אופנהיים – רבה של קלם וממיסדי ישיבת טלז

מ"ג שנה שימש הג"ר צבי יעקב אופנהיים (תרי"ד – תרפ"ו) כרבה של קלם. אך עוד בטרם עלה לכהן בה, בעודו בחור, הרביץ תורה בישיבות קלם וטלז, שם למד אצל הג"ר יוסף רוזין – אב"ד טלז. בהקדמה לספרו "צבי גאון יעקב" (ריגה תרפ"ט) מביא בנו דברי אחד מתלמידיו בקלם עת היתה בגרובין: "מלבד שיעוריו בחריפות עצומה הי' יום מופיע עליהם לפנות ערב ויבחנו בדרכי לימודם, שקידתו בתורה היתה מבהילה, הוא שם לילות כימים, במיעוט שנה, וימים כלילות במיעוט שיחה, עד כי הי' סוגר ביום את תריסי חלונות מעונו שלא יבלבלוהו העוברים ושבים לפני החלונות, **ולמד לאור הנר כל היום כשהוא מעוטר בטלית ומוכתר בתפילין**".

רבי חיים יאקיל אברהם סבא הנקרא "רבי יאקיל סאווע" רב ואב"ד טוטשין וקאלק

הג"ר יאקיל סאווע (תרכ"ד – תרפ"ט) מח"ס "מעשי חייא" על סדר קדשים ועוד ספרים, בהם ספרו "קרנות המזבח" – "להעיר לב העם להשיב סדר העבודה לירושלים בהסיר כל פקפוקים שנפלו בענין הקרבת הקרבנות בזה"ז וכו'". בתולדותיו שהובאו בהקדמה למהדורה החדשה של ספרו זה (י-ם תשע"ח), הובא שסיפר הג"ר שניאור קוטלר בשם

⁷⁷ "שנות דור ודור" ר"ד דסלר, ה', עמ' תכ"ד.

רבי משה ברמן

פטירתו כיהן כרב ואב"ד העיר, עד אחר מלחמת העולם הראשונה שאז היגר לארה"ב שם כיהן כרב ביה"כ "אגודת אחים" בלוס אנג'לס ועד מהרה היה לאב בתי הדין שבעיר, והיה מנהל חילפות מכתבים עם רבני אמריקה שכיבדוהו והוקירו גדלותו. **"ישב כל**

היום בטלית ותפילין בבית הכנסת ולמד עד שעה מאוחרת, ובחזרו לביתו היה ממשיך בלימוד עד שעה מאוחרת בלילה"⁷⁸.

רבי נפתלי אייזנשטט – מצדיקי וסקדני ווילנא

הג"ר נפתלי אייזנשטט (נפ' תרצ"ח) היה בנו של בעל ה"פתחי תשובה" – הג"ר אברהם צבי הירש אייזנשטט. הג"ר חזקיהו יוסף משקובסקי אב"ד קריניק, במאמרו "הקברניט" לדמותו של הגר"ח ע"גרוודז'נסקי (הובא במאסף "בית מדרש" יו"ל ע"י ישיבת גאוני וולוז'ין, ת"א תש"א) מספר על אחד מנכבדי ווילנא שבא אל הגר"ח ע"גרוודז'נסקי לבקש ברכה בשל צרה ומצוקה שהיה בה, וכדרכו השתמט מלהעניק ברכות "אז פנה האיש לרבינו בדברים בוטים, אם רבינו אומר שאיננו ראוי לתת ברכות שיהי' אפשר לבטוח עליהם, לא אניח אותו עד שיגיד לי למי ללכת לקבל ברכה, האם כבר אין בוילנא ירושלים דליטא איש שיהי' אפשר לסמוך על ברכתו. אז אמר לו כי יש בוילנא שני אנשים כאלו ויפנה אליהם, ואלו השנים הוא בעל ה'חזון איש' שליט"א, וש"ב הרה"צ נפתלי אייזנשטט זצ"ל" (שם עמ' רפח, ששמע זאת מפי הגר"ח ע"גו ומפי בעל המעשה, ומוסיף שאכן קיבל ברכתם וניצל ממצוקתו וצרתו היתה לו לישועה).

בזכרונותיו של רבי אברהם ראזינג, שהכירו בוילנא, מספר: **"וישב כמעט כל היום מעוטף בטלית ותפילין באחד של בתי המדרשים בעיר ווילנא ועסק בתורה ובתפילה"**⁷⁹.

אביו הג"ר אהרן, שרבי יאקיל היה מיודד ומקורב ביותר לחפץ חיים, שהיה מכבדו מאוד וקם בפניו מלא קומתו. כן הובא שהחזו"א העריצו כאחד מצדיקי הדור. על דבקותו בתורה מסופר שם כי נעל נעליים ללא שרוכים שכן חס על ביטול תורה של הרגעים הללו בהן קושר ומתיר את שרוכי הנעל. כמו"כ – **"מנהגו היה ללמוד במשך כל היום כשהוא מעוטף בטלית ותפילין"** (שם עמ' 13).

רבי חיים יעקב נפתלי זילברברג – מו"ץ דוורשא

הגר"ח נפתלי זילברברג (תר"י – תר"ץ) היה מכונה "רבי נפתלי וירשוב" ע"ש העיר וירשוב בה מלא מקום אביו הג"ר אברהם בנימין ברבנות, עד אשר עבר אל וורשא וקרוב לשלושים שנה שימש בה כרב ומו"ץ לרבים. הוא היה נכדו של בעל ה"זית רענן". גדלותו בתורה יחד עם צדקותו המופלאה היו לשם דבר ורבים כינוהו 'החפץ חיים' מוורשא. הגרי"י קניבסקי זצ"ל בעל "קהלות יעקב" במכתב לספרו "דרכי חיים" שהופיע בהוצאה שניה ע"י נכדו, כותב: "כי זכרתי ימים מקדם שנשמענו שמו הטוב בתור אחד מאדירי יחידי סגולה שבדור הן בגאונות והן בצדקות למעלה להפליא".

רבי חיים יעקב זילברברג מו"ץ דוורשא

ברשימת הנהגותיו שהובאה בהקדמה ל"דרכי חיים" נאמר: **"ברוב היום הי' מעוטף בטלית ותפילין"**.

רבי משה ברמן – אב בתי הדין בלוס אנג'לס ומלפנים רב ואב"ד אנטיפאליע, פלך בריסק.

הג"ר משה ברמן (תרכ"ד – תרצ"א), תלמיד ישיבת ולוז'ין ומלפנים ישיבת ראזאנאי, הישיבה בראשותה עמד אביו הג"ר פייטל שנים רבות. לאחמ"כ יצק מים על ידיו של הג"ר פנחס מיכאל גרויסליט אב"ד אנטופול, ונישא לנכדתו. אחר

⁷⁹ "מטבע של אברהם" ח"ב, חיפה תשל"ב, עמ' 40.

⁷⁸ "אנטופול [אנטיפאליע] ספר זכור" ת"א תשל"ב עמ' 77.

רבי אברהם אבא קליינרמן מביאלסטוק

אחד מהאישים שהיה כרוך אחר דרכי הגר"א, ויגע הרבה בהוצאת כתביו, הוא הגר"א אברהם אבא קליינרמן (נפ' תרמ"ד). בידיעה על פטירתו ("המליץ"ג' אדר תרמ"ד) נכתב שבחו – "מעולם לא קדמו אדם בבית המדרש" גם כל מדותיו היו קודש ע"פ דעת הגר"א "ולא הלך ד' אמות בלא תורה ובלא תפילין".

רבי משה לוינסון – אראנער

הגר"ר משה לוינסון, המכונה רבי משה ארנער, ע"ש עירו 'אראנ' שבפלך ווילנא, הוא זקנו של הגר"ש אלישיב זצ"ל, אבי אביו הגר"ר אברהם, ה'הומלער רב'. היה נחשב כ'תלמיד חבר' לחפץ חיים. בז להבלי עולם ובחר להיות בפרישות ולעבוד את ה', והיה נקרא בפי כל 'דער ראדינער פרוש' ומאוחר יותר 'דער אראנער פרוש' בשל חיי הפרישות שבחר. רבה של לודז' הגר"ר אליהו חיים מייזל כותב בהסכמה לספרו 'מענה רך' שהו"ל לעת זקנותו בשנת תרע"א: "זה כתשע שנים התענגתי להשתעשע את כבוד הרב הגדול חריף ובקי וכו'". בתולדותיו שבהקדמה לספרו 'ידי משה', מסופר על שקידתו הגדולה "כשהוא עטור בטלית ותפילין ועוסק בתורה".

רבי קלמו יצחק קאדישעוויץ – אב"ד אניקשט

הגר"ר יצחק קלמן קדישביץ זצ"ל הי"ד אב"ד אניקשט שבליטא, מח"ס "תולדות יצחק", מובא אודותיו בספר "אודים מאש" על רבנים שנספו בשואה (עמ' 506) כי היה "מגדולי התורה וההוראה בליטא בדור האחרון" וכי "ניהל את עדתו כרועה נאמן וכאב מסור". הוא נרצח עם כל בני עירו ע"י הארורים ימ"ש באכזריות נוראה. ומובא שם הנהגתו: "היה לומד כל היום מעוטר בטלית ותפילין".

הגם כי עוד אפשר להתעכב בגלילותיה של ליטא, אך שמא נתארך בה קצת מסענו ועוד לפנינו להפליג לעוד כמה מקומות, ולשוב אל ארץ ישראל ואל התקופה שאינה רחוקה מעימנו, לפיכך אנו מגיחים עתה אל ארץ הגר, הלא היא הונגריה. ותיכף משם אל רומניה, וגם מארצות המזרח לא נניח

מלהגיה ולהביט אל כמה גדולי תורה שהאירו חבלי מדינות אלו שנוהגים היו להתעטר בתפילין.

רבי משה הלוי מרגליות – רב ואב"ד קארלסבורג

כארבעים שנה כיהן הגר"ר משה מרגליות (נפ' תקע"ח) כרבה של קארלסבורג שבטרנסילבניה, באותה עת חבל ארץ הונגריה. (הוא מזכר בשו"ת חת"ס ח"ו סי' א' וב' מראה יחזקאל" סי' ע"ד). הוא פעל גדולות להעמדת הדת בכל ארץ מגוריו, והיה נקרא בפי כל "רבי משה מוכיח". ומסופר אודותיו כי – "היה נוהג לעבור על פני המדינה לארכה ולרחבה כשהוא מעוטף בטלית ותפילין ורכוב על סוס, ביקר בכל כפר וישוב שדר בו יהודי. תיקן תקנות חשובות ופעל רבות להעמדת הדת על תלה".

רבי בנימין זאב וולף הירשער (תרצה"ס)

אב"ד טאפאלאטשא

הגר"ר ב"ז וולף הירשער (נפ' תרכ"ה) מח"ס "תפארת שבת" נודע בכינויו רבי וולף תרצה"ס ע"ש אמו מרת תרצה שגידלתו יתום. היה מתלמידי המובהקים של בעל החת"ס המכונה באחד מתשובותיו "תלמידי כבני חביבי כנפשי". כיהן כרבה של טפלטשן, באופן נדיר בהגיעו לגבורות פרסמה קהילתו ברכה בעיתון "המגיד" שם כותבים אודותיו "ושמעו בארץ אונגארן גדול עד למאד, מאיר דכולא תלמודא, כל רז לא אניס ליה, גאון עוזינו ופאר דורנו, וממימי תורתו וחכמתו אנו שואבים וכו'". תלמידו הגר"ר מרדכי לייב וינקלר בספרו "לבושי מרדכי" (מהדורה רביעא, סי' צח) מפליג בשבחו וכותב בין השאר: "וידוע כי בכל יום בין בקיץ בין בימי קור היה לומד מעוטר בטלית ותפילין כמו שתי שעות בבית הכנסת, וגם לעת זקנותו".

רבי יצחק זעקל פאללק

הגר"ר יצחק זעקל הלוי פאללק (תקע"ג – תרנ"א) מח"ס "ברכת יצחק" על הש"ס, תלמיד קרוב לבעל החתם-סופר (מזכירו בחידושי חת"ס עמ"ס גיטין דף כח). ומובא כי "רבו החת"ס חיבבו מאד והיה לומד עמו בחברותא מדי לילה כמה שעות²". בנו הגר"ר משה, כיהן כרב ואב"ד בוניאדה וכראש הישיבה שם, ובזקנותו עבר רבי יצחק אביו להרביץ תורה בישיבת בנו, כאשר הבן משמש כראש

² גליון "חוגיני" יו"ל ע"י צעירי חוג חתם סופר זכרון מאיר ב"ב, גליון ט"ז.

¹ "מרכבת יחזקאל" תולדות רבי יחזקאל פאנט, עמ' קס"ב. וכן בספר "מפעל מורשת יהדות הונגריה" לר' יוסף בוקסבוים, ח"א, י-ם תשמ"ו, עמ' קע"ה.

רבי שמשון אלטמן הי"ד – ראש הישיבה ורב אב"ד דפאקש

הג"ר שמשון אלטמן (תרנ"ד – תש"ד) בעל "שיבולת הנהר" בנו של הג"ר יהודה אלטמן רב ואב"ד מעזא-טשאט בעל שו"ת "מי יהודה" ו"ים של יהודה" עה"ת, ונכדו של הג"ר שרגא צבי טננבוים מגדולי הונגריה בעל "נטע שורק". התגדל על ברכי אביו ולאחמ"כ נסע לפרשבורג ויצק מים ע"י רבי עקיבא סופר והיה מגדולי תלמידיו. הוא נישא לבת הג"ר שמעון סופר אבדק"ק סענדרא ולאחמ"כ פאקש.

רבי שמשון אלטמן

אחר פטירת חמיו כיהן הוא כרב ואב"ד וכראש הישיבה הנודעת שבפאקש עד אשר עלה על המוקד יחד עם מאות תלמידיו ובני קהילתו בשנות הזעם.

במכתב תלמידו הג"ר יוחנן סופר מערלוי, המופיע בפתח הספר "שיבולת הנהר" (ב"ב תשנ"ז) כותב אודותיו: "כי אין לשער ואין לתאר העונג רב שהיה לנו להקשיב לשיעוריו וחידושי תורתו המאירים, ולהביט בפניו הק' מפיקים זי, חכמת אדם תאיר פניו, ובמיוחד עת נכנסתי לפעמים לפני-ולפנים בהיותו סגור בחדר הספרים ולומד מעוטרת תפילין".

רבי בצלאל זאב שפרן – רב ואב"ד בקאו, מגדולי רומניה

מגדולי התורה שברומניה אשר רוב רבניה הוסמכו על ידו, היה זה הג"ר בצלאל זאב שאפראן (תרכ"ז – תר"ץ), שיהן כרבה של בקאו, ואף היה נקרא בפי רבים "הגאון מבקאו". עסק רבות בהיתר עגונות יחד עם הג"ר חיים מרדכי רולר (המובא להלן) והשיב לשאלות רבות שהופנו אליו מכל ערי המדינה ומחוצה לה. תשובותיו בהלכה קובצו בג' כרכי "שו"ת הרב"ז". כמו"כ פעל רבת למען א"י והעליה אליה, ואף היה את נפשו לעלות אך נפטר ממחלתו ברומניה (על שמו רחוב הרב שפרן, בגבעת שאול ירושלים). בנו הג"ר

הישיבה הגדולה ואביו הג"ר יצחק בישיבה הקטנה, אשר "היה יושב בה מעוטף בטלית ומעוטרת בתפילין ומגיד שיעורו בפני הבחורים"³.

רבי שמואל דוד הלוי יונגרייז

רבי שמואל דוד יונגרייז (תקצ"ז – תרנ"ב) בעל 'שו"ת מהרשד"ה', כיהן כרב אב"ד 'פאר יארמאט' שבהונגריה וראש הישיבה בה, בצעירותו למד אצל בעל ה"גורן דוד" רבי אהרון דוד דייטש ואצל בעל ה"כתב סופר" בפרשבורג. בספר "שם הגדולים מארץ הגר" הובא מעלת שקידתו העצומה והערצת גדולי הדור אליו – "ותהלתו ושבחיו הי' בפי כל הצדיקים שבדורו ושקידתו והתמדתו בתורה הי' יקוד בקרבו כאש להבה והי' להפלא ופלא". עוד מסופר שם: "ודרכו בקודש שהי' יושב מעוטף בטלית ותפילין בכל יום עד צהריים".

רבי פסח זינגר – אב"ד קירכדארף

מגדולי התורה בהונגריה, ונכדם של שניים מגדולי הנודעים, הג"ר בנימין וואלף לעוו ואביו הג"ר אליעזר בעל "שמן רקח". על רבי פסח הובא ב"מליצי אש" (י"ד ניסן א' אות מא): "וכל היום למד בעמידה מעוטף בטלית ומעוטרת בתפילין בשקידה נפלאה. הוא הי' גאון גדול מופת הדור ציס"ע עד שהגאון כתב סופר אמר עליו 'אין פסח שני בזה'".

רבי יצחק ווייס הי"ד – רב ואב"ד וערבו

הג"ר יצחק ווייס (תרל"ה – תש"ב) כיהן כרבה של וערבו שבהונגריה, ויחד עם משפחתו וכל בני עירו נרצח ונטבח בידי הארורים ימ"ש בשואה. בקיאותו העצומה היתה לשם דבר, והג"ר שמואל הלוי וואזנר שהכירו, כותב במכתבו לספר "שיח יצחק" חידושי על התורה: "זכיתי להכירו ולישא וליתן אתו בדברי תורה, והיה בקי עצום בכל מכמני התורה כי לא שכח לעולם, והכל שגור בפיו – הלכה ואגדה שו"ת וספורי הדורות". בתולדותיו המופיעים בריש ספרו "שיח יצחק" – שו"ת וחידושים בד' חלקי שו"ע (י-ס תשע"ח) נאמר: "פה בווערבו התגלה רבינו כמנהיג בעל אישיות רוחנית כבירה, אשר משכמו ומעלה גבוה מכל העם. כל היום יושב היה והוגה בתורה כשהוא מוכתר בטלית ותפילין".

³ "בשערך ירושלים" ווייס ר' יהודה אהרון, י-ם תש"ט, עמ' 18

⁴ "שם הגדולים מארץ הגר" ח"א, פקש תש"א, עמ' מא.

אלכסנדר שכיחן כרבה הראשי של יהודי רומניה, כותב אודותיו: "דרכו בקודש של אבי היתה, שאחרי תפילת שחרית היה לומד בלי הפסקה עטוף טלית ומוכתר בתפילין עד לפני הצהריים".⁵

רבי חיים מרדכי רולר – רב ואב"ד נייאמץ, מגדולי רומניה

"אבי העגונות" כך היו מכונה בפי רבים ה"ניאמצר" רב"ה הג"ר חיים מרדכי רולר (תרכ"ח – תש"ז) מח"ס "באר חיים מרדכי" ו"חידושי בן יאיר" ראש "אגודת הרבנים" ברומניה ורבה של נייאמץ כיוכל שנים. אכן נודע בשערים כרב גובריה בהיתר עגונות והריצו אליו שאלות רבות בענין זה, בעיקר אחר מלחמת העולם הראשונה, כשמאות חיילים יהודים לא שבו משדה הקרב לקח על כתפיו להכנס למקרים הרבים ולהכריע בהם. כמו"כ אחר השואה, אף שלא האריך ימים הרבה, הספיק להיזקק לשאלות רבות ולהביאם להכרעה. כל ימיו איווה וציפה לעלות לאה"ק, בראיון שנערך עמו באחד מעיתוני 'בוקרשט' התבטא: "נעם יותר למשיח למצוא אותנו בירושלים מאשר יצטרך לשוטט אחרינו בחוצות בוקרשט". הוא עלה לא"י וביקש להשתקע בירושלים עיה"ק אך לא ארכו לו הימים, כשלשה חודשים אחר עלותו, בעש"ק לך-לך תש"ז סמוך להדלקת הנרות, התקשר אל הגרי"א הרצוג להביע דעתו שמצטרף להיתר עגונה שדנו בה, לשאלתו של הרב הרצוג מדוע נחפז להתקשר בשעה כה מאוחרת סמוך לשבת, השיב כי אינו רוצה לעכב עיגונה של בת ישראל אפילו שעה אחת ומי יודע מה ילד יום. במוצש"ק נלקח אל בית עולמו. על גדלותו בתורה ושקידתו בה כשהוא מעוטר טו"ת הובא כי – "רוב היום היה שוהה בבית הכנסת 'בוסלובר שוהל' מעוטף בטלית ומוכתר בתפילין ונחבא אל הכלים, אולם תורתו שלמד לשמה הכריזה עליו בכל קצוי תבל ושמו יצא לפניו כאחד הגדולים אשר בארץ".⁶

רבי חיים מרדכי רולר

רבי שמואל טוביאס – רב ואב"ד פייאטרה-ניאמץ

מתלמידיו של הגר"מ רולר הנאמר לעיל, ומי שכיחן בעיר הסמוכה לניאמץ הלא היא 'פייאטרה-ניאמץ', היה זה הג"ר שמואל טוביאס (תרע"ד – תשנ"ד). את רבנות עירו ניהל תחת השלטון הקומוניסטי ומסר נפשו לחיי הדת בעיר. בתשכ"ג נעצר ע"י השלטון בחשד ריגול עבור מדינת ישראל והחרימו ממנו את כתביו הרבים עם חידושיו בכל חלקי התורה. לבסוף הצליח להיחלץ ועלה לא"י, ושימש כשמונה עשרה שנה כרב שכונת שביב בהרצליה, ואף פתח שם ישיבה ע"ש רבו במגמה שהלימוד יהא לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, בשתים עשרה שנותיו האחרונות התגורר בבני ברק והקים בה את בית מדרשו. בקבצי "שלהבת שמואל" בו נאספו דברי תורתו, הובא: "ישב כל היום בבית הכנסת מעוטר בטלית ותפילין".⁷

רבי נתן אדאדי – מחכמי טריפולי וצפת

הג"ר נתן אדאדי (ת"ק – תקע"ח) נולד באה"ק, ובעודו בחור כשנערך גורל בין בני וחכמי ישיבתו בירושלים מי טול על עצמו לצאת כשד"ר, עלה הוא בגורל. במסעו הגיע אל העיר טריפולי שבלוב, שם התוודע לאחד מחכמי הדור הג"ר מסעוד חי רוקח הנודע בחיבורו "מעשה רקח" על הרמב"ם, ודבק בו למאוד והיה לתלמידו. את הממון שקיבץ, שלח כנראה בדרכים אחרות, אך הוא נותר שם, שכן התברר כי אותו 'גורל', לא רק שהביאו לידי רבו אלא הביאו אל זיווגו, ורבו זה לקחו כחתן לבתו.⁸ בשל גדלותו בתורה מינוהו לדיין בטריפולי וברבות הימים נתפרסם שמו כאחד מגדולי וחכמיה. הוא נטל חלק בהשלמת חיבורו של מורו-חמיו "מעשה רקח" ואף חיבר ספרים בעצמו ה"ה "מאורי נתן" ו"חק נתן". אהבתו לנחלת אבותיו ומולדתו לא דעכה ולעת זקנותו עזב עירו וקהילתו ועלה לאה"ק וקבע מושבו בצפת. נכדו, שאף הוא זרח שמשו בטריפולי ובצפת, ה"ה הג"ר אברהם חיים אדאדי (כבחור נלווה אליו בעלייתו, שב לטריפולי וכיהן בה כרב אב"ד וכראש הישיבה ולבסוף שב לצפת) מזכירו באחד מחיבוריו ("ויקרא אברהם" יו"ד סי' ד') אגב נידון מסוים בו כותב כי היה זה "קודם שקבע מור

⁷ "שלהבת שמואל" קובץ ב', ב"ב תשע"א עמ' 35. וכן בראיון עם בני הרבנים למוסף "פרקים", "המודיע" חג הסוכות תשע"ד, עמ' כ"ח.

⁸ "טראבלס של מעלה" בטאון תורני למורשת יהדות לוב, מס' 38.

⁵ מאמר הרב אלכסנדר שפרן על אביו בתוך "נוטרי מורשת" להרב אליהו יונג, י-ס תשכ"ח, עמ' קמו. וכ"ה ב"אנציקלופדיה לחכמי גליציה" ה' עמ' 601: "אחרי שחרית למד בטלית ותפילין עד הצהריים".

⁶ קובץ "פעמי יעקב" כסליו תש"ס, עמ' י"ז.

זקני הרב הספר תורה בבית מדרשו ששם היה לומד כל היום מעוטף בטלית ומוכתר בתפילין".

רבי חכמון בן דוד

הג"ר חכמון בן דוד (ת"ר – תרס"ח) היה מגדולי טריפולי שבלוב, נודע בחסידותו ובגדלותו בתורה ובחכמת הנסתר, בהיותו בן ארבעים שנה תקפוהו געגועיו לציון ועזבו ארצו ומולדתו ועלה לצפת שם ישב עם חבורה שעסקו בחכמת הנסתר יומם ולילה. **"כל היום היה יושב עטוף בטלית ומוכתר בתפילין ועוסק בתורה"**.⁹

רבי מרדכי הכהן – רב אב"ד טאנג'יר

אודות הג"ר מרדכי הכהן (נולד תקפ"ו) נכתב עוד בחייו בספר הביגורפי-רבני "אהלי שם" (לר' שמואל נח גאטליב, פינסק תרע"ב עמ' 535): "הישיש המצוין הזה הוא אחד מגדולי תורה, בקי נפלא, ויותר מאלפים תשובות הרשב"א ז"ל שגורים בפיו, אליו יפנו בשאלות ותשובות מכל המדינות האלו, וגם חכמי ירושלים יצ"ו יריצו אליו פסקי דינים לקבל הסכמתו, עד חצות היום הוא יושב מעוטף בטלית ותפילין בביה"כ ועוסק בתורה ועבודה, ואחרי חצות היום יקבל פני בעלי דינים המרבים לבוא לפניו לדין ולהתפשר, ודבריו כדברי האורים ומתקבלים בכל תוקף".

חלק ג' - ארץ ישראל וירושלים

אנו מגיעים לחלקו השלישי של מסענו, אל ארץ חמדתנו ואל ירושלים עיר קדשנו. ברור לנו שכפי שעד עתה לא הקפנו דיו ולא הגענו אל עוד כהנה היכלות החכמים שדבקו במצוות התפילין, כן גם כאן, שאולי מצוי יותר הדבר, לא נוכל להקיף הכל, מה עוד שברור כי עוד רבים וטובים שנהגו כן, הן באה"ק הן בתפוצות הגולה, לא באו מעשיהם ותולדותם בכתובים. ולא יהא זה אלא בבואה והתרשמות מחיי ירושלים בשנים קדמוניות, תוך סיפור ותיאור מועט מדמויותיה וחכמיה, שלעצמו רוח יש בו להגיד שבחם של צדיקים שחיו חיי טוהר בעיר אלוקינו, התקדשו בקדושתה והתעטרו במעלותיה.

רבי מנחם מנדל משקלוב

תחנתנו הראשונה היא בהיכלו של מנחם משיב נפשה של ירושלים, ה"ה הג"ר מנחם מנדל משקלוב (נפ' תקפ"ז) מעשרה הראשונים שנתיישבו בה במסירות נפש, כפקודת רבו הגר"א, אשר בו דבק עד מאוד, וכפי שכתב על התקופה שהיה אצל הגר"א – "לא זזתי ממנו ואחזתיו ולא ארפנו, ולא משתי מתוך אהלו יומם ולילה, באשר הלך הלכתי ובאשר ילין לנתי ולא זזה ידי מתוך ידו כלל וכלל".

ענק התורה היה, מלבד תורת רבו שידי רב לו בהוצאתם, כתב כעשרה חיבורים, בהם "מים אדירים – מנחם ציון" שנדפס בתרמ"ה ושאר חיבוריו שנחשבו כאבודים אך בס"ד נתגלו כתבי היד לפני למעלה מעשרים שנה, חלקם נדפסו בתוך ב' כרכי "כתבי הגרמ"מ". מספרים אלו בוקע אדירות אור תורתו בחכמת האמת וכל יודעי ח"ן המביטים בהם עומדים כמשתוממים מנוראות גובה קומתו. ומה נורא הדבר שפעמים כותב בספרו, "רז זה נגלה לי מן השמים", ולפעמים נזכר "דבר זה נגלה לי ממורי הגאון ז"ל". ובתולדות חכמי ירושלים (חלק שלישי פרק ה) הובא: "בכת"י של הרמ"מ ביאור על הזוהר שנמצא ביד הרה"צ רנ"ה הלוי אב"ד יפו ז"ל מובא מהרמ"מ: 'הלכתי אצל באר איוב פגע בי מורי ורבי הגר"א, וזה מה שלמד אותי...'. עוד מובא שם: "זקני ירושלים מספרים על הרמ"מ שאמר: אם יצטרכו לאפר פרה של משה יראה איפה הם".

אודות דרכו להיות תמיד עטוף בטלית ותפילין, כותב אחד מבני חבורתו שהסתופף בצל בית מדרשו שבירושלים, ה"ה הג"ר משה סגל בספרו "ליקוטי משה" (בתוך דבריו בענין חשיבות לימוד מסכת אבות):

"אני מעיד, ועיני ראו ולא זר, בימי חורפי הייתי לומד בבהמ"ד דיישיבה של הרב החסיד ר' מנחם מענדיל בהרב רב"ב זכותו יגן עלינו, שבכל חצי היום של יום חמישי היה חוזר המסכת אבות בעטיפת טו"ת כמנהגו. ובכל עש"ק היה הולך על השדה בבקעה ששם ה' סוכה למחסה מהחמה. והיה לוקח אתו שני בחורים, דהיינו אותי ועוד אחר, והיה לומד קבלה בעטיפת טו"ת".¹¹

¹¹ "ליקוטי משה" לרבי משה ב"ר מרדכי סגל, דף ה' ע"ב.

⁹ "ארוזי הלבנון" – אנציקלופדיה לגאוני ספרד (ח – י), י-ם תשס"ו עמ' 719.

¹⁰ מהקדמתו לספר הצמצום, שכת"י היה אצל מח"ס "תולדות חכמי ירושלים", ראה הקדמה לכתבי הגרמ"מ.

רבי ישראל משקלוב

"עפר ארץ ישראל", כך היה חותם את שמו מחוננה הגדול של עפר אה"ק שהקיץ חלבו ודמו על בניינה במסירות בלתי נתפסת, תלמידו הנאמן של הגר"א – בעל "פאת השולחן" ו"תקלין חדתי" רבי ישראל משקלוב (תק"ל – תקצ"ט). אור תורתו זרח לתפוצות ישראל והכל ראוהו כ'מרא דארעא דישראל', ומלבד ספריו, היה עומד בקשרי מכתבים עם גדולי אותו הדור הן בענייני ארץ ישראל ויישובה והן במכתבי תורה. ומשמת קשרו עליו מספד בכמה מקהילות ישראל, למן פרשבורג הרחוקה שם ספד לו בעל החת"ס שהעריצו מאוד, ועד איזמיר

הקרובה יחסית, שם נשא עליו נהי רבי אברהם פלאג'י, בנו של רבי חיים פלאג'י וממשיכו ברבנות איזמיר, שהיה קשור עם ר"י משקלוב בקשרי מכתבים (יצויין גם, כי יהודי איזמיר עמדו לימין היישוב בקופת א"י שנוסדה שם באותן שנים). וכל-כך חש ר"א פלאג'י קשר וקרבה, עד כדי שראה עצמו בבחינת תלמיד אהוב, ובהספדו שנשא כותב כמתנצל על שאינו ראוי להספידו: "ואם שידעתי דמרננו אחרי באומרם הטוב את לאתאבולי על גדו' הדו', חוששני מחטא מלהתעצל בהספדו יען זכיתי שיאהבני אישי וכאב את בן ירצה ונשאתי ונתתי עמו בדבר הלכה פעמי' שלש שבשפלנו זכר לנו להיות משגיח בתחתונים והרני כתלמידו".

בהספדו זה עמו פותח את "דרוש למעלת א"י" בספרו "ברך את אברהם" (פרשת שלח) מציין את היות רבי היות ר' ישראל עטור בתפילין תמיד: "דרוש שדרשתי אל לא טובה השמועה מפטירת הרב המפורסם מופת הדור כמה"ר ישראל ז"ל בעל ס' תקלין חדתי וס' פאת השולחן... שמעתי ותרגז בטני כי קול נהי נשמע מציון כי נתבקש ביישיבה של מעלה אור ישראל וקדושו דהיה תנא דאורייתא ולומד כל היום מעוטר בתפילין בתוך אדמת קדש צפת תובב"א וכו'"¹².

¹² "ברך את אברהם" שלוניקי תר"ז, עמ' קמ"ד ע"א.

רבי זאב מטיקטין

מבין המופלאים שבבית מדרשם של תלמידי הגר"א בצפת, היה זה רבי הגר"ר זאב מטיקטין, זקנו של הגר"ר צבי הערש מיכל שפירא, מדמויות ההוד של ירושלים. בספר "'צבי לצדיק" אורחותיו ומכתביו של ר' הערש מיכל' שהוציא תלמידו הגר"מ חרל"פ, מספר הוא על הסבא הגדול רבי זאב (פרק א'): "ר' זאב היה גדול מאד בתורה, בחריפות ופלפול, ובעיר מושבו טיקטין נקרא בשם ר' וליל חריף... וכאשר בא לצפת כבדו אותו להגיד את 'שיעורא דרבנן' פעם אחד, אשר תמיד ה' אז מגיד את השיעור הגאון ר' ישראל זצ"ל, מחבר ספר פאת השולחן ותקלין חדתי, ולא מצאו ידיהם ורגליהם מפני חריפותו העצומה. ולא התעסק בשום דבר מלבד בעסק התורה שעסק בו כל היום בשקידה בהיותו מוכתר בטלית ותפילין".

מנהג ביהמ"ד והישיבה שהקימו תלמידי

הגר"א באה"ק

אך לא רבי זאב לבדו ולא רק רבי מנחם מנדל ורבי ישראל משקלוב, אלא כן נהגו יתר תלמידי הגר"א שבארץ הק', אותו לגיון חיילים נאמנים שצעדו בבטחה אחר המצביא הגדול רבם הגר"א, כשבלבם בוערת אבוקת אשו הגדולה ולאורה הלכו לעלות במסי"נ לארץ הקודש, לקומם הריסותיה ולייסד בה את היישוב, הם והנלווים עליהם אחוזים היו בהוראת רבם להחזיר עטרה ליושנה ולהיות עטורים בתפילין כל היום, ובישיבת הגר"א שהקימו בצפת כך אכן ישבו הלומדים כשהם עטורי תפילין. באיגרתם ששיגרו אל הגולה בו מזכירים הם את דבר קיומה של הישיבה שיסדו, מציינים הם את הדבר:

"במתיבתא דילן, ונקרא בשם רב הגולה מרן הגאון האמיתי רבינו אליהו החסיד נ"ע מוילנא, לומדים בחבורה חדא... ביומי דכלא מתעטפין בטלית ותפילין הכול יומא"¹³.

האיגרת הנ"ל נכתבה בתחילת בואם ארצה, שנת תק"ע, אך גם לא רפו ידיהם גם בהמשך השנים לילך בתפילין כל היום. כך עולה מתוך כתבי התקופה העוסקים ברעש האדמה שאירע בצפת בשנת תקצ"ז, עשרים ושבע שנה אחר שתקעו יתדם באה"ק, כאשר בכמה מהם מופיעים תיאורים על נספים עטורי תפילין, אף שהרעש לא אירע בשעת תפילת השחר כי אם בשעות אחה"צ, וכפי שמציין

¹³ "אגרת הכולל" מתלמידי הגר"א, מובא בריש ספר "פאת השולחן" לרבי ישראל משקלוב, ועוד.

וחשוב הרבה, והממונים הם הגונים ויקרים ויראי שמיים. ויש כאן ברוך השם העיר הקדושה, תיבנה ותיכונן במהרה בימינו, כמה וכמה בתי מדרש, בספרים חשובים. ויש כמה וכמה מחכמי הספרדים ואשכנזים, שיושבים ולומדים בפני עצמם, וגם שלומדים עם תלמידים, פנויים ונשואים, כל היום כולו, אם מיקרא ואם מישנה ואם ש"ס ופוסקים, ולא בפלפולי שקר, רק הכול להלכה ולמעשה. ויש שמתענים כל השנה ממש, **ויושבים ולומדים כל היום וכל הלילה בטלית ותפילין**¹⁹.

רבי מאיר מווילנא – נכד רבי אברהם אהרן הגר"א

אם ידענו עד עתה את מעלת היושב בביהמ"ד כשהוא עטור בתפילין, בא הגר"א מאיר מווילנא ומחזק וקורא בצוואתו אחריו, להקפיד על כך לאו דווקא בשבתו על תלמודו אלא בלכתו בדרך.

הגר"א מאיר (נפ' תר"ב) היה בנו של הגר"א אליהו רוגאלער (הראשון), בן רבי אברהם אחי הגר"א ובעל "מעלות התורה". בשנת תקצ"ז עלה לארץ הקודש עם העליות הגדולות של תלמידי הגר"א והתיישב בעיה"ק ירושלים. כתב ביאור ופירוש על מסכת אבות הנקרא "דרך אבות" (י"ל בוילנא, מובא גם בספר "הגר"א ותלמידיו על מסכת אבות" ירושלים תשס"ב) כמו"כ חיבר ספר "זרע אברהם" וכן ספר "מלחמות ה'" (שם מקנא קנאת אליהו דודו בחומר הגדול בשינויים מקיים הצורך של התורה כמסירתה מסיני). כמו"כ כתב צוואה לבניו אחריו, ונדפסה היא בשם "נחלת אבות". וכך כותב הוא בצוואתו: "וזאת נכון לכל בר דעת ולמי ששם עיניו על דרכיו, **כשהוא הולך בדרך, נכון וראוי להיות מלוכב בתפילין, ובמקום יוהרא אף בשל יד לבדו**. כי ידוע מאמר חז"ל שכל הדרכים בחזקת סכנה הם. ואמרו בברכות לענין תפילין בבית הכסא הואיל ושרינהו רבנן ננטרן, מוכח שהוא שמירה. ואם בבהכ"ס שהי' מקום מטונף היו מכניסין התפילין עמהם משום שמירה, כ"ש בדרך הנכון ללבוש אותן. **וכך אני נוהג בעצמי מיום עמדי על דעתי**. אך יראה שלא ידבר בהם דברים בטלים ויצא ח"ו שכרו בהפסדו".

גם על אחי הגר"א **שלמה זלמן**, היושב בליטא בעיר "ניישטאדט סוגינדט" (שתרגומה עיר חדש סוגינדט) שם משמש ברבנות וממלא מקום אביו הגר"א אליהו

זאת רבי ישראל משקלוב באיגרת שהריץ לאמסטרדם: "ביום כ"ד טבת שעבר **לעת מנחה** בא רעש גדול ונורא מאת המביט לארץ ותנע"ד¹⁴. מן התיאורים עולה כי אין הכוונה לתפילת המנחה (שאומנם התפללו מן הסתם עטורי תפילין, וכהוראת הגר"א) אלא לשעה זו שבים, עת ישבו בבתי המדרשות רכונים על ספריהם.

וכך מקונן רבי ישראל משקלוב בהספדו על הנספים ברעש: "אנשים ונשים וטף, וצדיקים וחסידים, מלמדים עם תלמידיהם, נשים וילדיהם, תינוקות של בית רבן, **תלמידי חכמים בעטוף טלית ותפילין ונרכים בספריהם**"¹⁵. רבי מנחם מנדל מקמניץ זצ"ל – בן התקופה שנמנה על עדת הפרושים, כותב בספרו "קורות העיתים": "**והרבה מיושבי בתי המדרש מתו בטלית ותפילין**". רבי אריה נאמן זצ"ל – מזכיר כולל הפרושים במכתבו אל רבי צ"ה לעהרן מאמסטרדם מספר: "ושכרנו פועלים לפנות האבנים כדי להוציא ולקבור הנפטרים, ומצאנו בתוכם הרב הצדיק מוהר"ר אליעזר במו"ה מרדכי מסלאנים נ"ע, **והרב המפורסם בחסידות מוהר"ר יוסף מטשערקאו נ"ע בתפילין ועם ספר המדרש בידו שהיה לומד בפני הצבור**"¹⁶. על רבי יוסף ב"ר שבתי מקאליש, שע"פ אחד ממכתביו המופיעים בספר "תולדות יהודי קאליש" נמנה הוא על עדת הפרושים, מסופר שם: "**הוא הוצא אח"כ מתחת לחורבות כשהוא מעוטף טלית ותפילין**"¹⁷.

ההתעטרות כל היום בתפילין בצפת דאז, מן הסתם לא היתה אך נחלתם של תלמידי הגר"א, ויש להניח שעוד מיהודי העיר וחכמיה נהגו כן, כך עכ"פ מוצאים אנו ביחס לחכם הספרדי **רבי נסים זרחיה אזולאי זצ"ל** – נכד החיד"א וחבר בית הדין בצפת (היה ידיד נאמן לר"י משקלוב אשר מכנהו "אח נפשי") שנהרג גם הוא מהרעש ואף אודותיו מסופר: "כאשר חשפו אותו תחת עיי המפולת **מצאוהו מעוטר בטלית ותפילין** וחצי גופו מעוך וכשהוציאו אותו יצא נפשו"¹⁸.

כך תלמידי הגר"א בצפת, וכך דרכם בירושלים. במכתב של הגר"א אליעזר ברגמן משנת תקצ"ה לבני משפחתו בחו"ל, מתאר הוא את חיי התורה בירושלים ומציין מנהגם להיות עטורים בטו"ת כל היום: "ענין כולל הפרושים שלכאן הוא דבר טוב

¹⁸ "אנציקלופדיה לתולדות חכמי ארץ ישראל" ח"ב עמ' שנג – שנד.

¹⁹ "ישאו הרים שלום" מכתביו של רבי אליעזר ברגמן, עמ' 99. מה שכתב 'כל היום וכל הלילה' אף שאין לילה זמן תפילין, כנראה שיגרד דלשנא להשמיע שעטורים תפילין כל העת.

¹⁴ איגרת רבי ישראל משקלוב לרבי צבי הירש לעהרן, ראש ארגון "פקידים ואמרכלים" באמסטרדם. "איגרות ארץ ישראל" עמ' 230.

¹⁵ "ירושלים" – רא"מ לונץ ח"ט עמ' 167.

¹⁶ "ירושלים" שם עמ' 156.

¹⁷ "תולדות יהודי קאליש" עמ' 295.

מוקפים מאנשים צעירים ובאים בימים, רובם מלוכשים טלית ומעטרים בתפלין, כרסם גאונים, מורם ומלמדם".

רבי שמעון זרחי – מראשי ומעמידי ישיבת "עץ חיים" ומלפנים אב"ד טבריה

וכאשר נכנסים לתור את חצר רבי יהודה החסיד, מן הסתם ניתקלים בדמותו של הג"ר שמעון ב"ר זרחי, המכונה "הזרחי" (תקמ"ח – תר"ך), שעזב עיר רבנותו שבליטא, וכמובא אודותיו ב"תולדות חכמי ירושלים": "גאון מפורסם וחריף נפלא, ולבסוף ימיו עלה ונתעלה בקדושת ציון וירושלים, וכבואו לעיה"ק ראה ראשית לו ליסד מוסד הת"ת "עץ חיים" בחורבת ר' יהודה החסיד לתינוקות של בית רבן, ולבחורים ואברכים שוקדי תורה, הלומדים ש"ס ופוסקים"²¹.

גם בנו, שהוציא את תשובותיו בהלכה של אביו בשו"ת: "נחלת שמעון" (וילנא תרנ"ז) מספר ב"אחרית דבר" שבסוף הספר, על עליית אביו לארץ ועל פעולתו בירושלים, אלא שמוסיף סיפור מופלא: "בסוף ימיו נכספה וכלתה נפשו אל ארץ הקדושה, שם יתלונן בחצרות ד', שם איוה למושב לו בחורבת ר' יהודה חסיד ז"ל, שם השתדל בנפשו ומאודו לכוון בית תלמוד תורה גדול ונכבד, ועד כמה היתה חביבה עליו ישיבת ארץ הקדושה עד אשר בעת חלה את עיניו והרופאים ציוו עליו לנסוע לעה"מ (-) לעיר המרפא) וזין כי שם ישיג רפואה שלמה במשך איזה ירחים, ואח"כ ישוב ירושלימה, לא קבל עליו לעזוב שבתו בארץ הקדושה אף לימים מועטים, וקרא את עצמו 'כי אשב בחשך ד' אור לי' ושם בחורבת רי"ח ישב עד יום מותו ואת כספו הקדיש לתלמוד תורה של תשב"ר".

ב"לוח א"י" (תרס"ג, חלק ט', לרא"מ לונץ) מסופר כי בבוא ר"ש לירושלים, העניק לו הג"ר שמואל סלנט חדר בביתו שבחצר החורבה. ע"פ דבריו (וממקורות נוספים) כבר פעל במקום הת"ת של הפרושים וביהמ"ד לבחורים ובני ירושלים, אלא שר"ש העמיד וחיזק נדבכיה ומני אז נקרא השם "עץ חיים". החודשים שהתגורר בחצר החורבה השפיעו עליו עמוקות ולא יכול היה לוותר על קול התורה המדהדד במקום. על כך, ועל דרכו להיות עטור בתפלין הובא שם (עמ' 141): "הגאון רבי שמעון הזרחי האב"ד דטאווריק זצ"ל אשר במשך ירחים האחדים שהתגורר בחצר ריה"ח, נקשרה

רגאלער ב"ר אברהם אחי הגר"א, שגם הוא כאחיו כתב חיבור על מסכת אבות, הנקרא "בית אבות" אף עליו העידו "כי מעודו הי' שוקד על התורה בשקידה נפלאה מוכתר נמעוטף בטלית ותפלין כל היום מהבוקר עד הערב"²⁰.

אנו מתקדמים אל עבר עשרות השנים הבאות שלאחר תקופת תלמידי הגר"א עצמם, אך רוחם הגדולה מפעפעת ויוקדת בעוז בין סמטאותיה של ירושלים, בבתי יושביה, בניה ובניה, ובקרבת היכלותיה, שמרכז לכל אלו היא חצר חורבת רבי יהודה החסיד, שם מקום תפילתם ותלמודם, שם מקומם של התינוקות השוקדים על התורה בבית רבן, שם מושב בית דינם, שם שוכנת הישיבה הק' "עץ חיים", וסביב בתי המדרשות שבחצר (הלא הם ביה"כ הגדול שהיה נקרא 'בית יעקב', 'מנחם ציון', 'שערי ציון' [היכן שכיום מתפלל הרב ברנדווין] 'ישיבת עץ חיים' והת"ת) שוקקים חיי התורה והעבודה בירושלים, כאשר המראה של בני ירושלים עטורי תפילין במקום הזה, אינו חריג כלל, כי אם דבר מצוי ונהוג. הנה לנו עדות אוטנטית בדבר, בקטע דלהלן.

תיאור מביקור בישיבת "עץ חיים" שנת תרמ"ב

בחודש תמוז תרמ"ב יצא את רוסיה הג"ר יעקב בכרך (בעל ההגהות על הטור ונכדו של הג"ר יהודה בכרך בעל "נימוקי הגריב"ב) כשפניו לביקור בארץ הקודש, כאחד מחברי משלחת שבאה לעמוד על צרכי היישוב במטרה לסייע ולחזק את בנין א"י. את רשמי המסע יחד עם תיאור מצב הארץ וירושלים, העלה במחברתו שהביאה לדפוס – "ספר המסע אל הארץ הקדושה" (ורשה תרמ"ד). בפרק י"ז שמספר על 'שלושת

הרועים' שפגש בירושלים, הג"ר שמואל סלנט והמהרי"ל דיסקין והג"ר משה נחמיה כהנוב, ראש ישיבת "עץ חיים", מתאר הוא את המפגש עם ראש הישיבה רבי משה נחמיה, בהיכלה של הישיבה: "ואעל אל השני... והשעה היא הראשונה אחר חצות היום (היא השעה השביעית ליושבי הארץ) ואמצאם בבית מדרשו... יושב בטבור הבית, פניו אל הארון, ושלחנות מקיפים לו מסביב,

"עץ חיים" שבחצר החורבה

²¹ "תולדות חכמי ירושלים" ח"ג עמ' 236. ע"פ מקורות שונים בהם לוח א"י לרא"מ לונץ.

²⁰ ממכתב בנו רבי אברהם בתחילת הספר "בית אבות"

פעמים רבות למקום תפלין בראש ובזרוע וינשקם עד חדלו שפתיו לנוע וישתוקו.

רבי נחום לעזריהו משאדיק

שמו של הגר"ר נחום שאדיקער (תקע"א – תרכ"ו) נישא היה בהערצה גדולה בשל גודל חסידותו ופרישותו. במאמר מספד שקשר לו אחר פטירתו רבי יעקב ספיר, בעיתון "הלבנון" (י"ג כסליו תרכ"ו), הוא מתנה האבידה ומשמיע גדלותו העצומה: "אם אספר רובי תורתו, אשר היה כמעין המתגבר בחריפות ובקיאיות, וגודל חסידותו פרישותו וקדושתו, לא אדע החל וכלה ולא יכלם גליונות רבים! אך מה לא אומר מעט מהרבה מאשר ידעתי זה עשרים ושנים שנה מאז בואו אל הקודש פנימה... **וכל הימים היה מעוטף בטלית ותפלין, ולומד ומלמד לתלמידים הגונים מופלגים גדולים,** תורה תמימה ויראת ה' טהורה בשקידה רבה ונפלאה מאד".

רבי משה חשין-חשש'ס

כילד עלה לא"י בעליית תלמידי הגר"א הגר"ר משה (נפ' תרל"ב) יחד עם אביו רבי יצחק מחסלביץ מתלמידי הגר"א. רבי משה נישא לנכדת רבי סעדיה תלמיד הגר"א, אף הוא מן העולים לאה"ק, וע"ש חותנתו 'חשש' קראוהו רבי משה חשש'ס, שבהמשך הפך ל'חשין', שענפיה מרובים בירושלים ובאה"ק. רבות פעל רבי משה בימי חייו למען היישוב באה"ק ובניינה של ירושלים, כרוחם הגדולה של אביו וסב אשתו ושאר תלמידי הגר"א. כשכל מעשיו ופעולותיו אינם מונעי אותו מלעסוק בתורה בשקידה **"ועד צהרי היום היה יושב תמיד בבית המדרש מעוטף בטלית ומוכתר בתפלין והוגה בתורה"**²³.

רבי משה נחמיה כהנוב – ראש ישיבת "עץ חיים"

שמו של רבי משה נחמיה כהנוב (תקע"ז – תרמ"ז) כבר הוזכר למעלה, אך ראוי להתבונן עוד קמעא על דמותו המופלאה שהקרינה על בני ציון וירושלים מתורתה ויראתה ומחבת הקודש לציון קרוב לעשרים וחמש שנה, מעת שעלה לירושלים עיה"ק ועד יום מותו, כשבכל העת עמד בראשות ישיבת "עץ חיים" והעמיד תחת ידיו עדרים של תלמידי חכמים עבדי ה' מבני ציון היקרים. ממנהיגי היישוב

נפשו מאד לקול התורה אשר ישמע בחצר הזה בלי הרף מבתי המדרש מלומדי הישיבה וביחוד מהתשב"ר, והי' משתוקק להסתופף במקום תורה זה... ומיד שהיתה הרווחה בחדרי הת"ת עזב את ביתו ויכנס לגור בביהמ"ד של הת"ת... **והוא יושב בביהמ"ד הנזכר ביום מעוטף בטלית ותפלין ובליילה ולא פסק פומיה מגירסא**²².

רבי משה יהודה לייב זילברברג מקוטנא

בעל "זית רענן"

עוד אחד המיוחד מענקי התורה שבדור, שניתן היה לראותו במקום, הלא הוא הגרמ"ל זילברברג (תקנ"ד – תרכ"ה) בעל "שו"ת זית רענן" ו"תפארת ירושלים" על המשנה. את רבנותו בקוטנא עזב בשנת תרי"ז ומסרה ביד בנו הגר"ר אברהם בנימין, ושם פניו לרצות אבניה של ירושלים עיה"ק, שם חרדו לקראתו בני ירושלים וחכמיה, ועד מהרה היה לראב"ד ירושלים ולראש ישיבה ב"עץ חיים" ועמד בהנהגת העיר יחד עם גדולי ירושלים כהגרי"ז מסלנט, הגר"י ברדקי, הגר"מ אוירבך בעל "אמרי בינה", הגר"נ משאדיק, והגר"ר שמואל סלנט. את שיעוריו היה מוסר פעמיים ביום, האחד בביהמ"ד "שערי ציון" שבחצר החורבה והשני בביתו שהיה בחצר ר' דוד יעלין. על הנהגתו לילך בתפלין תדיר, מספר ר' יהושע יעלין, בנו של ר' דוד, בספרו "זכרונות לבן ירושלים תקצ"ד – תרע"ח" (י-ם תרפ"ד עמ' 28): **"כל היום היה עטוף בטלית ותפלין ועוסק בתורה ועבודה**. ואני ועוד תלמידים רבים היינו באים לביתו לשמוע השיעור בגפ"ת". כיוצ"ב בתולדותיו שבראש ספר "זית רענן" (הוצ' מכון שלמה תשס"א): **"כל שעות היום היה יושב מעוטף בטליתו ומוכתר בתפלין וכך עוסק בתורה עד שלא פסע ד' אמות ללא תפלין"**.

חביבה היתה עליו מצוות התפלין עד מאוד, ולפרוש ממנה קשה היה לו כפורש מן החיים. ואמנם... כך פרש מן החיים... מתוך חיבה ואהבה זו למצוות התפלין! במאמר שכתב אחר פטירתו רבי יוסף (יושע) ריבלין בעיתון "המגיד" (כ"ו שבט תרכ"ה) הוא מתאר את רגעי פרידתו מן החיים: "בשעה עשירית עת מנחת ערב, בתוך המון רבה ובראשם רבנים גדולים חכמי ירושלים עוטרים את מטתו ואבוקות של אור בידיהם והוא עד עת צאת נפשו בקדושה ובטהרה היו שפתיו נעות וידיו שלח

²³ "רשומות זכרונות" שבספר "דברי ישעיהו" לרבי ישעיה חשין זצ"ל עמ' ד'.

²² "לוח א"י לונק" תרס"ג עמ' 141

סדר יומם של אותם זקני ירושלים הסובב סביב ציר לימוד התורה, כשבין הדברים הוא מציין: **"פה רואים אנו זקנים היושבים כל היום מעטפים בטלית ותפילין"**²⁵.

רבי יהושע צבי רבינוביץ – מלפנים אב"ד ונז'גולה פלך קובנא

"הרב מונז'גולה" כך היה נקרא בירושלים הג"ר יהושע צבי רבינוביץ (נפ' תרנ"ד) שעזב את רבנות עירו שבפלך קובנא ועלה לירושלים לישיבה על התורה ועל העבודה בתוככי חומותיה. גדול בתורה היה, ואף בניו אחריו מופלגים בתורה היו, ומהם שכינה בערי ליטא²⁶. מבין נכדיו נמנה הג"ר מרדכי לייב רובין זצ"ל ראב"ד ירושלים.

הגרי"צ רבינוביץ בחר למושב לו את ביהמ"ד "שערי ציון" שבחצר החורבה, שם היה שקוד על תלמודו. מספר על כך בן התקופה, הרב חיים המבורגר, בספרו "שלושה עולמות" (ח"ג עמ' קט"ז): **"בביהמ"ד שערי ציון הנקרא ביהמ"ד החדש, למד הרב מונז'גולה ר. י. כל היום היה עטור בתפילין"**.

המהרי"ל דיסקין

כעשרים שנה זרח אורו של הג"ר יהושע יהודה לייב דיסקין (תקע"ז – תרנ"ח) בירושלים עיה"ק, אחר שכבר האיר את שמי הגולה באדירות גדולות בתורה עת ישב בחו"ל ועמד כרבם של קהילות גדולות בישראל כקובנא, לומז'ה, מינסק, שקלוב, ובריסק, שע"ש רבנות זו האחרונה, היה מכונה בפי כל "הרב מבריסק". כבר זקניו הגדולים, רבי לייב חסיד ורבי גבריאל משקלוב, מתלמידי הגר"א, עלו לארץ הקודש בעליית תלמידי הגר"א. ועתה בא אל מקום נחלת אבותיו. את דבר היותו עטור בתפילין, אפשר שעדיין צ"ב, שכן אינו מוזכר אצל רושמי תולדותיו, ברם בהספדו של המגיד מוילקע - הג"ר זאב שטיינפלד (המוזכר לעיל שגם הוא היה עטור בתפילין כל היום) חוזר הוא ואומר את עובדת

היה ויגע רבות על תיקונו ברוחניות ובגשמיות. כרוחם של תלמידי הגר"א פעל ועודד הקמת יישובים חדשים. מבין הספרים שחיבר שחלקם עוסקים בהלכות התלויות בארץ פרסם ספר מיוחד "שאלו שלום ירושלים" בו משמיע אל אחיו בגולה את טיבו ויחודו של היישוב כמו גם התמודדותו הקיומית. עם היותו קשה כארז במלחמתו נגד רוחות חדשות היה רק כקנה בחיבתו ונעצמותו לזולתו. הוא ניחן גם בכח דיבור והיה נושא דרשותיו בביה"כ החורבה, כשהוא מתאמץ לדבר בלה"ק²⁷. דבוק היה בדרכי הגר"א בכל אורחותיו, כמובא בתולדותיו (הקדמת "שאלו שלום ירושלים" מהדו' תשכ"ט). הוא הנהיג בישיבת עץ חיים זמן ללימוד המקרא, כפי שכותב זאת ר' יעקב גולדמן, שלמד אצלו בעץ חיים: "מטעם ראש ישיבת עץ חיים הגאון הצדיק רמ"נ כהנא זצ"ל היתה שומה כי נערי הישיבה ילמדו בין מנחה למעריב תנ"כ, והיה הרב יעקב הרכבי זה מגיד השעור של תנ"כ" (תולדות חכמי ירושלים" מילואים לחלק שלישי עמ' 72). כר הוזכר לעיל תיאור מראהו בישיבה כשהוא עטור בתפילין יחד עם התלמידים. גם בחוברת "זכרון לחובבים הראשונים" לר"פ גרייבסקי, חוב' ח' (י-ם תרפ"ט) שהוקדשה לדמותו, מציינים תלמידיו ומכיריו את עובדת היותו עטור בתפילין. בהם רח"מ מיכלין הכותב (עמ' 22): **"הוא היה לבוש תפילין כל היום בין בשבתו בביתו ובין בלכתו אל הישיבה, ורק לפני תפלת ערבית היה חולץ תפיליו"**.

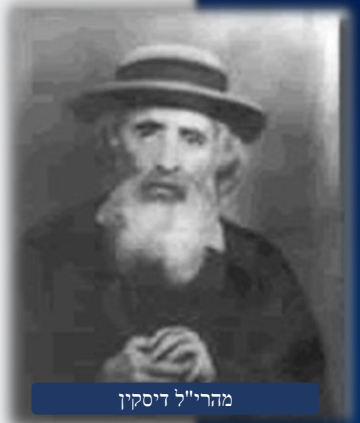
מכאן ולהלן, עוד נכנס אל החורבה ונצא ממנה כמה וכמה פעמים. בין לבין, נפנה לסובב ציון ולהקיפה, להביט עוד אל דמויותיה וחכמיה, שנשתדל להביאם כסדר שנותיהם. כפי שכבר צויין, מלבד החכמים המובאים, ניתן לראות עוד כהנה אישים, בני תשחורת וזקנים, כשהם עטורי תפילין. הנה תיאור מעניין שפורסם בעיתונות היהודית דאז, המספר על מוסד ה"מושב זקנים" בירושלים בשנת תרס"ו, אשר לו "שני בתים יפים לתורה ועבודה, אחד לפרושים ואחד לחסידים". הכותב מתאר את

²⁴ "ספר יהושע" ר"ד. ברינקר, י-ם תש"ג עמ' מ"ב: רבי משה נחמיה כהני מלבד עוצם גדולתו בתורה, היה גם דרשן נפלא, והיה דורש בבית הכנסת הגדול אשר בחורבת רבי חסיד. אף הוא שקד לתקנתה של ירושלים בחומר וברוח, השתתף ביסוד מוסדות לתורה ולצדקה וחסד והיה ממנהלהם, וברוח זה חניך את תלמידיו. הוא התאמץ לדבר בלשון הקודש ואת החסר לו בידיעת הלשון ושימושה השלים במלים זארגוניות. תלמידיו היו אח"כ מגדולי ירושלים וחשוביה וכו". וכן נכדו ר' פייבל כהנא ב"זכרון לחובבים ראשונים" גליחון ח' עמ' 11: "בישיבה היה לבוש תמיד בעת השיעור ושלא בעת השיעור בתפילין,

ודבר בעברית, אם כי הדיבור בעברית היה קשה לו וערבב מלות זרגניות.

²⁵ כת"ע "חבצלת" י"ד תשרי תרס"ו עמ' 10.

²⁶ מבניו: הג"ר מאיר רבינוביץ, אב"ד קרוק ורדושקביץ. הג"ר יעקב גרשון רבינוביץ, אב"ד סורווישוק. הג"ר קלמן רבין מורה-צדק דקאלוואריה ("הדות ליטא ח"ג עמ' 310). מבניו בירושלים, ה"ה רבי שמריהו רבינוביץ, חתן רבי יהודה לייב בן הגר"א שאג (מצאצאיו הרב יחזקאל כאהן, גבאי ביה"כ הרמב"ן בירושלים בין החומות, ותשו"ח לו על המידע שנתן בידנו)

מהר"ל דיסקין

הנהגתו של של המהר"ל דיסקין. הספד זה מובא בספרו של הגר"ז שטיינפלד "אמרי זאב" (פיוטרקוב תרס"ה, עמ' ט"ו) ואלו דבריו: "וזה יותר מעשרים שנה אשר עזב הרבנות מכל וכל ועקר מחוץ לארץ **והלך לירושלים וישב בשקידה גדולה מוכתר בטלית ותפילין** סגור ומסוגר ולא עסק בשום דבר". ושוב בהמשך דבריו: "וידוע מאמרם ז"ל שבת (דף

ס') 'חגור חרבך על ירך גבור וגו' ההוא בד"ת הוא דכתיב' דזה הוא חרבן של ישראל להגין עליהם מן היסורים. **וכאשר היה לנו אדמו"ר שהי' יושב מעוטף בטלית ותפילין ולמד בקדושה ובטהרה** בעמקות בודאי ה' לנו מגין ומחסה שלא יתגברו עלינו שונאינו מנדינו".

כאמור, בספר תולדותיו "עמוד אש" לר' יוסף שיינברגר, לא הובא הדבר כהנהגה מהגותית, ברם מופיע בתיאור ימיו האחרונים (עמ' רכ"ב) ויתכן שללמד על כלל ימיו באו: **"בשלשה ימים האחרונים הללו, נראה רבנו הקדוש מעוטף בטליתו ומוכתר בתפילין**, דבוק ביוצרו ומראהו כמראה מלאך ד' צבאות, ורק שפתיו מרחשין, לא כהתה עינו וחושיו האבירים לא נחלשו עד הרדע האחרון, עיניו הטהורות בוערות כלפידים, וכולו אומר נורא-הוד, עיר וקדיש מן שמיא. **לפני בוא השבת, חולץ רבינו הקדוש את תפיליו, ממשמש בהם מנשקם ואוחזם בשני ידי, מניחם ושוב נוטלם, שוב מניחם ושוב נוטלם. כנראה, קשה, קשה מאד, על רבינו פרידה זו**". (עם צאתה של שבת זו, עם גמר ההבדלה על הכוס, השיב נשמתו הטהורה).

סיפור מענין שאירע בעלייתו של הגר"ה יהושע לייב, מביא הגר"ה אהרון אליעזר אפרון בספרו "חמשה אלפין" (וילנא תרע"ד, עמ' פ"ה). רא"א אפרון הנ"ל, היה בנו של הגר"ה שאול, שהיה מן הקרובים אל המהר"ל דיסקין, ואף בביתו שבפרנקפורט דר המהר"ל שבועים ימים בהיותו בדרך לא²⁷. מתיאורו את שאירע נראה כי גם בעת הפלתגו בספינה היה עטור טו"ת ואולי מאשש את דבר הנהגתו זאת כדבר תמידי. ואלו דבריו: "כמו שיסופר

על הגאון הנודע למשגב איש צדיק תמים כבור מו"ר יהושע לייב דיסקין ז"ל כאשר נסע באני' לארצנו הקדושה, והנה נשחתה המכונה מכונת הקיטור אשר בה, ואחדים אומרים כי ה' הטיל רוח גדולה אל הים, ואחר כן באשר חלפה הסכנה ועבר הפחד ויגש רב החובל אל הגאון הנ"ל, **והוא ישב בפתת האני' מעוטף בטלית ומעוטף בתפילין ולא חשך את פיו מללמוד ומלהתפלל**, ויאמר לו: אנחנו יודעים, אנכי וכל אנשי האני', שרק בזכותך נצלנו אנחנו כולנו, כי צדקתך ותומתך תעיד על פניך!".

רבי אברהם דב ברקוביץ – מלפנים אב"ד לאחוזא

יושב הוא הגר"ה אברהם דובער בערקאוויץ (תקפ"ה – תר"ס) מי שניהן שנים רבות כאב"ד 'לאחוזא' שבליטא, הקולמוס בידו, תפילין בראשו ובזרועו, ידיעת התלמוד מקרא ומשנה וחכמת האמת בלבו, והריהו כותב שורה ועוד שורה בביאורו ל"אדרת אליהו" לרבינו הגר"א, או עמל הוא לפרש דבריו ב"ליקוטי הגר"א". את אלו ואת תשובותיו בארבעה חלקי שו"ע, יחד עם פירושו ל"ספר יצירה", קיבצו לב' כרכי הספר "זכר אברהם" (י-ם תשל"ב), בהוצאת נכדיו שביירושלים, בהם הגר"ה אשר ליכטנשטיין והגר"ה משה יהושע לנדא). דרכו היתה ללמוד כל מסכתא היטב ולחזור עליה ולאחמ"כ את השו"ע עם ביאור הגר"א, ובמשך חייו "למד וחזר בעיון נ"ד פעמים את הש"ס ואת השו"ע²⁸". "הרבה שנים היתה תשוקתו עזה נמרצה לעלות לארצנו הקדושה, ובשנת תרנ"ט גזר אומר להוציא חפצו אל הפועל, למרות חולשתו שנתגברה וכל עמל בניו היקרים ואוהביו ומעריציו הרבים שחפצו לעצרו מנסיעתו – עלו בתוהו" "בשבתות ומועדים השיב לשואליו רק באיסור והיתר וגם זה הוציא מפיו בלשונו הקדושה, **כל היום הי' התפילין בראשו וזרועו**, ובכל עוז התאמץ להסתירן מעין רואים²⁹".

רבי יצחק כהנא – בעל "תולדות יצחק"

מבין אלו שזרם בעורקיהם תורת רבינו הגר"א, היה זה הגר"ה יצחק איזיק כהנא (נפ' תרס"א) המכונה "רבי איצלה קולנר", תלמידו של הגר"ה יצחק איזיק חבר. מופלא היה בגדלותו בתורה הן בנגלה והן בפנימיותה, עדות לכך זהו שלושת כרכי ספרו

²⁸ "אהלי שם" לרבי שמואל נח גוטליב, יליד פינסק הסמוכה ללחוזא, עמ' צ"ח, הובא בהקדמה ל"זכר אברהם".

²⁹ שם. וכן ב"מליצי אש" עמ' פ"ו: "כל היום ישב בביהמ"ד בטלית ותפילין ולא פסיק פומיה מגרסא" ובפנקס הח"ק פרושים נכתב: "הרב הג' המפורסם מופלג בנגלה ובנסתר" (אנצ' לתולדות חכמי א"י, ר' יעקב גליס, ח"א עמ' נ"ג).

²⁷ ע"פ ספרו, הובא במאמר ר"א כאצמן, "שורוק" ו' עמ' תש"ה, שם מסופר כי ביקשו גדולי העיר וחכמיה כי יתארח אצלם אך השיבם ורקם ובחר להיות בבית רבי שאול מקורבו. אחר פטירת ר' שאול שיגרו תלמידי המהר"ל מכתב תנחומים בשמו בו כותבים: "כי מי כרבינו ידע אותו ואת מעשיו הטובים אשר עשה" (הובא ב"חמשה אלפין" עמ' ו').

קדש ירושלים בדרך אשר סללו קמאי מיסדי הישוב תלמידי רבינו הגר"א זיע"א³². ואמנם נמצא האיש הראוי לכך, מגאוני הדור המופלאים, שעוד בשבתו בגולה היו עיניו ולבו נשואות בערגה לציון, אף כרוך היה אחר דרכי הגר"א³³ ובית מדרשו, כדרכם של גדולי ירושלים וכשאפתו של הגר"ש"ס. כיהן כרבה של ירושלים לצדו של הגר"ש"ס משך ארבע שנים, בהן זרח אורו הגדול בציון. אלא שלמרבה הצער לא האריך ימים על ממלכתו ונפטר עוד בחיי הגר"ש"ס.

כך מעיד על עצמו בספרו "נפש דוד" אות י"ד: **"זה עשיריות שנים שהרגלתי עצמי לשאת תפילין קטנים כל היום, ובפרט כשאני בדרך מתבטל מלימוד – לקיים דברי חז"ל במכילתא ס"פ בא (פ' י"ג) 'כל המניח תפילין כאילו עוסק בתורה' ולא חשתי על היסח הדעת כל כך, לאשר נראה שמוטב לקיימה בביטול מעט מאשר לבטלה כולה, ומצאתי סמך לזה בשו"ת מהר"ם בן ברוך החדשות, שנדפסו ע"י הר"נ ז"ל"**.

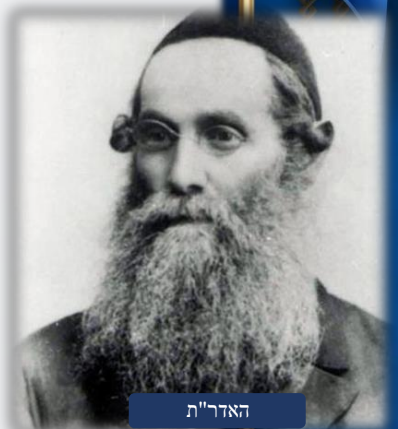
גם במקומות אחרים, בספר זה ובשאר ספריו, ניכר כמה מסתולל ומתעלס הוא בחיבת מצווה זו שהיה מייקרה בכל לב ונפש. בספרו "מענה אליהו" סי' י"ח לגבי הנחת תפילין בתשעה באב, כותב בתשובה: "ומש"כ מעלת כ"ת דמי שאינו מניח עד מנחה אסור קודם, ח"ו לומר כן, והוא טעות גמור, ישתקע הדבר **ולא יאמר כן על מצוה חביבה כזו**. ודעת מרן הגר"א ז"ל להניחם תיכף אחר הקינות גם קודם חצות, דמצות תפילין חובתם כל היום, ולכל הפחות בבוקר, כל המוקדם מוקדם לברכה".

גם אביו של האדר"ת, הגר"ר בנימין (תקע"ד – תר"ל) שהיה רבה של וילקומיר, היה הולך בתפילין כל היום. וכפי שכותב אודותיו האדר"ת בספרו "סדר אליהו" (עמ' 20): "שנה שלימה לפני שנעשינו בר מצוה ציוונו אאמו"ר זצ"ל להניח תפילין כדי לחנכו במצוה היקרה והחביבה הזאת, **כאשר כל ימיו היה יושב מעוטף בטלית ומוכתר בתפילין רוב היום**". וכן מספר עוד על תקופה זו: **"כל יום למדנו עד אחר**

"תולדות יצחק" על ספר יצירה ועל ענייני קבלה מתורת הגר"א, בהם צולל למעמקי תורה, תוך שמפענח צפונות הרבה מדברי הגר"א. הוא הגיע לירושלים בשנת תרי"ב ויגע להעמיד ביהמ"ד וחבורות לומדים בעסק חכמת האמת כדרך הגר"א. כל ימיו היה מחמד ומתאוה ומצפה על כבוד ירושלים ובניינה, חדור הוא ברוחם של תלמידי הגר"א ונבון לחש בידעת רזי משנתם בענייני גאולת ישראל, ולא אחת רומז בספרו לעניינים אלו. כך גם דברים שבלב התלמידים אודות ייעוד רבם, כן הוא בלבו, ואף את זאת רומז ומגלה טפח בין בתרי ספריו³⁰. וכשם שדבק בתורה בכל עוז, דבק במצוותיה, והריהו עטור בתפילין כל היום, וכפי שהובא מפי הגרי"מ מושיקין: **"ר' איצלה קולנר, בעל מקובל גדול היה יושב כל היום עטור בטלית ותפילין ועוסק בתורה"**³¹.

האדר"ת – רבה של ירושלים

הגר"ר אליהו דוד רבינוביץ-תאומים (תר"ג – תרס"ה) המכונה 'האדר"ת', כיהן מלפנים בקהילות נכבדות בישראל, כשמונה-עשרה שנה כרבה של פוניבז' וכשבע שנים כרבה של מיר, עד שנקרא ע"י הגר"ר שמואל סלנט לבוא ולכהן כרבה של עיר הקודש, שכן חפץ היה לעת זקנותו, עת תשו כוחותיו, שיהא רב שיכהן כבר מעתה וימשיך אחר אריכות ימיו להנהיג את עיר הקודש כדרך שהתוו מייסדי היישוב תלמידי הגר"א. וכפי שכתב באגרתו: **"וזה כל ישעי וחפצי לראות עזר על יד ימיני אדם חשוב והגון, איש אשר רוח בו לצאת ולבא לפני העם ולנהל עדת**

האדר"ת

³¹ "מאה שערים" לר יוסף יואל ריבלין, י-ם תש"ז, עמ' 160.

³² "אדרת אליהו" – תולדות האדר"ת עמ' ק"ע
³³ בתיאור חייו ופועליו שבהקדמת "סדר אליהו" (ה'ה ספר "נפש אליהו" המובא להלן, בו העלה האדר"ת דרכיו למען ידעו בניו אחריו לילך בדרך ה') צוין הדבר: "חשיבות מיוחדת למגילת חיי האדר"ת גם מבחינה אידיאית, בהיותו ממשיך מסורת הגר"א זצ"ל. צא ובדוק כמה פעמים הוא מביא את דבריו ומנהיגו של גדול הדורות מווילנא. רבן של הפרושים בעיה"ק הלך בדרכם של תלמידי הגר"א בחיבתו לאה"ק ולירושלים, בנתיבות שסללו תלמידי הגר"א, רבי מנחם מנדל ורבי ישראל משקלוב, רבי הלל ריבלין ואחרים".

³⁰ כך לדוגמא כותב: "גם מבואר לעיל מרה"ק האריז"ל אשר בכל דור ודור נשלח נשמת משיח בן יוסף לגלות רזי תורה וטעמי המצוות כדי שעל ידם יעשה כל אדם את מעשיו בתכלית היחוד... ולזה כתבתי למעלה אשר לבי אומר לי בבירוש שנשלח לנו בדורותינו האלו איש אלוקים נורא, איש שהכל בו ולו דומיה תהלה את כבוד רה"ג הגר"א ז"ל. ועל ידי דבריו הנאמנים יהיה לנו צמח צדקה וישועה אף לשפלות דורינו הרחוקים מתבונה". עוד כותב אודות הגר"א, שסיבת עיכובו לבוא אל א"י, משום שהיה בו מנשמת מרע"ה לכן "לא היה יכול לבוא אל א"י קודם הזמן, כמו מרע"ה, לכפר על הדור בחר"ל" ("תולדות יצחק" ח"ב י-ם תרמ"ד עמ' ק"ג. טעם זה הובא ג"כ ב"עליות אליהו" הערה פ"ו מפי הגר"ר אליהו רוגאלער. וכן הוא ב"קול התור" פ"ג אות ח).

חצות בתפילין. בספר "מגדולי ירושלים" (עמ' קכ"ח) מביא מ"הפלס" משנת תרס"ה – שנת פטירתו, תיאור ימיו האחרונים: "בשלשת הימים האחרונים האלה אמר ושנה כמה פעמים כי קרב קצו וכו' **ובו ביום השלישי כשחלץ את תפיליו נשק אותם ויתאנח ויאמר 'מי יודע אם אניחם עוד הפעם' וקשה היתה עליו פרידתו מהתפילין כפורש מן החיים**".

חתנו, רבי אברהם יצחק קוק

כבר מעת שנשדך עם בת האדר"ת, באה לביטוי חיבת מצוות התפילין של החתן והחותן גם יחד. עוד בעודו בחור, מסופר, כי ישב הגרא"ה הכהן קוק בשיבת ולוץ' כשהוא עטור בתפילין. והנה בעת היותו מאורס, מגיע אליו לקראת ימי הפורים שי יקר מאת "המיועד להיות חותנו" היתה זו מתנה משולשת – שלשה זוגות תפילין מהודרות. רש"י ור"ת, ועוד זוג תפילין קטנות של רש"י, כדי שיוכל בנקל להיות מעוטר בהם במשך היום, ואף בעת לכתו ברחוב³⁴. וכמו החותן שהיה מעורר אחרים לקיים המצווה כהלכתה ולהקפיד על מיקומו הנכון של תפילין של ראש (כמובא בפרו "נפש דוד") כן אף הוא, טורח בדבר ובהמשך השנים מוציא את חיבורו "חבש פאר" העוסק בלעזר ענין זה. בספר "אור מופלא" בפרק על רבנותו בזימל הובא: **"יומם ולילה ישב מעוטר מוכתר בטלית ותפילין ועסק בתורה ועבודה. גם בלכתו ברחוב היה מעוטר בתפילין"**³⁵.

רבי נתנאל חיים פאפע

את שמעו של הג"ר נתנאל חיים פאפע (תקצ"ד – תרס"ו) יתכן כי לא שמעו רבים מבני דורנו (אם כי יש מן הסתם שנחשפו לספריו ולדרכו הייחודית בחידושי, בייחוד בביאורו למקרא). אולם גדולי ירושלים, בהסכמותיהם לספריו, מתייחסים אל גדלותו בתורה בהערכה רבה. "המאור הגדול" מכנים אותו בסגנון אחד הגרי"ח זוננפלד והגרא"ה קוק. אף האדרת בלשון זו – "הרב המאור הגדול שבח עוז ומגדול, חריף ובקי, משנתו זך ונקי". עוד בעת מגוריו באנטיפליא הסמוכה לבריסק, הרביץ בה תורה בשיעוריו במקרא ובגמרא. הוא נטל על עצמו באותה עת לשמש כשד"ר כולל הורדנא בא"י וסייע הרבה ליישוב בירושלים. בתרנ"א עלה בעצמו לירושלים

והתגורר בבתי הורדנא, שם עסק רבות בכתיבת חידושי תורתו. על תקופתו זו בירושלים נכתב: **"הוא בחר לשבת בפנית ביתו מעוטר בטלית ותפילין ולהגות בתורת ה' יומם ולילה**, תמיד מצאוהו יושב ונשען על ספריו ועטו, עט סופר מהיר בידו, והיה מרבה לכתוב חידושי וביאוריו בכל מקצועות התורה"³⁶.

רבי הלל משה מעשיל גלבשטיין – מה"ס "משכנות לאביר יעקב"

דמותו הייחודית של הג"ר משה מעשיל גלבשטיין (תקצ"ד – תרס"ח) ידועה היתה בירושלים כת"ח גדול, היה את נפשו לפעול להעמדת שומרים למקום המקדש ולקיים מצווה זו. היה מגדולי המתנגדים לתכלת של ראדזין והוציא כמה חיבורים בדבר. בספר "בשעריך ירושלים" לר' יהודה אהרון ווייס כותב אודותיו (עמ' 140): "עלה לירושלים בשנת תרכ"ט **והיה יושב כל היום סגור בחדרו, עטוף בטלית ועטור בתפילין ולומד**, ולא מש מאהלה של תורה".

רבי יצחק וינוגראד – ראש ישיבת "תורת חיים"

עוד משהיה הג"ר יצחק וינוגראד (נפ' תרע"ג) בפניסק שבליטא, גמר אומר בלבו לעלות לירושלים עיה"ק ולהרביץ שם תורה. הוא החל סובב על פתחי נדיבים וקיבץ תרומות לשיבה שעדיין לא קמה. וכך שם פניו אל תוככי ירושלים, והקים את ישיבתו הנודעת "תורת חיים", בהיכלה ישבו תלמידי חכמים מופלגים מבני ציון. בדבר ההנהגה להיות עטור בתפילין, אין זה מופיע כחלק מתיאור תולדותיו אלא מוזכר בתוך סיפור אחר, אותו כותב ר' ש.ק. מירסקי, שילד היה מגיע משכונת מגוריו "בית ישראל" ללמוד עם זקנו בישיבת "תורת חיים" בעיר העתיקה. באחד מספריו מעניק תיאור על דבר שראה כילד, בשעת צהרים. מסתבר שהיתה חתולה 'שהתאזרח' בחצר הסמוכה לשיבה שם התגורר רבי יצחק. "והנה מחזה מפליא ומשעשע. מפתחו של הבית הפתוח לאותה חצר יצא איש אחד מעוטף בטלית ומוכתר בתפילין, ובידו ספל עם חלב, בצעדים זרזים צעד לקראת אמצע החצר. שם העמיד את הספל עם החלב... מי זה? ומה הוא

גל' כ'). ספריו: "אורח מישרים" עמ' ס' כריתות, "דובר מישרים" על התורה, "מגיד מישרים" ביאור להגש"פ, "תפילת ישרים" ביאור על סדר התפילה, "דבר ישועה" על מגילת אסתר. (חלקם הוציא בחייו וחלקם הותר בכת"י ויצאו לפני למעלה מעשור ע"י ינו רבי ישראל שחור שההדיר גם שאר ספריו).

³⁴ הובא ב הקדמה ל"חידושי האדר"ת" עמ' 4 הערה 12.

³⁵ רבינו זאב אריה "אור מופלא" ת"א תשל"ב, עמ' כא.

³⁶ "דמויות" ע. בן עזרא ת"א תשל"ח, עמ' 41, במאמר לדמותו. (ובהערה שם מפנה למאמר ח.מ. מיכלין "השקפה" י-ם שנה ז')

להם כנהוג, וב"ה שמעתי אומרים מהשומעים אמרי, כי נועם אמרתי, לכן נתתי על לבי להיות כמלקט בשבלים מהכתבים רבים שלי מהדרוש מתוך"ק, פירוש על שיר השירים ק"ק, ולשיר להקב"ה בשה"ש שזכיתי להיות מיושבי ירושלים עה"ק וג"כ ב"ה שזכיתי להיות מיושבי ביהמ"ד, ולהתאבק בעפר רגליהם של הרבנים הגאונים צדיקים וחסידיים דירושלים עה"ק תו"ת... במבוא לספר זה שהודפס שוב ע"י נכדו, נכתב אודותיו: "דירתו בירושלים היתה דירה קטנה ברחוב היהודים בחצר הביהמ"ד 'שונה הלכות', ורוב היום היה לומד וכותב חידושי תורה מעוטרי בטלית ותפילין וכמעט שלא הלך אף ברחוב ד' אמות בלי תפילין".

רבי נפתלי אמסטרדם

בשכונת "בתי מחסה" שבעיר העתיקה, ובהמשך, בחצר שטרויס, ניתן היה לראות את דמותו העטורה בתפילין של הגר"ר נפתלי אמסטרדם (תקצ"ב – תרע"ו) מגדולי תלמידי הגר"י מסלנט, שבשנת תרס"ו, עלה מקובנא ומאלקסטו הסמוכה לה – שם שימש ברבנות, לחון את אדמת הקודש ולהתגורר בירושלים. מהדר במצוות היה, מדקדק בקיומן ומחבבן לקיימן בשלימות. כך לדוגמא "בחג הסוכות לא היה יוצא מן הסוכה כל שבעת הימים ואינו מוציא מידו את ארבעת המינים במשך כל היום"³⁷. כך גם ביחסו למצוות התפילין, דבוק בה תדיר לקיימה בשלימות, לפיכך "הוא היה עטור כל היום תפילין של ראש ושל יד"³⁸.

רבי צבי לויטן – מלפנים ראש ישיבת "אור החיים" בסלבדקא

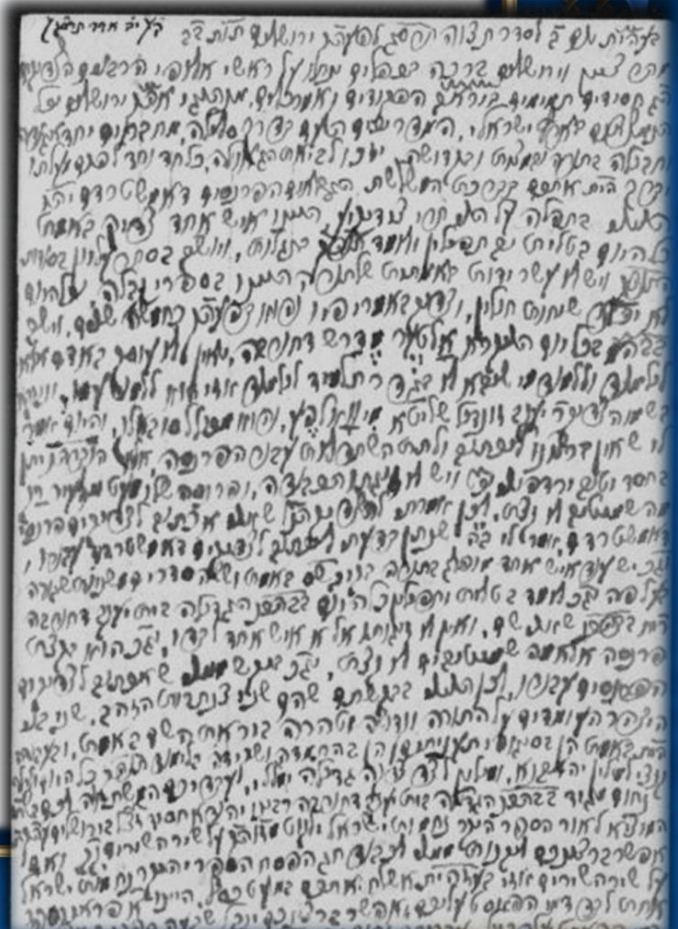
עוד טרם יעלה השחר ובשעה שאפילת ליל תכסה את ההרים השוממים שסביב שכונת "גבעת שאול", צועדת לה דמות בחשיכה ויורדת ממעלה הגבעה, והחלה פוסעת על אדמת השממה בואכה שכונת "מחנה יהודה". היה זה הגר"ר הירשל לויטן (ת"ר – תרע"ו) מתלמידי הגר"ר ישראל מסלנט, המתגורר בשכונה, שבאותה העת, אף אין בה מנין לוותיקין. אלא שהוא מן הענווים ומחבבים את המצוות ואינו מוכן לוותר בשום אופן על תפילת וותיקין, לפיכך צועד הוא בשעה זו דבר יום ביומו אל "מחנה יהודה" לקיים יראון עם שמש.

אל ירושלים עלה כשעשייה גדולה של הרבצת תורה מאחוריו. בסלבדקא הקים את ישיבת "אור

עושה? זהו ראש הישיבה, ר' יצחק וינוגראד, היושב בתענית בכל יום עד חצות כשהוא מעוטף בטליתו ומוכתר בתפילין ועוסק בתורה, ובשעת הצהרים לפני האכילה הוא מקיים את המצוה שיאכיל אדם לבהמתו קודם שיאכל בעצמו" ("ארץ וימים" ש.ק. מירסקי, י-ם תשי"ג, עמ' יא).

רבי נחום מגיד קפלן – מגיד דביה"כ החורבה

הגר"ר נחום מגיד (תקצ"ד – תרע"ג) גיסו של בעל "החפץ חיים", כיהן בהיותו בחו"ל כריש מתיבתא בלידא וכמגיד משרים בוורשא ובווילנא. הוא עלה לירושלים מתוך חיבה יוקדת לעיר ה' ומעת שנכנס בין חומותיה הקפיד שלא ללון לילה אחד מחוצה לה. על התמנותו כמגיד משרים דביה"כ החורבה, מספר בהקדמה לספרו "נחמות ישראל" – ביאור לשיר השירים (י-ם תרס"ב): "וכאשר ב"ה באתי לירושלים עה"ק, ובקשו ממני להגיד ולדרוש להם על פי התורה כנהוג בכל הכרכים הן בין מנחה למערב הן בש"ק לפני ארון הק' כנהוג, כי הרב הג' מ"מ דירושלים קרתא דשופריא, על ימי זקנתו וחולשת לבו ר"ל ליע לא יש ביכלתו להגיד... לכן בקשו ממני בביה"כ הגדולה בית יעקב דחורבת ריה"ח ברשות אדמו"ר הרב הגאון רבינו הגדול המפורסם מו"ה שמואל סלאנט שליט"א לדרוש

³⁸ "תנועת המוסר" שם.

התורה. במנחם ציון מושבו ואל נחמתה של ציון נושא עיניו. אכן הוא וציון כחדא. מחבב הוא את ציון וירושלים בכל לב ונפש. ואם במנחם 'ציון' מושבו, ותפארת 'ציון' שם חיבורו, הרי שיבוא השלישי וישלים, הלא הוא בנו, המגיד הירושלמי הנודע, הג"ר בן 'ציון' ידלר. ולא בכדי הדבר. "הוא קרא לספר על שם 'ציון' כי אמר שקדושת ציון היא שעמדה לו להגיע לחידושו אלה, אף לבנו קרא בשם 'בן ציון'⁴².

מתחילה, מגיד השיעורים ב"מנחם ציון" היה זה הג"ר אליעזר לנדא – נכד הגר"א. משהלך רבי אליעזר לבית עולמו, עמד רבי יצחק תחתיו והשפיע ממעיינותיו הבלתי נדלים בין כתליו של "מנחם ציון". עם רבי אליעזר לנדא, עלה יחדיו בספינה אחת לארץ הקודש. ושמחה מיוחדת היתה לו בדבר. מספר על כך בנו הג"ר בן ציון, בספרו "בן יכבד אב": "והיה שמח שמחה גדולה על שהקב"ה הזמין לו לנסוע בצוותא עם נכדו של הגר"א מוולנא שהוא היה הראש והראשון לעורר את קדושת הארץ וזירז את תלמידיו לנסוע לארץ הקודש" (בן יכבד אב ח"א עמ' ז). הוא, שתפארת לציון היה, קטר וקשר על ראשו תפארת אלוקיו ולא חפץ היה להסירם מראשו, אלא – "תפילין היה לובש כל היום מן הנץ החמה ועד שקיעתה"⁴³.

דברי רבי שמואל סלאנט

אודות הנהגתו של הג"ר שמואל סלנט עצמו, לא מצאנו בכתובים שנהג כן. אולם עדות מעניינת מוסר לנו הג"ר שריה דבילצקי מפי הג"ר חיים טודרס הרשור זצ"ל, כיצד היה יחסו של הגרש"ס למצוות התפילין כל היום.

וכך כותב במכתבו המופיע בראש ספר "אדרת שמואל": "ועוד דבר שסיפר לי בזמנו הגה"צ רבי חיים טודרס הרשור זצ"ל משערי

החיים", שנקראה בפי כל "ישיבת ר' הירשל", על שמו. היתה זו 'ישיבה לצעירים' שהיוותה גרעין לישיבת "כנסת ישראל" בסלבודקא, שם הרבין תורה והעמיד עדרי תלמידים. גם משעלה לארץ הקודש, לא נח ולא חדל מלהרבין תורה ולהקים בתי מדרשות. ב"גבעת שאול" מקים הוא את הכולל וביהמ"ד "פרושים". גם ב"מוצא" הסמוכה מעמיד הוא בית מדרש לאברכים מבני ציון וירושלים, "גידולי ציון" כך נקרא שמו של ביהמ"ד. בימי שבתו בקובנא-סלבודקא, השתוקק עד מאוד לעלות ולישב על אדמת קדשה של ארץ ישראל. וטעם היה נותן בדבר: "הלא זו המצוה היחידה שאפשר לקיימה בכל שעות היממה, ביום ובלילה, בלי הפסק, במשך כל ימות השנה"³⁹.

כשם שמחבב את המצוות, כך מדקדק בזהירותו לבל ישל בהם. ורק מי שעינו חדה, יוכל אולי לראות כי בארבע כנפותיו של מעיל ה'פראק' שלובש, נתונים חוטי ציצית. ברם קשה לזהות זאת, שכן הינם ממין הכנף ובצבע שחור הם, ולא עוד שנתונים הם בתוך כיס שתפר מצד הבטנה של הבגד הלז⁴⁰.

ואם כה מתקן עצמו במצוותיה של תורה, הרי שגם את מצוות התפילין מבקש לקיימה בשלימות. משכן, "כל היום היה עטור תפילין"⁴¹.

רבי יצחק זאב ידלר – בעל "תפארת ציון"

מתפארתה של ציון, היה הוא הג"ר יצחק זאב ידלר (תר"ג – תרע"ז) בעל "תפארת ציון", החיבור שכל כרכיו המרובים מכילים אוצר בלום לתורה, והינם ביאור ופירוש לכל ספרי המדרש רבה, לששה סדרי משנה, לחמשה חומשי תורה, ולמסכתות מן הש"ס. והתואר 'אוצר בלום לתורה', לא משלנו הוא אלא מקולמוסו של רבי יהושע לייב דיסקין, שכך כותב לו בהסכמתו: "ידיד ה' וידי"ן הרב הגדול בתורה וביראה רב פעלים אוצר בלום לתורה ולתעודה, חובר חיבורים מחוכמים". הורתם ולידתם של חיבוריו הרבים אלו, בהיכלו של ביה"כ "מנחם ציון", שם היה אומר ששה שיעורים ביום בכל מקצועות התורה, כשהוא עמל ויגע להעלות את הדברים בכתב ולהאיר באור יקרות את לימוד המדרש, ושאר חלקי

רבי בן ציון ידלר

⁴² ר' יעקב גליס, אנצ' לתולדות חכמי ארץ ישראל ח"ב עמ' קפה.

⁴³ "בטוב ירושלים" עמ' רח"צ.

³⁹ "תנועת המוסר" י-ט תשע"ו, ח"ב עמ' 410.

⁴⁰ ע"פ המובא בתנועת המוסר שם עמ' 409.

⁴¹ "תנועת המוסר" שם.

למאות בשנות חייו הקצרות... דרכו בקודש של אאמו"ר צוק"ל היה מתפלל שחרית כותיקין עם הנץ החמה, אחרי התפלה, ה' לו שעור קבוע בעיון, **כל היום היה מוכתר בתפילין**."

רבי יונה ראם, חבר בד"ץ פרושים ורב שכונת 'כרם'

הג"ר רפאל יונה יונה ראם (תרל"א/ב – תרפ"ב) מצאצאי רבי אברהם אחי הגר"א, בהיותו בן י"ג שנה עלתה משפחתו מביד"ץ לירושלים, והוא ואחיו הצעיר ממנו הג"ר אליהו ראם, הנודע אף הוא כחבר בד"ץ פרושים, נתגדלו בישיבת עץ חיים ובין ברכיהם של גדולי ירושלים. לימים התמנה בברכת הגר"ש סלנט כרב השכונות 'כרם', 'בתי הורודנא', 'בית יעקב' ו'מחנה יהודה'. ובאותה עת היה מגדולי ההוראה בירושלים. משך תקופה לימד תורה בישיבה לצעירים "אור חדש" שבחצר שטרויס. רבי שמואל שזורי-ובר שלמד אצלו בישיבה זו, כותב ברשימתו שהעלה אחר פטירתו של רבי יונה: "משך ארבע שעות רצופות היה לומד עמנו בכל יום מבלי הפסק... כשהיה אחד מתלמידיו מפסיק מלימודו ומפריע, היה הוא ממשמש בתפיליו – **תפילין היה לבוש תמיד** – והיה מוציא מבלי דעת גניחה קלה, גניחה על בטול הזמן, זה היה מזעזע את מיתרי לבנו הצעיר"⁴⁵. לא זכה להאריך ימים ולא זכתה ירושלים להנות מאורו ונפטר בהיותו בן נ"ב שנה.

רבי עקיבה פרוש

הג"ר עקיבה פרוש צ"ל (תרמ"א – תרפ"ב). היה בנו של הג"ר שלמה זלמן פרוש מבוני ירושלים, ותלמידו של רבי צבי מיכל שפירא, מופלג בתורה ועסק רבות בחכמת האמת. הוא נאמנו של הגר"ח זוננפלד, והריהו גם חברותא תקופה ארוכה עם הגר"מ חרל"פ למשך רוב שעות היום. חיבר ספרים "מרכבת שלמה" ביאור ברייתא דר' עקיבא וברייתא דר' ישמעאל ע"פ סוד, "בעקבי השמש" על זמני הזריחה והשקיעה (היה בעל ידע באסטרונומיה). "משנת ר' עקיבה" קונטרס "קדושת ישראל". בספר "שלשה דורות בירושלים" לרנ"צ פורוש (הוצאת תשל"ח, עמ' 53) הובא: **"היותו כל ימיו סגור באהלה של תורה מוכתר בטלית ותפילין"**.

להניחם כל היום, ואם עברה שעה אחת שלא היו מניחין אותן היה בעיניהם הפסד גדול שאין לו תשלומין ע"כ".
⁴⁵ הובא ב"תועפות ראם" תולדות רבי אליהו ראם, י-ם תשס"ו, עמ' 238.

חסד, שהוא ואחוזת מרעהו כהג"צ ר' ליב טוורס צ"ל מבתי ברוידא והצדיק ר' יהודה הולצמן ועוד זכר כולם לברכה, היו מעוטרים כל היום בתפילין, שבתחילת הנהגתם (הם או אחרים, אינני יודע) ערערו על זה כמה וכמה (כנהוג תמיד בעוה"ר שיש מערערים על כל דבר טוב) ואז החליטו לשאול את פי הגרש"ס צ"ל, והוא כששמע שאלתם ענה בחכמתו, **אינני מבין למה המערערים לא באים לשאול אם אפשר להסתובב בלי להיות מעוטרי בתפילין**, ע"כ שמעתי"⁴⁴.

ואומנם, מלבד התיאור שהובא לעיל על ישיבת עץ חיים" בשנת תרמ"ב, בה נראו לומדיה עטורי תפילין, גם בתקופות מאוחרות, אף כאשר עברה הישיבה לרחוב יפו, היה ניתן לראות לומדים העטורים בתפילין. על פי המקובלנו ממקורות נאמנים, גם ראש הישיבה **הגאון רבי איסר זלמן מלצר נהג כן ללמוד בהישיבה כשהוא עטור בתפילין**. ודבר ידוע היה באותה עת, שהתקינו במיוחד בית כסא ארעי בקומת היכל הישיבה עבור הג"ר איסר זלמן הלומד בביהמ"ד כשהוא עטור בתפילין.

כיו"ב הובא אודות רבי ידידיה לפידות מהורודנא, בהמשך מלומדי "חצר שטרויס" שכך נהג. הובא בספר "בתוך החומות" לרמ"מ פרוש (עמ' 61): "הרה"ג רבי ידידיה מהורודנא ז"ל מהראשונים בישיבת עץ חיים עוד מזמן הרמ"ם בעל משכן בצלאל והג' רמ"נ כהנא מחסלוויץ, **לבוש בתפילין כל היום ולן בעומק הלכה למעשה** וכל חדרות שלו שנתפרסמו במאספים 'המאסף' ואור תורה' היו בירורי הלכה".

רבי אהרן דב שאג-צוובנר – ר"מ שומרי החומות

הג"ר אהרן דובער צוובנר (נפ' תרע"ח) היה נכדו של הג"ר אברהם שאג וחתן רבי מנחם מנדל לעווי – נכדם של ראשי עדת תלמידי הגר"א הגרמ"מ משקלוב, רבי משה מגיד ריבלין ורבי יעקב לייב לעווי. על דמותו כותב בנו רבי יצחק דוד במאמר "אלה אזכרה" שבפתח ספרו "בשערין ירושלם" (י-ם תשט"ז): "אאמו"ר צוק"ל היה משופרי דשופרי דקרתא קדישא, אשר כל ימיו היו קודש לה'. הרבין תורה ברבים כר"מ בישיבת הבחורים אשר לכולל שומרי החומות בעיה"ק ת"ו והעמיד תלמידים

⁴⁴ לחיבת מצוות התפילין, ממשיך הג"ר שריה מכתבו ומוסיף: "ואגב שהזכרתי ענין התפילין כדאי להעתיק בענין זה לשון מעניינת שמצאתי במנורת המאור אלנקווה (להבדיל ממנורת המאור אברהם) חלק ב' ע' קפ"א (הוצאה משנים אלה) ח"ל, החסידים שמבלין ימיהם בעבודת בוראם היו משתדלין

רבי שלמה אלישוב – בעל "לשם שבו ואחלמה"

"ביום עסק בנגלות התורה לכל ענפיה, ובלילה בחכמת האמת אשר לה כספה נפשו מנעוריו" כך הובא בספר "ארי במסתרים" לגר"ש דבילצקי על דמותו של בעל 'הלשם' (תר"א – תרפ"ו) בתיאור תקופת היותו לומד בפרישות בעיר טלז אליה גלה לעשר שנים בהן עזב ביתו ומשפחתו ויגע בתורה יומם ולילה. גם משחזר לעירו 'שאויל' – "עשה עוד משמרת למשמרתו בתורתו ועבודתו, לא שח שיחת חולין ללא תועלת והיה סגור בחדרו מוכתר בטו"ת ולמד בשקידה נוראה יומם ולילה בנגלה ובנסתר בהקדישו את כולו כליל לה'" (שם עמ' ז). לעת זקנותו הגשים את אשר נכספה נפשו ועלה לאה"ק והיה דר בשכונת 'בתי נייטין' בירושלים. חתנו הוא רבי אברהם אלישיב ה'הומלער רב' שאימץ את שם משפחת חותנו בעת עלייתם לארץ, ונכדו, כידוע, הוא פוה"ד הגר"ש אלישיב זצ"ל⁴⁶.

רבי זליג ברוורמן – ר"מ ישיבת "מאה שערים"

על דמות ההוד מירושלים של מעלה, הגר"ר זליג ברוורמן, הובא בספר לתולדות גיסו רבי יהושע מאיר רייכמאן (מבוני ועסקני ירושלים) הנקרא בשם "ספר יהושע" (י-ם תש"ג, עמ' ל"ו): "והיה לגאון בתורת הנגלה ובתורת הנסתר, אשר מעטים בירושלים זכו להגיע לדרגתו. ונוסף לגדלותו בתורה היה צדיק מופלג. עבודתו את ד' היתה בדבקות עצומה, בגילה ורעדה, בבכי ובתחנונים. אף הוא נהג כמנהגי הגר"א לכל דקדוקיהם, והיה ממתפללי 'ותיקין' עם הנץ החמה. מלבד עוצם שקידתו בתורה היה מרביץ תורה ברבים, מגיד שיעור בישיבת 'מאה שערים' ומשגיח על הלומדים, עונה לבני הישיבה השואלים בדבר הלכה, ומכנס בחורים ומשדלם לשבת בישיבה וללמוד תורה. הוא דאג לכל מחסורם, באכילה, שתיה, לינה, בגד

רבי זליג ברוורמן

וכסות לחול ולשבת, ומשדכם עם בנות טובים, ודואג לכל צרכיהם יותר משהאב דואג לבנו". על דבקותו במצוות התפילין, נאמר שם: "מרבית היום היה עטור בטלית ותפילין".

רבי דוד בהר"ן, בצעירותו

'עכשיו אני מבין לאלו אנשים התכוון הגר"א, שהם ישמשו כדוגמא לכלל ישראל שכך צריך להיות יהודי', כדברים האלו, הובא, שהתבטא כן הגר"ז סלוביץ' בעלותו לירושלים – "וראה את צאצאיהם של הפרושים תלמידי הגר"א, אנשים תלמידי חכמים כרבי ישעיה חשין זצ"ל, ורבי דוד בהר"ן זצ"ל, ורבי בן ציון שפירא זצ"ל ועוד רבים וכו'"⁴⁷. אכן בדמותו הטהורה, גילם רבי דוד בהר"ן (תרכ"ה – תש"ו) את דרך בית אבותיו, אביו רבי נחום שאדיקער, וזקניו רע"י שלזינגר, רבי משה מגיד ריבלין, רבי הלל ריבלין ושאר משפחתו מגדולי ירושלים ובניה. כך גם ביראת השמים היקדת ובעזרתו בו בכל עוז ותעצומות שהקרינה על כל יודעיו ומכיריו⁴⁸, בדקדוקו עד לאחת בהלכה ובדבקותו בכל מילי דרבנן, בידיעתו הרחבה ובדקותו בכל חלקי התורה מבלי להזניח אחת מהן, במקרא, משנה, תלמוד, חכמת האמת, שהיו נהירין לו כשביליה של 'שערי חסד'. ושבילי 'שערי חסד' היו נהירין לו היטב, ולא רק משום שדר בה ומתוכה זרח אורו לכל ירושלים כולה, אלא שהוא עצמו שרטט רחובותיה לבל יהיו רחבים יתר על ט"ז אמה וייחשבו לרה"ר ולא יבואו למכשול בשבת⁴⁹, שעל שמירתה כה דקדק עד שאמרו כי פסל העידוב בשל מי שחפץ להיטהר וטבל בשבת שלא כדין.

ואם בא אדם לשערי חסד ועיניו נתונות לראות הליכותיו של אותו זקן מגדולי ירושלים, והנה תמה הוא מדוע אין תפילין על ראשו תמיד כהני זקני ירושלים שבבית הגר"א, שהוא אב וראש להם, והלא כה דבוק הוא

רבי דוד בהר"ן

⁴⁷ "עובדות והנהגות לבית בריסק" חלק ד' עמ' צ"א

⁴⁸ ונציין מעניין זה, כי הרב זצ"ל, מוריני הגר"ש זילברמן, שינק ממנו הרבה, אף שהספיק מעט להכירו אך לא מעט התחקה אחר אורחותיו מפי נכדו הגר"ר שלמה יחיאל פרידמן, עמו למד בחברותא שנים רבות. התבטא פעם בעת שנשא דברים בשמחת "שבע ברכות" לתלמידו רבי עקיבא לוי שליט"א, נין ר"ד בהר"ן, ואמר: 'כל היראת שמים שלי מרבי דוד בהר"ן'.

⁴⁹ שמענו מפי הרב, מוריניו רה"י רבי אליהו זילברמן שליט"א

⁴⁶ וכיון דבענין הליכה בתפילין עסקינו, אף שהגר"ש עצמו לא נהג כן, אך בנותן ענין להביא מתשובות שהשיב בהלכות וענייני תפילין, הובאו בקובץ "עיון הפרשה" קנ"ב, נערך ונמסר ע"י נכדו הרה"ג חיים ישראלזון שליט"א: "שאלה: האם יש ענין לאברך בשעה שלומד בביתו ללבוש תפילין. תשובה: אם זה לא יפריע לו ללימודו ודאי שיש בזה ענין" (עמ' קד). ועוד שם (עמ' קב): "מי שאינו רוצה ללכת בלימוד עם תפילין של ראש משום איזו סיבה, האם יש ענין לקיים רק המצוה של לבישת השל יד. תשובה: כיון שהם שתי מצוות יש ענין ללבוש רק של יד ג"כ".

המיוחד ששם היה יושב כל היום כולו, היה השולחן הארוך שעמד בפאתי בית הכנסת הגדול 'בית יעקב' על יד הכניסה וכו', שם היה יושב כל היום, מלבד השעות שבהן היה שואב מים, מעוטר בטלית ותפילין ולומד תורה". והנה רבי אלכסנדר סענדער פרומקין משקלוב, (נפ' תרלו) שבהיותו בחו"ל היה עשיר מופלג, אולם הניח עסקיו ועלה לירושלים עיה"ק, שם "מבוקר ועד ערב ישב מעוטף בטלית ותפילין בבית הכנסת"⁵³.

כך גם ניתן היה לראות בקרב העוסקים במלאכת הקודש, מלמדי תינוקות שבירושלים. **כרבי זרח רקובר** – חתנו של רבי יצחק אייזיק כהנא בעל "תולדות יצחק" האמור לעיל, שהיה מהמלמדים ב"מאה שערים", אודותיו נכתב: "רבי זרח מתלמידי הרב מחאסלאוויץ היה מהמלמדים הראשונים במא"ש וכו' כל היום גם בזמן למדו את תלמידיו היה לובש תפילין קטנים"⁵⁴. המשגיח בת"ת 'מזכרת' – **רבי אבלי ליפשיץ** זצ"ל, שבמאמר "איכה יועם זהב" אודות פטירתו, נאמר: "ויהי כל היום יושב ושונה עטוף בטלית ומוכתר בתפילין"⁵⁵. או המלמד רבי יעקב הכהן איידלמן זצ"ל, אשר – "ישב כל היום כולו עטוף בטלית ועטור בתפילין והרביץ תורה בתינוקות של בית רבן בירושלים"⁵⁶. כך גם המלמד רבי אהרון זאב חשין הי"ד, שנהרג בידי הישמעאלים בימים שלפני נפילת העיר העתיקה, "כשישב ולימד לתינוקות של בית רבן עטור בתפילין"⁵⁷. כך עוד כהנה ניתן היה לראות מדמויותיה של ירושלים, בניה ובונה, וכדוגמת **רבי זאב שחור** זצ"ל, ת"ח שעסק רבות בגאולת קרקעות בירושלים, היה לו בית מסחר לתרופות, לשם היה מגיע אחר שכבר שקד על התורה – "והיה חבוש פאר כל היום בתפילין קטנות ולא היו הקונים יודעים מאומה מפארו החבוש עליו"⁵⁸ עוד מנקיי הדעת הוא רבי אברהם אהרון לינברג מלומזה, "הוא היה יהודי ירושלמי אמיתי במלוא מובן המילה, היה מאנשי ביתו של הגאון רשכבה"ג רי"ל דיסקין בגולה ובארץ, והגאון זצ"ל הפלג מאד בשבחו" "עלה לארץ צעיר לימים

במצוות התורה ובדקדוק הלכותיהן לקיימן כראוי וכורך הרבה אחר הגר"א. אף אתה אמור לו – **"שבצעירותו לבש רבינו תפילין כל היום כמנהג אביו, רק בערוב ימיו הפסיק ממנהגו כנראה מטעם שהיה חולה מעיים, וחשש שלא יהיה לו גוף נקי"**⁵⁰.

וכשמספרים על אישי ירושלים דאז, הרי שלא רק רישי מתיבתא ורבניה של ירושלים הלכו בתפילין, אלא ניתן היה לראות דמויות בני ציון, שאכן היו דבוקים בתורה, אך צועדים בצדי דרכים, ולכאורה יהודים פשוטים הם, גם מן העוסקים במלאכתם, ימצאו הולכים בתפילין. הנה לנו דמותו של **רבי ישראל פריימן** – שמש ביה"כ החורבה אודותיו הובא (בספר "פותח שערים", י-ם תש"ע, מחברות יומניו של נכדו רבי שלמה אליהו פריימן, שכאביו וכזקנו, שימש אף הוא בביה"כ החורבה ובניהול "קבר רחל"): **"הסבא ר' ישראל ב"ר שלמה זצ"ל, שימש בבהכ"ס הגדול חורבת ר' יהודה החסיד במשך ארבעים שנה. רוב הימים ישב עטור בטלית ותפילין"**. (שם עמ' 103) כך גם בנו, רבי יעקב פריימן אף הוא כאמור "שמש החורבה" ו"שמש קבר רחל". וכשם שירש את מלאכת הקודש, כן ירש את חובת הקודש ואהבת המצוות, ואף הוא כאביו: **"היה כל היום מעוטר בתפילין והולך כך גם ברחוב"**⁵¹.

כיו"ב אתה מוצא את רבי ניסן סנדלר (שוסטער), שהיה יהודי שקדן ות"ח ובביתו שב"בתי מחסה" היה סנדלרייה וחילק זמנו בין הלימוד ב"עץ חיים" לבין הסנדלריה. ר' פייבל כהנוב, נכד ראש הישיבה דעץ חיים, מספר אודותיו: **"בעת לימודו בישיבה היה לבוש תפילין, אך ככה הי' נוהג גם בעת עבודתו"**⁵².

על **"רבי ישראל-שואב מים"**. מספר רבי יצחק יעקב יעלין בספרו "אבותינו – פרקי היסטוריה והווי, דמויות וסיפורים מחיי בוני הישוב הראשונים" (י-ם תשכ"ו פרק "בני החורבה" עמ' קצ"א): "מקומו

⁵⁰ "ארץ דוד" אסופת הליכותיו ותולדותיו של הגר"ד בהר"ן י-ם תשע"א עמ' כ"ה הערה 55 בשם רבי אליהו פרידמן זצ"ל. ⁵¹ "בשערך ירושלים" לר' יהודה אהרון וייס, י-ם תש"ט, עמ' 74. ⁵² "החרש והמסגר בירושלים" לר' פנחס גרייבסקי, י-ם תר"ץ, עמ' כט.

⁵³ "מבחר כתבי ישראל דב פרומקין" (בנו של ר' אלכסנדר) ירושלים תש"ד עמ' 228.

⁵⁴ "מאה שערים" לר' יוסף יואל ריבלין עמ' 160. רבי זרח רקובר, היה נקרא ג"כ רבי זרח רקובר-ברוורמן, אך אין להחליפו עם ר' זרח ברוורמן הנודע (סיפור השמות הזהים

⁵⁵ "חבצלת" כ"ט אב תרס"ז.

⁵⁶ "בסודם של יקירי ירושלים" עמ' 33.

⁵⁷ במכתבו של הרב יצחק אורנשטיין זצ"ל מהעיר העתיקה (י"ט אדר ב' תש"ח, הובא ב"הדביר" אייר תש"י).

⁵⁸ "עם נושע בה" י-ם תשס"ג עמ' קס"ה, מפי אחד מצאצאיו.

ומוכר נפט מתוך חבית, והיה לבוש תפילין ובכל עת פנוי היה לומד.

בעיתון השבועי "היסוד" שהיה יו"ל לפני כשמונים שנה, גליון שמ"ד י"ב שבט תש"ב, במאמר ליום השלושים לפטירת הג"ר יהודה לייב ספקטור זצ"ל משערי חסד (ראה להלן) הובא התיאור אודות אנשי ירושלים אלו: "ישנם תלמידי חכמים שע"י גדלותם בתורה ובי"ש, בכשרון דבורם והשפעתם על סביבתם – שמם הולך לפנייהם. לומדים תורה בסתר והתורה מכרזת עליהם בגלוי. אבל ישנם כמה תלמידי חכמים צנועים מבני עליה גדולי תורה ואנשי מעשה שוקדים על התורה יומם ולילה מעוטרים כמה שעות בטלית ותפילין שומרים תפילה ותיקין ומאריכים בתפילה, כאלה תמצא רבים בין כתלי בית המדרש והישיבות בירושלים, וכמה מהם בקיאים ברוב הש"ס ובפוסקים, אבל איש אינו יודע על גדולת תורתם ועל רב צדקתם.

לא רק זקנים משער התעטרו בטוטפות, אלא אף מקרב בני התשחורת יושבי ביהמ"ד, גם המה לא הניחו ידם – תרתי משמע – מלהיות קשורים באות, ומהם שהלכו עם תפילין של יד. מספר זאת הג"ר יעקב ישראל פישר זצ"ל בספרו "אבן ישראל" על התורה (עמ' י"ט), בתוך דברי חיזוק על התמדת התורה בלא דברים בטלים): **"ואני זוכר שבזמני היו הרבה שהלכו בתפילין של יד כל היום והרויחו ב' דברים קיום מצות תפילין והיה להם סיג שלא לדבר דברים בטלים"**.

מבין האישים שבתקופה זו ואילך, נביא את האמורים להלן, ואף שראוי לגולל שבחם, קצרה היריעה ונקצר במקום שרוי להאריך.

רבי יעקב משה חרל"פ – רבה של "שערי חסד"

הג"ר יעקב משה חרל"פ, רבה של שכונת שערי חסד מגדולי התורה המופלאים בירושלים. ראש ביהמ"ד "בית זבול" ור"י במרכז הרב, תקופה גם שלימד בישיבת "עץ חיים" לצעירים. צאצא למשפחות תלמידי הגר"א,

אחרי מס"נ הרבה" **"היה מלומדי ומלמדי הת"ת והישיבה עץ חיים ולן האהלה של תורה"** "חסיד ועניו שייך עייל שייך נפיק וגרים באוריינתא תדירה, **מוכתר כל היום בתפילין**"⁵⁹. גם מעדת החסידים בירושלים, מוצאים אנו את רבי אלעזר שפירא זצ"ל, מיקירי ירושלים שהיה ממונה כולל אוסטריה, גליציה, וויז'ניץ, קוסוב ועוד, והיה מראשי ועד השחיטה של המהרי"ל דיסקין כבא-כח צד החסידים, שאף הוא עטור תדיר בתפיליו – **"כי כן היה דרכו של איש רב פעלים זה, לישיב כל היום בטליתו ובתפיליו ולעסוק בתורה"**⁶⁰. מבין דמויות ההוד שבשכונת "מאה שערים" מוצאים אנו את הג"ר **יעקב זילברשטיין** זצ"ל, שהיה נקרא "רבי יעקב בעל לשון הקודש". אשר "מוצאו מעיר קלווריא ברוסיה. התחיל לדבר בלה"ק עודו בעירו בגולה. היה ת"ח גדול... היה עטור בתפילין כל היום, ולא פסקה גירסא מפומיה כל היום וכל הלילה"⁶¹.

עוד מנקיי הדעת, הוא הג"ר **יעקב ב"ר ישראל זאלינער** זצ"ל – מחשובי הפרושים בשכונת "מאה שערים"⁶² היה נקרא ג"כ אוזלאנער, האדר"ת כותב עליו: "והוא ת"ח גדול מלא וגדוש, והי' לי עונג לדבר עמו בד"ת" ובספר "מאה שערים" (לר' יוסף יואל ריבלין עמ' 147): **"רבי יעקב היה אדם גדול בתורה וירא שמים עד מאד יושב עטוף בטלית ותפילין ועוסק בתורה"**.

כך עוד כהנה בתקופה הקדומה, ובתקופה שאנו מתקרבים אליה במסענו, שנות הת"ש, אף שירושלים כבר עיר רבתי עם, אין זה היישוב הקטן יחסית שבתוך החומות, ברם עדיין ניתן לראות בתוכה נקיי הדעת ותלמידי חכמים המתהלכים בתפילין או יושבים כך בשעת תלמודם. הגרמ"ד סולוביצ'יק זצ"ל סיפר ("שיעורי רבנו משולם דוד הלוי" עה"ת חלק דרוש ואגדה): **"כשאנו באנו לירושלים בשנת תש"א פגשנו כאן עדיין יהודים של פעם, עובדי ה' שחיים בדחקות ובעניות ומואסים בממון ובעוה"ז... וראינו כאן בירושלים הרבה יהודים מלאים על גדוניהם בתורה ויראת שמים, לבושים תפילין כל היום, זכורני שהיה יהודי שמתפרנס ממכירת נפט שהיה נוסע על סוס ועגלה**

⁵⁹ עיתון "קול ישראל" י"ד אלול תש"ב:

⁶⁰ "בשעריך ירושלים" עמ' 41.

⁶¹ ר' יהודה אהרון ווייס בספרו "בשעריך ירושלים" (עמ' 47): עוד מסופר שם שנמנה הוא יחד עם רבי יצחק צבי ריבלין, רבי משה קולישר ועוד חכמים ואנשי מעשה, אשר בקשו לייסד בביה"כ ה"חורבה" חברת "אנשי מעמד" שישבו כמה מנינים

עטופים בטלית ותפילין וילמדו תורה בלה"ק בלא הפסק לשיחה בטלה, אך לבסוף הרעיון לא האריך ימים.

⁶² "מאה שערים" י. י. ריבלין עמ' 147: **"רבי יעקב היה אדם גדול בתורה וירא שמים עד מאד יושב עטוף בטלית ותפילין ועוסק בתורה"**.

רבי יעקב משה חרל"פ

היה תלמיד של הג"ר הערש מיכל שפירא ובהמשך של הגר"א א"ה קוק.

הג"ר לייב טוודרס לויז

הג"ר יעקב זונדל קרויזר

רבי דוד יצחק מאגן

רבי זליג תרשיש

[illegible]

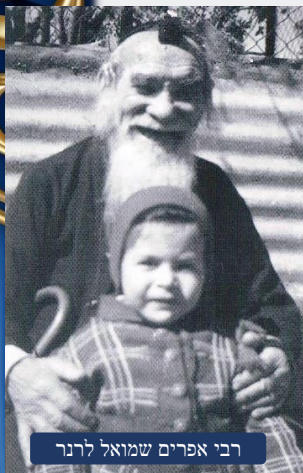
דרשן גדול היה ומעורר את הבריות בדבריו חוצבי
 הלהבות היוצאים מפיו ומלבו. עוד בהיותו בקלם
**"בחוצותיה נראתה דמותו המופלאה, עטופה
 טלית ועטורה תפילין"**⁶³. הוא נשאל מדוע הולך כך
 עטור בתפיליו ברחו. והשיב: **"זה הדגל שלי"**⁶⁴

רבי יהודה לייב ספקטור

64 "יהדות ליטא" שם.

ממנהלי וראשי מנין הותיקין בביה"כ הגר"א שבזמנו

רבי אפרים שמואל לרנר

היה מורכב רובו ככולו מצדיקי עליון "הוא ישב ולמד עטוף בטלית ותפילין, ובשעת הצהרים נשאר מעוטר בתפילין עד זמן מנחה. אף בלכתו בדרך מעוטר היה בתפילין".

(מספר הזיידע עמ' 50)

רבי חיים טודרס הרשלר

מן המופלאים שבזקני שער שב"שערי חסד" ומגדולי תלמידי החכמים

שבירושלים, היה שגור על לשונו המ"ב כולו, ואף על שיעוריו סיפרו, כי לא אחת הקריא דפים שלמים של גמ', כשמבלי משים הגמרא שלפניו פתוחה במקום

רבי חיים טודרס הרשלר

אחר. רבי יוסף סלנט בספרו "באר יוסף" במילי דהספידא על רבי לייב טודרס, דודו של רח"ד, כשסיפר על השפעתו של ר' לייב על סובביו, מבין אלו שהזכיר ציין – "וכמו הרה"צ ר' חיים טודרס הרשלר זצ"ל, מלומדי ישיבת עץ חיים, שג"כ היה מעוטר בתפילין כל היום".

רבי אברהם ישראל משה סלומון – הרב מחרקוב

הגר"א אברהם ישראל משה סלומון (נפ' תשי"ז) מח"ס "נתיבות הקודש". כיהן בכמה ערים בליטא-רוסיה, בהן העיר חרקוב, ממנה הגיע אל ירושלים עיה"ק והיה בה לאחד מדמויות המופת בידיעתו בתורה ודקדוק המצוות. בפנקסו של הגר"א שריה דבילצקי: "הגאון הצדיק ר' משה סלומון זצ"ל

מחרקוב (הנקרא

בירושלים דער חרקובער

רב) היה עוטר כה"י

תפילין בגלוי דהיינו

שהרצועות השתלשלו

הרב מחרקוב כשרצועות תפיליו משתלשלות, עם ר' אליו ראם

רבי בן ציון בן הגר"א צבי מיכל שפירא

בספר "צבי לצדיק" בהוצאת ר' שריה בהנגות שמביא ממה שלא הובא בספר "תפילין חלץ ה' רגעים לפני השקיעה"

רבי בן ציון ב"ר צבי מיכל שפירא

מדמויות ההוד בירושלים, צדיק בן צדיק היה, בנו של הגר צבי הירש מיכל שפירא. בספר "גדולי ירושלים" לר' יעקב גליס עמ' קנב: "כאביו ברח אף הוא מחברת הבריות וישב כל היום מעוטר בטלית ותפילין שקוע בלמודו מבלי לשים לב לסביבתו"

רבי אברהם אליהו מייזס – ראש ישיבת "תורה ויראה"

דרך חתחתנים של מסי"נ להרבצת תורה וקיום מצוות עבר עד שזכה לעלות לאה"ק. בצעירותו למד אצל הגר"א ז"ל מלצר בסלוצק, לאחמ"כ פעל במחתרת תחת השלטון הקומוניסטי ברוסיה להרביץ תורה, הוא הקים ישיבה שנקראה "ישיבת מסירות נפש", אחר תקופה נתפס והוגלה לסיביר שם שהה עשר שנים ובמסי"נ קיים שם את המצוות. מסיביר הגיע לפריז והרביץ שם תורה ובתשי"ג עלה לא"י והתמנה כראש ישיבת "תורה ויראה". על מנהגו לילך עם תפילין רוב היום כותבים משפחתו בהקדמה לספרו "בן אברהם": "ועל אף עסקנותו המרובה ישב רוב היום מעוטר בתפילין ורוב חידושי תורתו כתב כשתפילין על ראשו"⁶⁷.

רבי שמואל הלל שיינקר

מדמויות ההוד בירושלים, חתן הגר"ח זוננפלד, בקובץ "הדרום" כ"ז הובא: "הגר"א שמואל קבע מקום תפילתו בשני האחרונות בישיבת חברון ותמונתו הנהדרת שהיה עטוף רוב היום בטלית ותפילין היא בלתי נשכחת מתלמידי הישיבה".

רבי אפרים שמואל לרנר זצ"ל

מנקיי הדעת בירושלים, שר יראת ה' טהורה יקדה בו, "הגר"ש דבילצקי מפליג בשבח היותו עבד ה' באופן בלתי מצוי. כמו"כ כתב "ועל ידי השתדלותו הנמרצת היה מבוני ומקימי ביה"כ הגרא... והיה

⁶⁷ "בן אברהם" עה"ת, תשע"ד, בסוף 'תולדות המחבר' שבריש הספר

שעות ארוכות בבית המדרש כשהוא מעוטר בטלית ותפילין ועוסק בתורה.

לפניו על בגדו, ורק על השל ראש היה הכובע. והלך כך בחוצות קריה⁶⁸.

רבי משה יוסף הופמן – הדיין מפאפא

"דער פאפינער דיין" כך היה נקרא בירושלים הג"ר משה יוסף הופמן (תר"ב – תרפ"ח), מגדולי גידולי ארץ הונגריה ותלמידים של בעל ה"כתב סופר" ומהר"י אסאד, שבאהבתו הגדולה לאה"ק, בהיותו כבן ס"ג שנה עזב את העיר פאפא שם כיהן כדיין וכראש הישיבה, ועלה לירושלים עיה"ק, בה חי כעשרים ושתים שנה והיה נערץ על בני ירושלים וחכמיה הוא התגורר בשכונת "בתי אונגריין" ובבית מדרשו שהקים (הנקרא חת"ס תנינא, בו היה מקפיד על תפילת נוסח אשכנז ואף ציווה שכן יהא אחר מותו) היה יושב כל היום על התורה, לומד ומלמד. כשכל העת הוא עטור בתפילין. בפרקי חייו שבסוף ספרו "מי באר מים חיים" (ב"ב תשנ"ג, עמ' מ"ב) הובא מקונטרסו של רבי אביגדור קצבורג שהודפס עוד בחיי הגרמ"י הופמן: "עזב קהלתו האהובה כי לא היה בו עוד כח המעצור לעצור בעדו מלמלאות מאווי נפשו הטהורה, לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו בעיר הקדושה, ותקע בית מדרשו בירושלים ויושב שם מעוטר ומעוטף בטלית ותפילין כל היום ומרביץ תורה בנגלה ונסתר להפרושים".

רבי נתנאל סופר – תפילינסקי

הג"ר רבי נתנאל נודע לתהילה במלאכת הקודש של כתיבת סת"ם והכנת הבתים. נולד בירושלים עיה"ק לאביו רבי שמואל ליפשיץ בנו של רבי נתנאל ב"ר יעקב מוויילנא שעלה לאה"ק בעליות תלמידי הגר"א, ולאמו מרת עלקה נכדת רבי יצחק אייזיק חבר. בעזרת הנשים שבביה"כ "פרושים" שבשכונת גבעת שאול, קבע מושבו לעסוק בתורה ולעסוק במלאכת שמים זו, כתיבת הסת"ם, כשכל העת הוא "עטוף בטליתו ועטור בתפיליו"⁷⁰.

בנו, רבי שמואל תפילינסקי – בעל "קונטרס הצוואה"

בנו בכורו של רבי נתנאל. מחכמי ורבני ישיבת "עץ חיים" שקדן ומדקדק במצוות ודמות מופת

רבי חיים שרגא פייבל פראנק

הג"ר שרגא פייבל פראנק (תרס"ח – תשל"ג) שהרבה היה ראוי להאריך על דמותו, היה רב שכונת "ימין משה" ומח"ס "תולדות זאב" ו"משמרת החיים" **"רוב היום הוא יושב בביתו הצנוע בשכונת ימין משה מול חומות עיר הקודש והמקדש, מעוטר בתפילין, הוגה בתורת ה'"**⁶⁹

רבי שרגא פייבל פראנק

רבי שמואל אהרון יודלביץ,

ב"הדרת המעיל" עמ' י"ב שבתוך "מעיל שמואל" הובא: "בצעירותו היה מוכתר בתפילין כל שעות היום החל מתפילת וותיקין ועד שקיעת החמה", ושם, שרא"ז מלצר אמר לו שיש לחשוש ליוהרא, וחדל, אך משנסע רא"ז לחו"ל וראה בכתבי הגר"א שנדפס לראשונה באותה תקופה, את גודל הענין ושאיין לחשוש, קרא לו להמשיך ובהוראתו המשיך לנהוג כך".

רבי שמואל אהרון יודלביץ

רבי יוסף צבי סלאנט – בעל "באר יוסף"

מחשובי הת"ח בירושלים ונודע בספרו "באר יוסף" עה"ת, הוא חתנו של המגיד הירושלמי רבי נטע צבי וייס. בצעירותו שימש במשך שנים רבות מגיד שיעור בבית הכנסת "החורבה" ומאוחר יותר ר"מ ב"ישיבת ציון" ואח"כ כראש ישיבת "רבנו חיים יוסף – בית הוראה". בתולדותיו שבריש ספרו "באר יוסף" מסופר: "ברוב השנים היה ממשכימי קום לתפילת ותיקין, והמשיך לשהות אחר התפלה

⁶⁸ גליון "לקראת שבת" פ' ראה כ"ט אב תשע"ח, עמ' 15 "מעשי למלך" ליקוט מפנקסו של הגר"ש דבליצקי. ומחכר בעוד מקומות בדבר דבקתו במצוות התפילין.

⁶⁹ "המעין" כ"ג שנת תשמ"ג.

⁷⁰ "יחיד ודור" ח"ב עמ' 467 מפי רז"ר צוקרמן

בירושלים. בספר "גנזי רבי נחום" (חדו"ת מחתנו הג"ר נחום פרידמן, וגם מעט מחידו"ת שלו) מציין שם סדר יומו (עמ' תס"ט): "סדר יומו התחיל בדרך כלל בחצות הלילה, ערך תיקון חצות ואח"כ ישב ללמוד עד תפילת ותיקין, אחרי התפילה נשאר ללמוד כמה שעות עטור בתפילין".

רבי שלמה בלוך – תלמיד החפץ חיים

"מען דארף אריין חאפן!" (צריך לחטוף מה שאפשר לחטוף!). כך אמר הג"ר שלמה בלוך מתוך כבי ודמעות תשוקה, באותו בוקר בו קם, נטל את התפילין בחמדת נפש, חיבק אותן, נישק אותן, וביטא מאווייו למצוות אלו לוקיו להתעטור בתפילין. הסיפור הזה מובא בעמ' צז שבספר "הצדיק רבי שלמה", בו לוקטו אורחותיו ודברים שהגיד והשמיע רבי שלמה זלמן בלוך (תרמ"ו – תשל"ו) ונכתבו ע"י אלו אשר שימשוהו.

רבי שלמה בלוך

"בהיותו בביה"ח שע"צ בדלקת ריאות והיה חלש מאוד ולא היה יורד ממיטתו עדיין, ביקש ממני להביא לו התפילין הקטנים שלבשם כל היום, ואני חשבתי זאת כחלום שיוכל ללבשם כל היום, אך נוכחתי לראות שטעיתי. כי מאז שהבאתי התפילין לבשם כל היום. וכה ישב במטתו עטור בתפילין מכוסה ככובע כרגילותו בהן"⁷¹.

הג"ר סלמן מוצפי זצ"ל

ראש ישיבת "בני ציון", נולד בבגדד, תלמיד ר' יהודה פתיה, בתש"ב יסד את ישיבת בני ציון סמוך לקבר רחל שם היו לומדים בעיקר קבלה, בנו הוא רב"צ מוצפי וחתנו ר' דוד בצרי. בספר "עולמו של צדיק" – חייו ופעליו של המקובל הצדיק רבי סלמאן מוצפי" מאת בנו הג"ר בן ציון מוצפי ירושלים תשל"ו: "ורבינו שהיה נוהג להיות מעוטרת בתפילין במשך כל היום...".

את חלקו האחרון של מסענו, נסיים עם כמה מגדולי התורה ומדמויות ההוד מדרות אלו. אף שיש עוד להאריך ולהוסיף, אך נתארכה היריעה ונביא אך כמה מהם.

רבי שלמה זלמן אוירבך

מנהגו של הג"ר שלמה זלמן אוירבך, שהיה לומד בחדר מיוחד בשכונת מגוריו "שערי חסד", אשר לא הכל ידעו היכן הוא, כשהוא מעוטר בתפילין. כן שמענו מכמה וכמה מבני שכונת עשרי חסד. כך גם בספר "הליכות שלמה" בהלכות תפילה פרק אחד עשר עמ' קמ בהערה 45: "ובשאר שעות היום כשישב סגור בחדרו שבירכתי שכונת שערי חסד התעטור בתפילין דרש"י

כך גם במאמר שכתב אחר פטירתו נכדו הג"ר יצחק לורין: "פרוש היה רוב שעותיו ב'קטיון המבודד' מעוטר בתפילין, ואין לו בעולמו אלא תורה בלבד, כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה. ומפליא לעשות 'בין לבין' את כל הנך מילי מעלייתא שנתפרסמו לאחרונה"⁷². עובדה זו צוינה גם במאמר המוסגר שכתבתו "החדר המסתורי" בתוך שיחה עם הג"ר ישראל גנס, (מוסף שב"ק יתד נאמן פ' שמיני תשנ"ה עמ' 9): "גם מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, המפורסם והגלוי לעין כל, המשיב לכל שואל ופוסק ולכל הבא בשעריו, גם לו היה 'חדר' להסתתר בו, לסגור אחריו דלת, לנועלה היטב, להקיף חלונות, ולעצור בעד כל הענינים ושאר טרדות מלהפריע לו בלימודו. יושב היה ר' שלמה זלמן בחדרו 'עטור תפילין' יושב והוגה בעיון רב בתורה ועבודה"

גם בנו, הג"ר שמואל אוירבך זצ"ל, כידוע לתלמידיו ויודעיו, היה יושב רבות בעת לימודו כשהוא עטור בתפילין.

רבי שלמה זלמן אוירבך עם מורינו זצ"ל

⁷² מאמרו בבטאון "דגלנו", ניסן תשנ"ה, נג, עמ' 12.

⁷¹ שם עמ' ע"ט.

רבי שלום שבדרון

גם גיסו של הגרש"ז אוירבך, המגיד הירושלמי הנודע הג"ר שלום מרדכי הכהן שבדרון, נהג פעמים רבות לשבת על תלמודו כשהוא עטור בתפילין. על הנהגתו בשנות צעירותו, הובא בספר תולדותיו "קול חוצב" (י-ם תשנ"ט, עמ' 515): **"רבי שלום משנות צעירותו (מיד לאחר נישואיו) התענה כל שני וחמישי ולמד בחדרו עם טלית ותפילין כך עד שנת תש"י שנחלשו כוחותיו"**.

אך גם בהמשך השנים, תקופות שהיה יושב בביתו ולומד כשהוא מעוטר בתפילין. וכך מספרת בתו (שם, עמ' 84): **"במשך כל שעות היום ישב אבא והגה בתורה, על יד שולחן עץ רחב מימדים שנח במרכז החדר הגדול. היו תקופות ארוכות שישב כך מעוטר בתפילין"**.

בעיקר נהג כן בארבעים היום מר"ח אלול עד יוה"כ, בימים אלו – **"על פי רוב היה ספון בחדרו, עטור בטלית ותפילין, מכונס בגמרותו, ועטו הנובע אינו חדל מלרשום חידושי תורה"** (שם עמ' 93). עוד הובא (שם עמ' 128) מה שסיפר רבי רפאל יצחק וסרמן: **"היתי עמו בשוויין, בביקורו הראשון, היה זה באלול תשט"ז. ר' שלום שהה בישיבת לוצרן, הוא קיבל מקום אכסניה בחדר, ליד בניני הישיבה הגדולה. מה אומר ומה אדבר! הוא ישב מבוקר ועד ערב מעוטר בתפילין ויגע בתורה"**.

רבי זאב איידלמן

מן הדמויות המופלאות בבני ברק שהיה אות ומופת לעבד ה' בכל לבו, בורח מן הכבוד ושקוע בד' אמות של תורה ויראת ה', היה זה הג"ר זאב איידלמן (תרע"ד – תש"ס) המכונה בפי כל 'רבי ועלוול'. (על-שמו ישיבת "תורת זאב" כיום בבית שמש). מבריסק שבליטא עלה לא"י, מהתם ועד הכא הריהו בידידות עמוקה עם הגראי"ל שטיינמן, יחדיו למדו בישיבתו של האמרי משה בבריסק, עימם הריע השלישי הג"ר משה סולוביצ'יק משם עבר ללמוד אצל הגרב"ב ליבוביץ עד שעלה לאה"ק וקבע מושבו בפתח תקווה בהיכלה של ישיבת לומז'ה, כבחור ולאחמ"כ כאברך, נמנה שם על האריות שבחבורה. לאחר כעשרים שנה עבר לב"ב עת נתבקש מהרב וולף כי רעייתו הצדקנית תשמש כמחנכת בסמינר. אף שלא זכה לזש"ק אך הרבה בתים בישראל נזקפים לזכותו והם ילידי רוחו

ופעליו, כאשר הוא ורעייתו הקדישו רבות להקמת בתים בישראל, בייחוד אחר השואה ראה בעיסוק השידוכים משימת קודש לבנות הנהרסות. התאמן תדיר במצוות שמחת חתן וכלה, ובכלל שמח במצוות היה, וגם משמח ומרנין לב נכאים. עבודת תפילתו היתה מופלאה והיה מאריך ועומד זמן רב כעבדא קמיה מאריה, כאשר תיכף אחר התפילה היה נותר ללמוד כשהוא עטור בתפיליו – "וכך נמשכה עבודת התפילה והלימוד עד לשעות הצהריים עת היה שב לביתו לטעום פת שחרית. וגם לאחר מכן היה עטור בתפילין וממשיך להתייגע בתורה כשהתפילין לראשו רוב שעות היום"⁷³.

רבי בנימין זילבר – מח"ס שו"ת "אז נדברו" ו"ד חלקים

'רבי בנימין הצדיק', כך היה נקרא בפי כל אותו גאון מופלא, רבי בנימין יהושע זילבר זצ"ל (תרע"ו – תשס"ח). כחמישים ספרים חיבר בימי חייו.

בספר תולדותיו "רבי בנימין הצדיק": **"תלמידי ישיבת פוניבז', לאורך עשרות שנים, זוכרים היטב ויודעים לספר גם ממרחק שנים רב, על דמותו של רבנו יושב בעזרת הנשים של בית המדרש 'אהבת חסד' הצמוד לישיבה, עטור בטלית ותפילין ושקוע כל כולו בעיון הלימוד ובכתיבה"**⁷⁴.

רבי בנימין צבי יהודה רבינוביץ-תאומים

הג"ר בנימין צבי יהודה רבינוביץ-תאומים (תרס"א – תשל"ד) מח"ס "חוקת משפט", בנו של אב"ד ראגולי הג"ר יעקב שכיחן בה תחת אביו הג"ר צבי יהודה – אחיו התאום של האדר"ת. למרות ג' שמוותיו נתפרסם רבצ"י בעולם התורה בשם 'ר' אלתר ראגולער' (השם 'אלתר' ניתן לו כסגולה לאריכות ימים). הוא היה ממקימי 'מכון הארי פישל' ומראשי העורכים של 'האנציקלופדיה התלמודית'. בצעירותו היה לומד מדי יום חברותא עם דודו הראי"ה קוק וכן היה ממקורבי הגרי"ז הלוי סולוביצ'יק מבריסק. בספר "אפריון יעקב" לבנו הג"ר יעקב רבינוביץ תאומים זצ"ל (ר"מ ישיבת "קול תורה"

⁷⁴ "רבי בנימין הצדיק" ב"ב תשע"ט, עמ' 96. גם בביתו היה יושב ולומד כשהוא עטוף בטלית ומעוטר בתפילין, ראה שם עמ' 277.

⁷³ "יתד נאמן" ז' טבת תש"ס, בכתבה על סילוקו.

ולומד במשך כל שעות היום בהסתפקות במועט מופלאה⁷⁷.

כידוע נהג כן גם בתקופה שלימד בישיבת כפר סבא, והובא בכמה מקומות. ראה "כאיל תערוג" עובדות על גדולי ישראל עמ' תשכ"ג. "כשהיה רבינו בכפר סבא היה מנגו לישב עד חצות היום עם תפילין".

עוד על תקופת "כפר סבא", מספר בנו הג"ר שרגא שליט"א: "אבא יכול היה לשבת שעות רצופות עם הגמרא בלי להגביה את הראש. בצהריים כאשר שב לבית מהשיעורים, מנהגו שהיה פונה מיד לחדר בו ישב ולמד. אינני זוכר פעם אחת שניגש למטבח.

תמיד התיישב ללמוד עוד שעות נוספות, ופעמים רבות עם תפילין⁷⁸.

רבי שלמה טנא – רב העיר באר שבע וראב"ד ת"א

תלמידי ישיבת פוניבז' וכל המתפללים בהיכלה לפני כשלושה-ארבעה עשורים ומעלה, בוודאי זוכרים את ה'מזרח' ודמויות ההוד שפיארוהו, כאשר מלבד ראשי הישיבה דאז ורבני הישיבה, נראו בו גם דמויותיהם של גדולי תורה יושבי על מדין, כשבולטים בהם הגאונים רבי שלמה טנא ורבי שמואל ברוך ורנר, גדולי תורה מופלגים מגידולי דור העבר, שהיו חשובי ראשי אבות בתי הדין בארץ ישראל ומפורסמים בקרב כל יודעי דת ודין במומחיותם להיות נחית לעומקא דדינא. פחות מפורסמים אולי, היו בהנהגתם מאחורי הפרגוד בביתם, כאשר כל אחד מהם יושב בחדרו על תלמודו כשהוא עטור בתפילין כל היום.

כך הג"ר שלמה טנא (תרע"ד – תשמ"ו), יליד הורודנא ותלמיד ישיבת מיר שבליטא. מלפנים דיין ומו"ץ שכות "בתי ויטנברג" בירושלים, לאחר מכן רבה של באר שבע ומשנת תשט"ז אב"ד ת"א, אשר **"נוהג היה לשוב לביתו כשהוא מעוטר בתפילין, וללמוד בהם עד לשעת המנחה⁷⁹".**

רבי שמואל ברוך ורנר – ראב"ד ת"א

עמיתו – עם שאיתו, ה"ה הג"ר שמואל ברוך ורנר (תרע"א – תשנ"ג) שעשרות שנים כיהן כראב"ד תל-אביב והיה כאמור מחשובי ראשי אבות בתי

ומח"ס רבים אותם הוסיף לכתוב דרך עיניו בט"ו שנות ייסוריו בהיותו משותק בכל גופו) הובא מחידו"ת של אביו ומעט קוים מתולדותיו, כשבין הדברים נכתב: "התמדתו היתה לשם דבר. היה קם בבוקר השכם, ומיד לאחר תפילת שחרית טועם משהו, נוטל עמו 'כריך' בכיסו להמשך היום, **והולך ברגליו אל בית המדרש, שם היה הוגה בתורה מעוטר בתפילין עד נטו צללי ערב⁷⁵.**

רבי שכנא זאהן

שמונה עשרה שנה שימש כר"מ ישיבת "תורה ודעת" בארה"ב, לאחר מכן עלה ארצה ומשך שנים רבות עמד בראש כולל קדשים שהקים בירושלים. בצעירותו למד בישיבת מיר בפולין ועוד מספר שנים אחר נישואיו אצל הגר"ב ליבוביץ בקמניץ וקיבל ממנו רבות. רבים זוכרים את דמותו כשהוא שקוע בתורה בעז"נ שבביה"כ "הר צבי" שם שכן הכולל, כשהוא מעוטר כל היום בתפילין. כך גם בדברים שהעלה לזכרו נכדו רבי אליהו פרזיכטר שליט"א, מציין: **"בכולל היה יושב כל היום מעוטר בטלית ותפילין⁷⁶".**

רבי אהרון יהודה לייב שטיינמן, בשנות צעירותו

על תקופת בחירתו הובא מפי ר' מתתיהו סלומון (גליון "כאיל תערוג" פר' בא תשע"ה, והובא בעוד מקומות): "שח הגה"צ רבי מתתיהו חיים סלומון שליט"א: שכאשר מרן רבנו שליט"א והגרמ"ס (-) רבי משה סולוביצ'יק) זצ"ל ברח מבריסק והגיע למונטריי בשווייץ והיה עדיין בבחורות, למדו שניהם ביחד כשהם מעוטרים בתפילין כל היום. בלי שום הפסק ובלי שום דברים בטלים. התמדה נפלאה.

רבי יוסף בנימין ארלנגר שבבחרותו קיבל ממנו תורה בישיבת מונטריי, ואף לאחר שהגראי"ל נישא ועבר לעיר אחרת, הלך אחריו ושכר חדר ליד ביתו, ובמשך שנה שלימה למד עמו מבוקר עד ערב, היה מספר אף הוא כיצד באותם ימים היה הגראי"ל "שקוע בהתמדתו המופלאה עטור בטלית ותפילין

⁷⁹ "מוסף שב"ק יתד נאמן" א' אלול תשמ"ו מאמר ככלות השלושים לפטירתו. וכמו"כ בהמשך הדברים שם: "נוהג היה לשהות שעות כשהוא מעוטר בתפילין".

⁷⁵ "אפריון יעקב" י-ם תשע"ג עמ' פ'.

⁷⁶ גליון "דורות" 139 עמ' 19

⁷⁷ [יתד נאמן ב' ניסן תש"פ עמ' 26]

⁷⁸ דבריו ל"מוסף שב"ק יתד נאמן" פ' נשא ערב שבועות תשע"ו עמ' 34.

והתיקין במקומות שונים בא"י. הנהגתו להיות עטור בתפילין כל היום ידועה היא בקרב וותיקיה של עכו. כותב על כך גם חתנו הראשל"צ הג"ר אליהו בקשי דורון זצ"ל: **"דרך כלל היה יושב בבית הכנסת כשהוא עטור בטלית ותפילין ותלמודו בידו"**⁸¹. כיוצ"ב במאמר אחר לדמותו במלאת שנה להסתלקותו: **"במשך היום, ישב מעוטר בתפילין, כשאת עיני רבנות העיר האפשריים היה מנהל מבית הכנסת, שם הותקן עבורו קו טלפון לשם כך, שכן הכל הכירו בכך, שעם היותו רב העיר – עיקר חייו הם התורה התורה הקדושה וביתו הוא בית ה"**⁸².

עוד כהנה דמויות ידועות בדורינו של גדולי התורה שראינום עטורי תפילין כל היום וכדוגמת הג"ר חיים פנחס שיינברג, והג"ר שריה דבילצקי, ולהבלט"א הג"ר אביגדור נבנצל ועוד.

תם ולא נשלם. עוד עימנו רשימת חכמים מן התקופות השונות שלא הובאו, שכן נתארכה היריעה.

ובצאתנו, נפרוש כפינו בתפילה, כי עד מהרה יקויים בנו "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך" – אלו תפילין שבראש.

אכן, מחכים אנו לרגע של 'וראו ממך'. אך שמא צריך שיהיה תחילה את ה'וראו'. שיחזור וישב מהרה מראהו הטבעי של היהודי, שקשור הוא בתפילין בראשו ובזרועו. וכי מאין ידעו עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך? האם הולכים הם אצל בתי כנסיות לידע מהמתרחש שם? ברם משיבוא העת ותחזור העטרה ליושנה, וכך יהא פשוט הדבר כי כן הוא המראה של עם ה', אזי – וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. בב"א.

הדין באה"ק. הוא נולד בירושלים ולמד בישיבת "עץ חיים". (זקנו הוא רבי מנדל ורנר, מייסד שכונת "בתי ורנר" ומבוני ירושלים שגאל אדמות ובתים בעיר העתיקה ומחוצה לה. זכה לצאצאים ת"ח ויושבי על מדין בא"י⁸⁰). הגרש"ב ורנר היה חתנו של הג"ר יעקב משה חרל"פ, האמור לעיל שאף הוא היה מעוטר בתפילין כל היום. במאמר "שם משמואל" שבספר הזכרון לגרש"ב ורנר (י-ם תשנ"ו, עמ' יב) הובא כי "יש ידים מוכיחות להשערה, כי ממנו קיבל את ההנהגה **לקיים מצות תפילין כמאמרה, ולהיות מעוטר בה בכל זמן אפשרי, במיוחד כשעסק בתורה במעונו**". אף בצוואתו, מתייחס הוא הגרש"ב ורנר לענין מצוות התפילין, וכך מובא בספר "אב בבית המלך" (סיפור חייו מאת נכדתו ש. קלמנוביץ, י-ם תשנ"ח, עמ' 155): "במקום אחר בצוואתו הוא מכון על מצוות תפילין. ובצורה חד משמעית הוא אומר, **כי יש להיות מעוטרים בהם בכל עת שאפשר בהיותם עוסקים בתורה במעונם**". זוהי עצת היצר הרע באדרת של ענווה ונמנעים מקיום מצווה יקרה זו, וזה גם משפיע שפע קדש על לבבכם... והלימוד בהם מטהר את המחשבה לכוון הלימוד לשמה לשם יחוד קדו"ש". הוא מבטיח שהנהגה זו מעמידה את הזהיר בה בשלבי עליה, קדושה וטהרה, ומשפיעה גם על הסביבה ועל אורח חייהם שיהיו כשרים וטהורים".

הרב שלום לופס – רב העיר עכו

הג"ר שלום אהרון לופס (תרס"ה – תשנ"ה) כיהן כרבה של עכו משך ארבעים וחמש שנה, הרביץ בה תורה ופעל רבות להעמיד הדת על תילה. כילד עלה לירושלים עם משפחתו מחלב, למד בישיבת "פורת יוסף" והתחמם לאורם של גדולי ירושלים, הן מחכמי המזרח והן מחכמיה האשכנזיים, מהם הגרי"ז סולוביצ'יק מבריסק והגרצ"פ פראנק, שהיה קרוב עימם, כמו"כ במשך השנים היה לו קשר קרוב עם הגראמ"מ שך. הוא פעל רבות במשך כל שנותיו לעורר את הרבים להתפלל כוותיקין, ומלבד מאמרים וקונטרסים שכתב, היה מכתת רגליו מעיר לעיר ובין בתי כנסיות, כשהוא מלהיב את שומעיו על חשיבות ומעלת הדבר ואף בפועל פתח מנייני

⁸¹ הרב אליהו בקשי דורון מאמר "מזקנים אתבונן", "המודיע" כ"ד חשוון תשנ"ו עמ' י'

⁸² "תשעים וארבע שנות אור" "מוסף שב"ק יתד נאמן" פ' ויצא תשנ"ו, עמ' 6. כמו"כ בספר "מתוקים מדבש" ח"א להרב מ. גואטה, עמ' 403: "לימוד התורה שלו היה במושגי הדור הקודם, במשך רוב שעות היום היה בבית הכנסת, כשהוא עטור תפילין, ועוסק בהתמדה בתורה".

⁸⁰ בנו הג"ר שמחה בונם ורנר היה דיין ב"עדה החרדית", חותנו של הג"ר אליעזר יהודה ולדנברג ואבי הג"ר אברהם ורנר רב ואב"ד נתניה, והג"ר אשר זאב ורנר רב ואב"ד טבריה, חמיו של הג"ר אברהם דב אורבך ששימש כממשיכו ברבנות טבריה. נכדו הגרש"ב ורנר הנ"ל (בן בנו רבי חנוך העניך) הוא אבי הג"ר דוד ורנר רבה של חדרה וחמיו של הג"ר דב צבי קרלנשטיין ראש ישיבת גרודנא באשדוד.